

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

39.35
312nv

A 929,195

39.351
9.12

OVER DE

INTERPUNCTIE.

DOOR

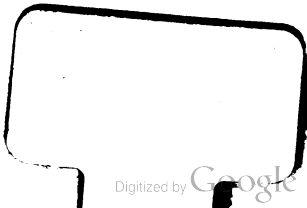
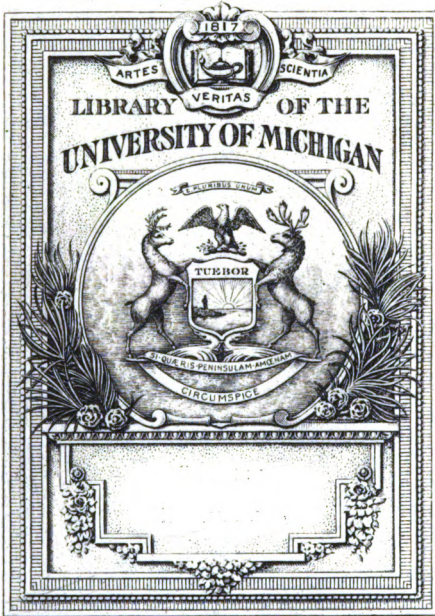
418

H. FRIJLINK.

TE AMSTERDAM, BIJ
HENDRIK FRIJLINK.

1857.

OVER DE
INTERPUNCTIE.

Wie dese woerden niet en ghenueghen /
 Die mach hem tanderen saken bueghen /
 Ende laten dit liet ongesonghen.
 Daer en is doch nyemant toe ghedwonghen
 Te lesen dinghen die hi laect.
 Ende seker / wes ic hebbe ghemaect /
 Dat's opt verbeteren al ghedaen
 Den gheenre dies him het verstaen.
 Ic houde my voer een menschellic romp /
 Onderstandel / ruyde ende romp /
 Ende kenne een yghellic voer mijn wifer.
 Mer die wietsteen maect een yser
 Scarp: nochtan so en is hy
 Selve niet scarp / dat boucket my.

CLAES WILLEMSZ, *Der Minnen loep*, B. II,
 vs. 637—650.

OVER DE

INTERPUNCTIE.

813

DOOR

H. FRIJLINK.

ELK ZIJN BEURT.

TE AMSTERDAM, BIJ
HENDRIK FRIJLINK.

1857.

839.35

F 912 NV

GEDRUKT BIJ W. J. KRÖBER.

VOORREDE.

Wat over interpunctie ten onzent tot dusver, zoo ver wij weten, bestaat, is óf zoo onbepaald, óf zoo willekeurig, dat wij wél geen verschooning zullen behoeven te vragen voor het leveren van een werk, waarbij de zaak, zoo wij hopen, wat nader wordt toegelicht en meer uitvoerig behandeld. Hen, die mogten vermeenen dat wij wat te veel zeggen, verwijzen wij naar de *Voorlezing over de Interpunctie*, van den Eerw. W. BROES, geplaatst in Dr. A. DE JAGER'S *Archief voor Nederlandsche Taalkunde* (*), alwaar men leest:

»Na dikwijls haperen [in het lezen van een Hoogduitsch »werk] schoof ik mijn schrijver, hoe hoog ook anders door »mij gewaardeerd, met wat gemelijkheid ter zijde; en nu,

---

(*) Tweeden Deels, Eerste stuk. Amsterdam, 1849.

» achter in mijn stoel zittende, begon ik na te denken over
 » de groote waarde van wèl geleide interpunctie. De lust
 » beving mij om vaste regelen voor dezelve in eene der
 » nieuwere Nederlandsche spraakkunsten (waar zou men ze
 » al eer verwachten?) op te zoeken. Maar! vergeefs zocht ik
 » bij WEILAND; vergeefs bij BILDERDIJK; vergeefs ook in het
 » wetboek der Nederduitsche spelling. (*) Eindelijk vond ik
 » iets bij WINER, in zijn *Grammatik des neutestamentlichen*
 » *Sprachidioms*, doch, gelijk het dáár zijn moest, doorgaans
 » bepaald tot het N. Testament; en nu kwam mij de gedachte
 » aan, of het wel ongepast zijn zou, dat van eenig letterkun-
 » dig genootschap, en wel van de Tweede Klasse des Konink-
 » lijken Instituuts, eene vraag daaromtrent uitginge; vraag,
 » in navolgenden of dergelijken vorm bevat:

» » Welke is de geschiedenis der zoogenaamde scheidtee-

(*) Behalve hetgeen bij BILDERDIJK (*Spraakleer*) en bij BEYER (*Handl. Nederl. stijl*) voorkomt, bestaat ten onzent nog eene *Verhandeling over de Interpunctie*, naar E. A. LEQUIEN door J. J. PERK, eene *Aanleiding tot het plaatsen der Schei- en Zintekens*, door N. ANSLIJN, Nz., en eene *Anweisung zum möglichst richtigen Gebrauche zur Zeichensetzung oder Interpunction für Niederländische Lehranstalten*, van Dr. H. A. CORVEY.

» kenen in het letterschrift, bijzonder bij de Nederduitsche taal? Wat is te houden voor het doel der scheidteekenen? En welke zijn de voornaamste regels overeenkomstig dat doel bij derzelve gebruik in acht te nemen?''

Na dit te hebben laten voorafgaan, deelt de heer BROES zijne gedachten mede omtrent het doel der interpunctie, zijnde »in het gemeen de deelen der rede af te scheiden,» maar evenzeer »als *zaamgevoegd* te doen kennen, wat in dezelfde rede digt tot één behoort. Bij de eerste helft van hare taak, bootst zij na de afgebroken stem des sprekers; bij de andere helft drukt zij af zijn onverwijld doorspreken. Bij de eene gaat zij stelligerwijze te werk door scheiden, bij de andere ontkennenderwijze door *niet-scheiden*; want niet-scheiden is hier naauw zamenvoegen."

Reeds voor vele jaren kwam de lust bij ons op om iets over de interpunctie in onze taal te schrijven, vooral om, zoo mogelijk, vele ingeslovene en zich voortplantende verkeerdheden te weren; doch steeds hoopten wij, dat óf de Tweede Klasse van het, toen BROES het boven aangehaalde schreef, nog bestaande Koninklijk Nederlandsch Instituut, óf de een of ander onzer taalleeraars, deze taak op zich zou nemen; maar te vergeefs. Dit stilzwijgen deed ons eindelijk

de pen opnemen en onze krachten aan dit onderwerp beproeven. Wij hopen, dat men ons niet van doellooze uitvoerigheid zal beschuldigen, wanneer wij ons van het een of ander punt niet met eenige weinige woorden hebben afgemaakt, en wij ons — en vooral in onze *Aanteekeningen* — op het gebied van orthographie, ja zelfs etymologie hebben begeven. Liefde voor onze schoone moedertaal moge ons hierin tot versooning strekken.

Mogten wij slechts eenige weinige nuttige wenken hebben gegeven, wij zullen onze moeite ruim beloond achten.

April, 1857.

DE SCHRIJVER.

Dr. G. m.
Mithoff
17535

INLEIDING.

Door *interpunctie* verstaan wij het door teekens scheiden van het geschrevene, met het hoofddoel om denkbeelden of begrippen voor den lezer te verduidelijken. Daar het *letterschrift* ten doel heeft het gedachte of gesprokene zoo aanschouwelijk mogelijk voor te stellen, lijdt het, onzes inziens, geen twijfel, of de *interpunctie* behoort mede tot de *orthographie*, dat is de kunst om het gedachte of gesprokene zoo juist (correct) mogelijk te schrijven. (*) Immers — het is reeds vóór ons aangemerkt — even als, tot regt verstand en juiste voordragt van een muziekstuk, de noten alleen niet kunnen volstaan, maar ook andere teekens noodig zijn, om met kracht, gevoel en uitdrukking de gedachten van den componist te kunnen wedergeven, even zoo hebben wij ook, tot regt verstand en juiste voordragt van het geschrevene, de teekens noodig, die men *interpunctie* noemt. (†)

Omtrent den ouderdom der interpunctie zijn de gevoelens zeer verdeeld. In een uit Alexandrië afkomstig en met Grieksche hoofdletters geschreven manuscript van het Nieuwe Testament, in het Britsch Museum voorhanden, dat men rekt vijftien eeuwen oud te wezen, zijn niet alleen de hoofdstukken en verzen afgescheiden, maar ook een stip, aan onze punt (•) gelijkende, is hier en daar tusschen woorden geplaatst, en komt dikwijls aan het einde van een vers voor; meestal echter zijn de woorden *zonder* afscheiding achter elk-

(*) Voor *orthographie* hebben wij geen woord in onze taal. De Duitschers geven de beteekenis er van met hun *Rechtschreibung* vrij juist terug. Wij hebben *spelling*; maar dit zegt te weinig.

(†) Dr. H. A. CORVEY, *Anweisung zum Gebrauche der Interpunction.*

Jan 17 1875

ander geschreven. De punt of stip, die tot afscheiding moet dienen, is doorgaans ter hoogte van den top of het hoofd der letters geplaatst; ook treft men hier en daar eene dubbele punt (•) voor het zelfde doel aan. (*)

Sommige voorname schrijvers willen dat de interpunctie niet onbekend was ten tijde van ALEXANDER den Grooten. Zij was toenmaals, zeggen zij, bij de meest beschaafde personen in gebruik, zoo ten gemakke van den spreker als tot beter verstand van den lezer. Een Engelsch philoloog (Dr. E. BERNARD) laat zich omtrent dit punt zelfs nader uit, en beweert niet alleen, dat de interpunctie reeds ten tijde der regering van ALEXANDER den Grooten bestond, maar beschrijft ook het stelsel, waarnaar het werd uitgeoefend. Het bestond, volgens hem, uit eene enkele stip, die men, naar omstandigheden, op drie verschillende hoogten plaatste, en wel op deze wijze:

A. A. A'

De eerste stip beantwoordde aan onze comma, de tweede aan onze dubbele punt, en de derde aan onze slotpunt. ISIDORUS, bisschop van Seville, zegt hieromtrent (†): De comma werd aangeduid door eene stip, die onder aan een regel schrifts werd geplaatst, en *subdistinctio* werd genoemd; de

(*) Zeker WILLIAM DAY, in Engeland bekend als schrijver van een werkje over de slavernij in Amerika, meent het, in eene verhandeling over de interpunctie, voor zeker te mogen houden, dat het gebruik van scheidsteekens in eene geschrevene rede al vrij oud moet wezen. Hij grondt zijne meening op eene plaats, voorkomende in SÆTONTIUS (*De Illustribus Grammaticis Liber*, cap. xxiv.) De M. Val Probo. Amsterod. 1650. Deze plaats luidt: "*Multaque exemplaria contracta emendare ac distinguere, et adsolare curavit, soli huic nec ulli præterea grammatices parti deditus.*" Gemelde DAY vertaalt het woord *distinguere* door *interpunctieren*. Deze vertaling zou men wel kunnen aannemen; maar het beteekent toch over het geheel in *onderdeelen splitsen*, en hier zeker ook, in tegenstelling van *contracta*.

(†) Origines &c. Cologn. 1617.

colôn, die het slot van een op zichzelf staand gedeelte eens volzins aanduidde, kwam in het midden van den regel, en werd *medio distinctio* geheeten; de stip eindelijk, boven aan den regel gesteld, gaf het einde van den volzin of geheelen zin te kennen, en heette, uit dezen hoofde, kortaf *distinctio*.

Dat ARISTOTELES met interpunctie is bekend geweest, kan niet betwijfeld worden. In zijne verhandeling over Rhetorica laat hij zich aldus uit: »Over 't geheel is het kenmerk van een goeden stijl, dat men hem gemakkelijk lezen en reciteren kan. Een goed schrijver behoort zijne lezers niet te vermoeijen door de veelheid zijner tusschenvoegingen, of te bedwelmen door de lengte zijner volzinnen. Hij behoort hen niet te verwarren door eene zoo dubbelzinnige woordschikking, dat het moeilijk valt, deze door *punten* in te deelen, en even zoo moeilijk, er *zonder interpunctie* de meening van te begrijpen.»

Tot interpunctie van het Oud-Grieksch worden vier teekens gebezigd. Zij zijn • (onze *punt*), • (onze *colon* of *dubbele punt*), , (onze *comma*) en ; (ons *vraagteeken*). Volgens sommigen is deze interpunctie eene uitvinding van lateren datum; immers kan niet ontkend worden, dat men in vele oude Grieksche manuscripten geen interpunctie hoegenaamd aantreft: daartegenover staat echter, dat in zoovels *moderne* manuscripten almede alle interpunctie ontbreekt.

Het Nieuw-Grieksch heeft de interpunctie van het Oud-Grieksch behouden, doch er het uitroepteeken (!) aan toegevoegd.

Het tegenwoordige stelsel van interpunctie intusschen heeft men te danken aan den geleerden ALDUS MANUTIUS (MANUZIO, MANUZZI of MANUCCI), de eerste van het boekdrukkersgeslacht van dezen naam, en dagteekent van de tweede helft der zestiende eeuw. Zijn *Interpurgendi Ratio* zag te Venetië in 1566 het licht. Hij vermeerderde het getal leesteekens, dat hij op het tegenwoordige stelsel bragt, en bediende zich daarvan volgens vaste regels. Zijn voorbeeld vond allerwege

zoo veel navolging, dat men hem als den schepper van het tegenwoordige interpunctiestelsel beschouwen kan.

In de voornaamste talen van Europa, waarin men deze interpunctie heeft overgenomen, is men het dan ook, wat de hoofdzaken betreft, tamelijk eens; in de toepassing echter heerscht nog al verschil van gevoelens. Ook spreekt het van zelf, dat, in zoo ver de woordvoeging eener taal van die eener andere verschilt, beider interpunctie ook niet gelijk kan zijn. De interpunctie van het Fransch op het Hoogduitsch, en omgekeerd de laatste op de eerste, te willen toepassen, ware dwaasheid. Wat *onze* taal betreft, deze ligt, even als ons land tusschen Frankrijk en Duitschland, tusschen beide talen in: *onze* woordvoeging is minder eenvoudig en natuurlijk dan die van het Fransch, maar overtreft daarentegen in eenvoudigheid van gedachtenloop die, welke vele werken der tegenwoordige Deutsche schrijvers zoo moeilijk leesbaar maakt. Uit dezen hoofde moet dan ook onze interpunctie minder eenvoudig dan de Fransche, doch eenvoudiger dan de Hoogduitsche uitvallen, en er kan, bij navolging van onze zijde, niet genoeg voorzigtigheid worden aanbevolen, daar meestal het goede, dat men elders aantreft, niet wordt gewaardeerd, maar, daarentegen het verkeerde blindelings overgenomen.

Over het *nut* of de *waarde* der interpunctie zullen wij, na dit alles, wel niet verder behoeven uit te weiden. Hoe zal men, b. v., in een olographisch testament eene vermaking uitleggen, als de volgende:

Ik vermaak al mijn vermogen aan Karel niet zijn broeder heeft mij in mijnen nood bijgestaan hij zal mijn vermogen erven.

Hieruit kan men lezen:

Ik vermaak al mijn vermogen aan Karel niet: zijn broeder heeft mij in mijnen nood bijgestaan; hij zal al mijn vermogen erven.

Of:

Ik vermaak al mijn vermogen aan Karel: niet zijn broeder heeft mij in mijnen nood bijgestaan; hij zal al mijn vermogen erven.

Voorts achten wij het raadsel tamelijk bekend, dat door het ontbreken van twee comma's onoplosbaar schijnt:

Al de meisjes in ons land
 Hebben tien vingers aan elke hand
 Vijf en twintig aan handen en voeten:
 Hoe zal men dit begrijpen moeten?

Door invoeging der weggelaten comma's is de zaak geen raadsel meer. Immers dan luidt het:

Al de meisjes in ons land
 Hebben tien vingers, aan elke hand
 Vijf, en twintig aan handen en voeten:
 Hoe zal men dit begrijpen moeten?

WEILAND (*Spraakk.*, blz. 312) haalt, als een voorbeeld van verkeerde woordschikking, het volgende vers aan:

Wie zwijgt nu, daar al 't land aan zijne deugd verplicht,
 En zeeërvarenheid het lijk volgt wijd of dicht?

„in plaats van,“ laat WEILAND er op volgen, „*daar al 't land, aan zijne deugd en zeeërvarendheid verplicht,*“ enz., terwijl anders de zeeërvarenheid het lijk schijnt te volgen.

Wij zijn zoo vrij hier op aan te merken, *vooreerst* dat de dichter zich vrijheden, ook in woordvoeging, mag veroorloven, die den prosaschrijver verboden zijn, en *ten tweede*, dat de door W. gewraakte fout eigenlijk in de door hem verkeerd opgegevene interpunctie bestaat. Er heerscht geen de minste duisterheid bij eene interpunctie als deze:

Wie zwijgt nu, daar al 't land, aan zijne deugd verplicht
 En zeeërvarenheid, het lijk volgt wijd of dicht?

Wanneer een veehandelaar zijn marktberigt verzendt, spreekt hij van *vette*, *kalf-* en *melkkoeijen*, hiermede *driederlei* koeijen bedoelende. Wilde men de , achter het woord *vette* weglaten, dan zou dit op *kalf-* en *melkkoeijen* zien, en men zou slechts *tweederlei* koeijen krijgen. Dit zelfde is het geval met *tweede*, *verbeterde druk* op den titel van een boek.

Met eene , achter *tweede* is het, volgens de bedoeling, inderdaad de *tweede*, doch zonder , is het de *derde* druk.

Mr. J. VAN LENNEP deelt in zijne uitgave van VONDEL'S *Werken*, Deel III, blz. 162, een onuitgegeven gedicht van dezen mede, aanvangende:

Ghy die als kasteleyn van d' Amsterdamsche vesten
De voorsteen trou bewaect, enz.

en voegt er in eene noot bij, dat het gemis van eene comma den lezer hier alligt zou doen denken, dat HOORT (tot wien het gedicht gerigt is) niet als kastelein van *Muiden*, maar van *Amsterdam* werd voorgesteld. Plaatst men de woorden *als kasteleyn* tusschen twee comma's, dan is de zaak duidelijk.

Sedert eenigen tijd is men op sommige drukkerijen in Frankrijk begonnen met alle interpunctie op titels van boeken weg te laten. Dit voorbeeld, dat ten onzent reeds hier en daar navolging heeft gevonden, verdiende dit echter, zoo wij meenen, niet. Een boektitel toch, die wel gesteld is, het zij kort of lang, met of zonder verkorting, maakt altijd een of meer volzinnen uit, en heeft dus de zelfde aanspraak op interpunctie, als andere volzinnen.

De bij ons bekende interpunctie bestaat in

- 1) De slot-punt, *punctum*. (•)
- 2) De dubbele punt, *colon*. (∴)
- 3) " comma-punt, *semicolon*. (∶)
- 4) " comma. (,))
- 5) " tusschenstellingsteekens, *parentheses*. ( ) en [ ]
- 6) Het opschortings- of uitlatings-teeken. (....)
- 7) De streep. (—)
- 8) Het vraagteeken. (?)
- 9) " uitroep- of verwondering-teeken. (!)

De interpunctieteekeus •, ∴, ∶, , ( ) of [ ] en — dienen eerstelijk en bovenal als zoo vele aanduidingen van de groot-

tere of kleinere *pauzen*, door welke in de gesprokene rede de van elkander onafhankelijke gezegden of volzinnen, alsmede de onderdeelen van een zamengestelden volzin, *gescheiden* worden; de ? en ! daarenboven tot het wijzigen van den toon in eenen volzin.

Van anderen aard zijn:

- 10) Het aanhalingsteeken. („—”)
- 11) „ bind-, koppel- of scheidsteeken. (=)

Alsmede de bovenstrepingen:

- 12) Het deelsteeken of de diaeresis. (••)
- 13) De teekens van verkorting. (’ en ^)
- 14) Het klem-, toon- of nadruksteeken. (/ of \ )

Waarbij men nog kan voegen:

- 15) De stip boven de i.

Eindelijk nemen sommigen hierbij nog de figuren *, †, ‡, of 1, 2, 3 enz. op, voor het verwijzen naar eene noot of aantekening onder aan de bladzijden, en de opene S (§), waarmede het woord *sectio* of *afdeeling* wordt aangeduid. Het loopt echter in het oog, dat dergelijke figuren niet tot de interpunctie kunnen behooren. Men zou even zoo goed het ~~α~~ en al de algebraïsche en almanak-figuren (×, +, —, =, ⊙, ☉, †, enz., enz.) er onder kunnen rekenen.

Na dit alles te hebben afgehandeld, zullen wij nog iets laten volgen over het gebruik van *kapitale*, *hoofd-* of *beginletters*, over de *onderstrepingen*, en over de *zamenstelling van woorden*, of het *al of niet aaneenschrijven er van* in sommige gevallen.

1) DE PUNT OF HET PUNCTUM. (•)

Wij hebben dit interpunctieteekeu boven aan geplaatst, omdat het van alle niet alleen het eenvoudigst en natuurlijkst, maar ook het oudste is, en men het wel het minst oneens zal zijn omtrent de toepassing er van. Het sluit namelijk elken volzin, die betoogender- of verhandelerwijze eindigt. Een zin of volzin kan, naar omstandigheden, korter of langer, en even zoo eenvoudiger of ingewikkelder zijn: hoe eenvoudiger hij is, des te minder interpunctieteekeus heeft hij noodig; aan het einde er van is echter het punctum (of, naar omstandigheden, het vraag- of het uitroep-teeken) onontbeerlijk. Als proeven van niet al te korte volzinnen, die echter slechts een punctum aan het slot behoeven, voeren wij aan:

Aan den arm van het Lucerner meer breiden bevallige buitenplaatsen haar van groen en bloemen geweven tapijt uit.

De schoone en groote Rio de la Plata heeft zijne monding tusschen de republiek Uruguay en de Vereenigde Staten van den Rio de la Plata.

DICKENS bezit voorts het talent om de vlugtigste verschijnselen in het dagelijksch leven te te fixeren en ze in verrassend ware beelden den lezer onder het oog te brengen.

Eene punt komt aan het slot van een volzin, die *betoogender-* of *verhalender-*wijze eindigt, zeiden wij zoo even: is de zin eene *vraag*, dan komt het *vraagteeken*, en sluit hij met een *uitroep*, of eene zinsnede die *verwondering* te kennen geeft, dan komt het *uitroep-* of *verwonderings-*teeken er voor in de plaats.

Is een volzin niet geheel uit, maar wordt hij nog gevolgd door iets, dat er tot regt verstand onafscheidelijk van is, dan behoort er geen punt, maar eenig ander leesteekeu te volgen.

Als een voorbeeld van verkeerde plaatsing eener punt diene:

FERDINAND zweeg. Hij wist niet te antwoorden. En toch was zijn hart vol. Hij had zoo veel te zeggen. Maar het spreken was hem onmogelijk. Want LUCIA was er bij. Dat lieve meisje! enz.

Men ziet echter, dat de verkeerdheid grootendeels aan den stijl ligt. Gelukkig dat deze *style coupé* zoo tamelijk uit de mode is (*)!

Volzinnen, die meer zamengesteld zijn dan het straks aangehaalde drietal, kunnen, naar omstandigheden, andere leestekens in zich opnemen. Wij zullen daarover, bij het behandelen van deze, achtereenvolgens spreken.

Eene andere verkeerdheid, uit Frankrijk tot ons gekomen, is die van, na het plaatsen van eene punt, een nieuwen regel te beginnen. Deze gewoonte is vooral in zwang bij romanschrijvers, die tegen honorarium bij het blad of de bladzijde werken; want hoe meer nieuwe regels, des te schielijker is het blad vol.

Ten slotte zij nog aangemerkt, dat de stip, die gebezigd wordt om verkortingen bij eigennamen of andere woorden aan te duiden, ofschoon in beteekenis van het punctum geheel verschillend, echter, wat de figuur betreft, daarmede tegenwoordig overeenkomt: wij zeggen tegenwoordig; want een teeken om verkorting aan te duiden is zij niet altijd geweest. De verkortingsteekens waren vóór de uitvinding der boekdruk-kunst, en in de kindsheid er van, twee in getal. Het eerste was een dwarsstreepje boven de slotletter van het woord, dat niet voluit geschreven werd. B. v. *ēē* voor *een*, *ēn* voor *ende*, *pot* voor *pont*, enz.; dit teeken diende tot aanduiding, dat men hier een of meer letters had weggelaten, ten einde op dien regel plaats te winnen. Een tweede verkortingsteeken, van

---

(*) Dezen stijl zou men den *laconischen* kunnen noemen, wanneer iedere periode op zichzelf een denkbeeld uitdrukt, zoo als, b. v., in *De Peinzende Christen*, van PETRUS BROES.

deze figuur³⁾, gaf te kennen, dat hier eenige letters waren weggelaten, die men uit de voorafgaande wel zou kunnen opmaken; b. v. voerſtj ſchreef men voerß, en zoo andere woorden meer. In ſchrift gebruikt men, te dezen einde, nog dikwijls de ∙, zijnde miſſchien een overblijfsel van de vroegere ∙.

Van anderen aard was de ſtip, die meer tot ſcheiding dan tot teeken van verkorting diende: wilde men, b. v., het jaar 1350 aanduiden, dan ſchreef men **M. CCC. L** (*), zonder punt aan het ſlot, omdat het geſchrevene geen volzin uitmaakte, maar slechts de aanduiding van een getal door cijfers was. Dit ſchijnt zich op andere verkortingen, die door eene enkele hoofdletter werden aangeduid, te hebben voortgeplant, tot men eindglijk op drukkerijen deze ſtip om-laag bragt, en, even als het punctum, onmiddelijk achter de haar voorafgaande letter plaatſte. Ook gaf men haar de waarde der boven aangehaalde ∙, en drukte (of liever *sette*) *voorz., met uitz., en derg.*, waarmede men zonder zwaarigheid *voorzeid, met uitzondering en en dergelijken* las.

Wanneer men het bovenstaande nagaat, zal men ligt beſeſſen, dat in eene zinsnede, als *» over het hier behandelde kan men verder §. 20. nazien*”, de ſtippen achter de teekens ¶ en 20 geheel overtollig zijn. Even min is eene ſtip noodig als verkortings- of ſluit-teeken achter drukkers-signaturen, b. v. na cijfers boven of onder aan de bladzijden.

Het punctum wordt, in druk, onmiddelijk achter de letter geplaatſt, die het voorafgaat, zonder eenige ſpatie of ruimte. Over het plaatsē eener punt, aan het einde eener phrase tusschen twee ( ), zal geſproken worden, wanneer wij over gemelde ( ) zullen handelen.

(*) Iets dergelijks vindt men nog op in ſteen gebeitelde graf- of andere gedenkschriften, waar men eene ſtip tusschen ieder woord aantreft. De meening hiermede is, aan te duiden, dat een woord geëindigd is, en er een ander volgt.

2) DE DUBBELE PUNT OF HET COLON. (:)

Colon (κῶλον, d. i. *ligchaamsdeel*, en door toepassing *gedeelte van een volzin of lid eener rede*) is de oude naam van het teeken, dat twee gedeelten eens volzins vaneenscheidt. Bij ons geeft men er echter, naar de figuur, waardoor het wordt voorgesteld, den naam van *dubbele punt* aan. In het Grieksch is het, gelijk wij reeds gezegd hebben, eene omhoog geplaatste punt (*); doch MANUTIUS heeft hiervoor, naar omstandigheden, ∙ en ∙; gegeven. Is een volzin niet uit, en zegt eene *comma* te weinig, dan moet men nu weten, of men een *colon* dan wel een *semicolon* hebbe te bezigen. Het zal wel geen lang betoog behoeven, om te doen zien, dat de beslissing hieromtrent juist niet voor ieder gemakkelijk valt: geen interpunctieteekeken is dan ook met minder juistheid gebezigd dan dit. Wij willen beproeven aan te toonen, waar men in een volzin een colon, en geen ander teeken, behoort te bezigen. (†)

Men plaatse een ∙ aan het einde eener grammatische constructie, wanneer deze op zichzelf volledig is, en er een lid wordt bijgevoegd, om haar *te verduidelijken, toe te lichten*

(*) Misschien zou men, de interpunctieteekeken op de toonkunst toepassende, de ∙ met de , de ∙ met de , de ∙ met

de en de ∙ met de kunnen vergelijken.

of er kracht aan bij te zetten, zoodanig, dat de tweede helft van het gezegde geen op zichzelve staande volzin uitmaakt, en, naar omstandigheden, ook weder met ; en , in onderdeelen gesplitst kan worden. B. v.:

De commissie heeft zich met dit voorstel gaarne vereenigd, en, overeenkomstig den door ons uitgedrukten wensch, het lidmaatschap der redactie opgedragen aan den heer * * *, die zich bereid verklaarde die benoeming te aanvaarden : eene toetreding, die ik, om de vreugde, welke zij den heer * * * en mij verschafte, als eene heugelijke gebeurtenis mag roemen.

De bereidwilligheid der bevolking wedijverde wel met de veerkracht der regering, om het land te behouden, maar de toestand was hagchelijk : Amersfoort had zich na een flauwen tegenstand overgegeven, de Kroaten plunderden tot voor de poorten van Naarden, en Friesland lag voor den vijand bloot; doch eensklaps sloeg dezen de schrik om het hart, bij de mare, dat Wezel, zijn magazijn en wapenhuis, was verrast.

Ghy ziet hoe 't hemelsch heir, geharrenast in 't gout,
 En in 't gelidit gestelt, zijn beurt en schiltwacht houdt;
 Hoe deze star gedaelt, en gene, in top daerboven,
 De klaerste een minder klaere in luister kan verdooven;
 Hoe de eene een kleiner ronde en de andre een grooter schrijft;
 De laeghste hemel snelst, de hooghste langsaem drijft;
 En evenwel verneemtge, in deze oneffenheden
 Van ampten licht en kreits en stant en trant en treden,
 Geen tweedraght, nijt, noch strijt: des Albestierders stem
 Geleit dit maetgezang, dat luistert scherp naer hem.

Hadden dan in de eerste helft der zestiende eeuw zich onderscheiden Quentijn Matsijs, Jan van Maubeuge, Bernard van Orley, en anderen, ook de laatste helft der eeuw mogt op groote kunstenaars bogen: Frans Floris van Antwerpen werd de Vlaamsche Raphaël genoemd; Pieter Breugel was weêrgaloos in het schilderen van snakerijen; Maarten de Vos en anderen hadden hunnen naam beroemd gemaakt.

Er is een tijd geweest, dat de Nederlanders niet bang waren voor de Engelschen: het waren de dagen, toen men te Amsterdam met gouden letteren op de tombes der zeehelden schreef, dat de Nederlander niet

meer met geheele vlooten op zee behoefde te komen om te overwinnen, maar een eenig schip, een eenig opperhoofd genoeg zou zijn.

Alleen een enkle meeuw vliegt hongrig hier en daar;
 Alleen een enkle klip, nog uit de sneeuw geheven,
 Vertoont een valen den, die loover heeft noch leven;
 Alleen een zware klomp, die door de scherven kruit,
 Geeft in dit zwijgend graf een donderdof geluid:
 Verschriklijk dreunt die toon het siddrend volk in de ooren!

THACKERAY antwoordde, dat hij hem gaarne ten eten zou vragen, en mij op deze wijze zeer goed in de gelegenheid kon stellen om hem te leeren kennen, daar hij aan tafel het vertrouwelijkt, het spraakzaamst en het vernuftigt was; maar JERROLD nam niet ligt eene uitnoodiging aan, en zelfs als hij die aannam, was er niet veel op hem te rekenen: ik zou derhalve het best doen, hem met eenige regelen van aanbeveling een bezoek te geven.

Doch 't is een spotprent op haar zelf,
 Dat hoog en schittrend grafgewelf,
 Dat zich de trotschheid op deed rijzen:
 Daar staat het, op dien top gebouwd,
 Als om van ver reeds aan te wijzen,
 Wat eens de hoogmoed overhoudt.

O, de gewigtigste omwentelingen, de verbazendste ontdekkingen, zijn niet dezulken, die het volle daglicht zien; die, bepraat en beschreven, gedrukt en rondgevent, ter algemeene kennisse komen: wat er diepst en goddelijkt in den mensch schuilt, komt er nimmer uit.

"'t Is toch jammer," zeide hij vervolgens, "dat er zoo veel overeenkomst is tusschen godsdienstijver en kina: men durft den onkundige bijna geen van beiden aanprijzen, omdat de onkunde oorzaak is, dat zij zoo dikwijls verkeerd gebruikt worden, en dan doodelijk zijn."

De troep, die hier bivouakkeerde, was zeer klein: zij telde, buiten de grijsaards, slechts zes à acht weerbare mannen, doch des te meer vrouwen en kinderen.

JACK kon echter zwemmen: de gedachte aan zijn leven schonk hem kracht; de gedachte aan zijne beminde verdubbelde die.

In het kort, vóór elke toelichting, verklaring of opheldering zal men weldoen eene dubbele punt of colon te plaatsen.

Wanneer in een volzin zaken, omstandigheden of voorwerpen worden opgesomd, die onderling weder door een ; dienen te worden gescheiden, moet zoodanige opsomming van een : voorafgaan.

Wanneer wij aan iedereen gerechtigheid willen doen, is het noodig drie dingen in het oog te houden: vooreerst, onzen evenmensch te behandelen zoo als wij, in gelijke omstandigheden, gaarne zouden wenschen zelve behandeld te worden; ten tweede, enz.

De voornaamste steden, na Konstantinopel, zijn: *Andrianopel*, bij de Turken *Edreneh* geheeten, aan de Maritza; *Gallipoli*, aan de straat van dezen naam, welke ook de *Straat der Dardanellen* heet; *Salonichi*, enz.

Wij hebben vijf zintuigen: met de oogen zien wij, met de ooren hooren wij, enz.

Deze voorbeelden zullen voldoende zijn. Men ziet dat, terwijl de colon dient om, in zoodanig geval, de specificatiën *in te leiden*, de semicolon die onderling afscheidt.

De : kan voorts dienen om in korte volzinnen het woord *namelijk* te vervangen.

Noach had drie zonen: Sem, Cham en Japheth.

Wanneer het woordje *namelijk* echter in zoodanigen zin inderdaad geschreven wordt, vervalt de :, en zegt men eenvoudig:

Noach had drie zonen, namelijk Sem, Cham en Japheth.

Wanneer het door iemand gesprokene woordelijk wordt aangehaald, wordt deze aanhaling door een colon voorafgegaan.

De koopman kon hierop het stilzwijgen niet bewaren, en zeide: „Maar, vrienden! begrijpt ge dan niet,” enz.

Daar men het omtrent dezen regel in onze taal allerwege eens is, zullen wij met het leveren van dit enkele voorbeeld kunnen volstaan, er nog alleen bijvoegende, dat de : ook ge-

plaatst wordt, wanneer zoodanig aangehaald gesprek met een nieuwen regel begint.

Bij niet woordelijk aangevoerde gesprekken echter verandert hier de zaak geheel. Verkeerd geplaatst is de eerste : in een volzin als deze

Hij vroeg mij : „hoe laat het was?” en ik antwoordde hem : „Tien uur.”

Dit moet zijn:

Hij vroeg mij, hoe laat het was, en ik antwoordde hem : „Tien uur.” (*)

Deze verkeerde toepassing van het bezigen der : wordt nog overtroffen door het invoegen van dit teeken op plaatsen waar volstrekt geen de minste rust of zelfs stremming van het gesprokene plaats heeft, noodig is, of gehoord wordt. Geheel doelloos en overbodig is, b. v. de : in :

De Maatschappij : Tot Nut van 't Algemeen, heeft in hare vergadering van —

Of:

Tot leden van het Hoofdbestuur zijn benoemd de Heeren : KORTGREEN en LANGRAAN, in plaats van de afgetredene Heeren : SCHUYNHALS en CROMPOFF.

Of:

Geheel verkeerd is het gebruik van het voegwoord : als, in plaats van : dan, in een zin als deze, enz.

Overbodig, ja hinderlijk in het lezen, zijn de : in den volgenden zin :

De man, die het gezelschap met zijn persoon vermeerderde, was van een rijzig voorkomen. Zijn gelaat was, zoo als er reeds duizenden zijn beschreven, en behalve : neus *groot*, oogen *bruin*, en haar *zwart*, zouden alle posten van zijn signalement *ordinair* zijn bevonden; alleen die groote, kapitale snorren deden onwillekeurig aan : „links uit de flank” en „regts

(*) Over het verkeerd gebruik van de ? en de „—”, in een dergelijk geval, zal later worden gesproken.

uit de flank" denken, terwijl echter het: "rigt u!" in zijn tegenwoordigen staat veel belemmering zou hebben ondervonden door de verbazend stijve en hoog uitstekende halsboorden.

Wij achten dergelijke toepassing van de •, vóór eene kleine opsomming of aanhaling, die in het lezen door geen de minste rust wordt voorafgegaan, doelloos en overdreven, en meenen tegen dit misbruik niet genoeg te kunnen waarschuwen. De • duidt, gelijk wij reeds een en ander maal zeiden, een teeken van rust aan, dat op de • volgt, en waar geen rust in een volzin verlangd wordt, is de • geheel overbodig.

Over een ander verkeerd gebruik van de • zal bij de — gesproken worden.

De • diende (gelijk wij bij de • reeds hebben aangemerkt) vroeger in *schrift* (soms ook in *druk*) tot verkortingsteeken, doch is, als zoodanig, reeds sinds lang door eene enkele stip (•) vervangen, ten minste bij hen, die gewoon zijn voor de pers te werken.

3) DE COMMA-PUNT OF HET SEMICOLON. (;)

Even als de : beneden de . staat, zoo staat de ; beneden de :, gelijk trouwens door den naam *semi-colon*, d. i. *half gedeelte of onderdeel*, reeds wordt aangeduid. Wij hebben hierboven, bij de aanhalingen omtrent het gebruik der :, reeds gelegenheid gehad om aan te wijzen, welke plaats der ; in tegenoverstelling van de : toekomt; thans zullen wij het gebruik der ; verder toelichten.

In een zamengestelden volzin, die uit twee of meer deelen bestaat, welke deelen wederom in onderdeelen en zinsneden gesplitst zijn, is de ; onmisbaar. Terwijl de zinsneden ieder door eene , van elkander worden afgescheiden, scheidt eene ; de onderdeelen van elkander af.

Onder de handelsteden was Amsterdam de aanzienlijkste. De Noordsche en Oostzee-handel werden bijna geheel door haar gedreven; Rotterdam had eene drukke vaart op Engeland, Frankrijk en de Middellandsche zee; Dordrecht was de stapel van Rijnwijn en hout; Hoorn van boter en kaas; Enkhuizen zond jaarlijks 4 à 500 buizen uit; Middelburg en Vlissingen dreven ook veel handel.

Hier heeft men, gelijk men ziet, onderdeelen, waarvan één slechts een paar zinsneden heeft (de comma achter *Engeland* en het voegwoord *en* achter Frankrijk); een voorbeeld van onderdeelen, die bijna alle zinsneden hebben, laten wij nu volgen.

De windwijzer op de stevige houten schuur schitterde in de stralen der zon, alsof hij pas van onder de handen des vergulders gekomen was; het rieten dak scheen nog maar kortelings gelegd te zijn; de stoep van het voorhuis was zoo effen en glad, dat zij wel gepolijst leek; het hek voor den met witte schelpen bedekten rijweg, die van de schuur naar den grooten weg leidde, was helder groen geverfd, en de naam van de hofstede was er met groote gouden letters op te lezen; de koperen melk-emmers blonken als spiegels; de paarden en koeijen, die zich te goed deden aan het eerste gras, zaten stevig in het vleesch; de paauwen en kalkoenen, die met deze op het voorplein heen en weder liepen, getuigden, dat hier ook iets meer was dan het hoogst noodige, en aan het oog ook iets gegund werd; kortom, het zag er alles zoo helder, zoo frisch en zoo aanlokkelijk uit, dat het wel de moeite waard scheen er een oogenblik voor stil te houden; en het gebeurde dan ook maar zelden, dat iemand de hoeve voorbijging, zonder iets te gevoelen van den aangenaamen indruk, die bij het eerste gezigt werd opgewekt.

De ;, en even zoo de •, is mede op hare plaats in een volzin als deze:

In 1574 liet Karel IX den koning van Navarre, later Hendrik IV, en den hertog van Alençon gevangen nemen en in dit donjon opsluiten: zij werden beschuldigd, dat zij den koning te St Germain hadden willen opligten; doch bij de komst van Hendrik III kregen zij hunne vrijheid weder.

Ik weet dat gij eerlijk zijt, mijn vriend! dat het u aan den besten wil, aan vlijt en bekwaamheid niet ontbreekt; dat hulpbronnen, zoo als men ze slechts verlangen kan, u ten dienste staan: hoe zou ik derhalve aan uw voortkomen in de wereld kunnen twijfelen?

Verkeerd achten wij de • en ; gebezigd in een volzin als deze:

De vrouw, die ik meer dan mijzelf beminde; de broeder, voor wien ik alles zou hebben opgeofferd; de kinderen, die steeds mijn lust en leven waren: allen hebben mij verlaten!

Wij zullen op dergelijke constructiën terugkomen, wanheer wij over de — handelen.

Voorts wordt nog op scholen geleerd, dat de ; voor sommige voegwoorden, als *maar, want, doch, terwijl*, enz.; ge-

plaatst moet worden. Deze bepaling houdt geen steek. Het voegwoord *want* dient ten minste een ; vóór zich te hebben, ofschoon men er dikwijls (in navolging der Franschen) slechts een , voor aantreft; het kan echter ook door een :, ?, !, —, (en . worden voorafgegaan, terwijl men er voorts een nieuwen regel mede kan aanvangen. Dit zelfde is in nog ruimer mate met andere voegwoorden het geval.

4) DE COMMA (,)

Comma (κόμμα), dat is *snede*, *insnijding*, heet het interpunctieteekeu, waarvan men zich bij het schrijven bedient om zinsneden van elkander af te zonderen. Na deze bepaling zouden wij meenen alles gezegd te hebben, wat van het gebruik der , te zeggen viel; en toch is er geen scheidteekeu, waaromtrent meer onzekerheid en willekeurigheid geheerscht heeft, en nog heerscht, dan juist dit. Het regte gebruik van dit teeken te kennen, is vooral niet minder van belang, dan dat der overige teekens, daar het weglaten of verkeerd plaatsen er van in een geschrift dikwijls aan het geschrevene eene geheel andere beteekenis geeft, dan door den schrijver bedoeld werd. In de *Inleiding* voor dit werkje hebben wij daarvan reeds eenige voorbeelden aangehaald.

Wanneer twee of meer woorden, alle tot den zelfden volzin behoorende, in het zelfde rededeel onmiddellijk op elkander volgen, zoodanig dat men hen door het voegwoord *en* zou kunnen verbinden, is het noodig die door een of meer comma's van elkander te onderscheiden. B. v.:

Marie is aardig, bevallig, vriendelijk.

Ik zag man, vrouw, kind.

De kleuren van den regenboog zijn geel, rood, groen, blaauw, violet.

De zang van den nachtegaal verrukt het oor, betovert de ziel, bekoort het hart.

Men kan ook, en dit geschiedt doorgaans, de laatste , die het voegwoord *en* vertegenwoordigt, weglaten, en dit voegwoord er voor in de plaats stellen, en derhalve schrijven :

Marie is aardig, bevallig en vriendelijk.

Ik zag man, vrouw en kind.

De Engelschen, en na hen BILDERDIJK en eenige zijner volgelingen, laten in dit geval de laatste comma buitendien staan, en schrijven, b. v.,

Marie is aardig, bevallig, en vriendelijk.

Ik zag man, vrouw, en kind (*)

(*) Dit maakt eene tweede, anders overbodige comma noodzakelijk in gezegden als deze:

Self-conceit, presumption, and obstinacy, blast the prospect of many a youth.

Dit wordt ten minste als *regel* opgegeven door S. ROUSSEAU, in zijn *An Attempt to facilitate the Art of Pointing*. London, 1813. Andere Engelsche taal-leeraren meenen echter, dat de laatste comma hier overtollig is. Wij laten hier volgen wat BILDERDIJK (*Spraakleer*, blz. 356 en volgg.) te dezen opzigte zegt:

„Wat de koppeling van woorden betreft, wanneer daarin eene onderscheiding noodig is, (want zoo wanneer slechts twee woorden gekoppeld worden, die, zoo 't Naamwoorden zijn, met het zelfde Werkwoord in den zelfden adem 't zij activè of lijdelijk samenhangen, of, zoo 't Werkwoorden zijn, even zoo aan en met het zelfde Naamwoord samenhangen, behoeft er geen zinsnijding) zoo eischt het de *comma*. By voorbeeld: *A, B, EN C, eeten hier. A at, sliep, EN werd krank tot mijnent.*

„Doch in dit geval, wanneer er meer dan twee, het zij Naamwoorden het zij Werkwoorden, met één Bindwoord gekoppeld worden, heeft er een belachelijk dom wanbegrip plaats. Men stelt dan wel achter het eerste, en elk woord dat daar meer mag zijn, behalven dat onmiddellijk voor het laatste gesteld is, eene *comma*; maar niet voor het *en*, waardoor alle te samen met het laatste verbonden worden. En waarom? Het *en* is in plaats van een *comma*, zei my eens de geestige Kinker, die sedert hy Filozoof wilde zijn, meê met Siegenbeeks duizeligheid omdwarrelt, en ook Nederduitsch onderwijst. 'kHield dit in den eersten opslag voor een spotterny: want verbinden is zeker wel het juiste tegendeel van afscheiden; maar neen, het was ernstig en meening. Op loutere zotheden van innige tegenstrijdigheid, nu ook in de zoogenoemde Wijsgeerigheid gants niet vreemd, andwoorde wie lust heeft! Doch meent men dat er geen onderscheid is wanneer men onder meer hoedanigheden twee van die meer of enger, dan wanneer men ze alle even men, of even zeer

Het valt niet te ontkennen, dat men hier achter de woorden *bevallig* en *vrouw* eene gelijke horting in het spreken hoort, als achter de woorden *aardig* en *man*; dit horten moet men echter beschouwen als eene soort van echo, die van de vorige korte rust afkomstig is, en voortwerkt. Bij nette schrijvers in allen gevalle wordt de ,, in dergelijk geval; vóór het

verbonden stelt? *Ziek en zwak, edel van geboorte en hart, geduldig en lijdzaam, verheven van ziel, welgemaakt van leden, en bevallig van houding en spraak was hy*: Is dit niet iets anders dan *ziek, zwak, edel, geduldig, en lijdzaam*? En verstaat men dit *ziek, zwak, edel, geduldig en lijdzaam*, niet, als zijnde *geduldig* en *lijdzaam* eenerlei soort van hoedanigheden? Immers ja. Ook zijn zy 't inderdaad. En wordt zoo ook niet, in dit voorbeeld, *welgemaakt* alleen tot *leden*, maar *bevallig* daarentegen zoo wel tot de *spraak* als de *houding* uitgestrekt? Wat dan wil dat, ja, reeds vrij oud en verworteld misbruik, maar dat zijn onbestaanbaarheid met zich brengt?

*Even zoo met de Werkwoorden: *A at en sliep, en werd krank en stierf, aan het huis van zijnen broeder*. Met een comma achter *sliep* verbindt men *eten* en *slapen*, en zoo ook *krank worden* en *sterven* aan een, en maakt dus TWEE leden. Met *commas* ook achter *at* en achter *krank* te zetten zijn er VIER. Zegge men: *Hy ging op reis, werd ziek, keerde onverrichter zaak terug*: zoo hangt dit niet te samen; maar 't zijn drie van elkander onafhankelijke dingen, te verbinden of niet te verbinden door koppelwoorden. Maar laat zijn *ziek worden* aan het *op reis gaan* hangen, zoo toont men 't door *en* zonder comma. *Hy ging op reis en werd ziek*, en het volgende zal, als een uitwerksel, met een comma voor *en*, afgescheiden worden.

*Intusschen, gelijk *en*, zoo geven de commas ook een meerdere rijkheid en wat men *amplificatie* noemt, aan een zeggung; en de onderdrukking van *en*, een meer stroeve en deftige ernst. Doch dit behoort tot het Rhetorische van den stijl, waar men hier te Lande met het nabaauwen van Fransch en Latijn, en sedert twee leeftijden ook van Hoogduitsch, steeds kinderen in blijft, ja hoe langer hoe meer in te rug gaat. Het misbruik hierin moet waarlijk elk eenen die klare en duidelijke denkbeelden heeft, en wel in den hoogsten graad, verdrieten, walgen, en tegenstaan. Dan nog, wanneer alle drie de woorden van gelijken aart zijn, moet achter het tweede, zoo wel als achter het eerste, de comma zijn; om dat tusschen alle drie de zelfde verwijdering in de uitspraak moet zijn, die tusschen de denkbeelden welke zy uitdrukken plaats heeft. — Ik herhaal het, die zich niet zoo nauwkeurig als hy

woord *en* niet gevonden, en het is, behalve in het Engelsch, in alle andere moderne talen aangenomen, dat hier eene, overbodig is.

Deze stelling echter is, zoo als het met meer zaken gaat, zoo verkeerd opgevat en heeft eene zoo buitensporige uitbreiding erlangd, dat velen begrepen hebben dat het voegwoord *en* geen, noch eenig ander interpunctieteecken vóór zich dulden kan. Tegen deze verkeerdheid moeten wij ons met alle kracht en klem verzetten, en er voor waarschuwen. Alle behoorlijke afdeeling en duidelijke voorstelling gaat verloren, wanneer men phrasen leest als deze:

De inrigting der Sterrewachten, beschreven naar de Sterrewacht op den heuvel Pulkowa en het ontwerp eener sterrewacht voor de Hoogeschool te Leiden.

Hier heeft (zegt een recensent (*)) een echt humaan man, door het weglaten eener comma achter *Pulkowa*, den schijn van pedanterie op zich geladen, — in allen gevallen iets anders gezegd, dan hij heeft willen zeggen.

Wordt echter het laatste zelfst. naamw., of wat er voor in de plaats komt, nog door eene bijstelling gevolgd, die niet op de voorafgaande rededeelen toepasselijk is, dan dient eene comma ook het voegwoord *en* vooraf te gaan, b. v.:

Matenen, vrouwen, en kinderen met vuile gezigten, liepen op den dijk.

behoort te denken, uitdrukt, drukt zich-zelfen niet uit; en die dit niet doet, snatert, maar spreekt niet."

Wij hebben BILDERDIJK hier laten spreken, omdat deze ook wel gehoord mag worden, en wij de zaak gaarne van alle kanten wilden toelichten, maar gelooven toch het er voor te moeten houden, dat wel weinigen het zoo even medegedeelde als een voorbeeld van goeden stijl en doelmatige interpunctie zullen beschouwen.

Voor hen, die het niet mogten weten, zij hier nog bijgevoegd, dat de ophooping van het voegwoord *en* (b. v. man *en* vrouw *en* kind), met een Grieksch woord, *polysyndeton* heet, terwijl de weglating van *en* (b. v. man, vrouw, kind) *asyndeton* genoemd wordt.

(* In de *Gids* voor 1855, I, bladz. 632, 633.

Indien de *vuile gezigten* slechts op kinderen en niet ook op de mannen en vrouwen van toepassing zijn, kunnen de twee laatste comma's niet gemist worden; doch hebben de op den dijk loopende mannen en vrouwen ook verzuimd hun gezigt te wasschen, dan vervalt de comma vóór het voegwoord *en*, maar is dan vóór het wordeken *met* noodzakelijk, en schrijve men:

Mannen, vrouwen en kinderen, met vuile gezigten, liepen op den dijk.

Men ziet hieruit alweder, hoeveel invloed op de beteekenis van een gezegde het al of niet behoorlijk plaatsen van een scheidteeken hebben kan. (*)

Voorts kan men met zekerheid aannemen, dat, wanneer slechts twee aan elkander overeenkomstige zinsneden door een voegwoord verbonden zijn, eene comma vóór dat voegwoord overbodig is. Dit doet ons komen op het wordeken *maar*, dat zoowel bij- als voegwoord is. Wanneer het door *doch* kan worden vervangen, zoo als in

eene kleine, maar reine verzameling,

is het een bijwoord, en vereischt eene *;*; hier wordt het bijw. *wel*, waarop het terugslaat, tusschen het b.v.n.w. *kleine*, als door hetgeen volgt onnoodig, weggelaten; maar de kracht of uitwerking er van blijft daarom onverzwakt. Is het woord *maar* eene tegenstelling van een voorafgegaan *niet*, dan is het eerste mede een bijw. en vereischt eene *,* vóór zich, zoo als in:

De man is *niet* groot, *maar* klein.

(*) Men voere hiertegen niet aan, dat men er in het dagelijksch gesprek toch weinig of niets van hoort: in het dagelijksch leven drukt men zich anders uit, b. v.:

„Het was op den dijk vol met menschen — mannen, vrouwen en kinderen; en die kinderen hadden zulke morsige gezigten, dat het was om er viesch van te worden.”

Is *maar* echter een voegwoord, dan kan men het vervangen door *slechts*, b. v.:

Ik heb *maar* zestien gehad.

Of:

Het is mij *maar* even gelukt.

Men ziet ligtelijk, dat in de twee eerste gevallen de *,* dient om een gezegde in *twee zinsneden* te splitsen; in het laatste geval bestaat slechts *ééne zinsnede*.

Alle tusschenstellingen, die tot verklaring of opheldering van een gezegde dienen, als zijnde op zichzelf staande zinsneden, komen tusschen twee comma's.

Ik kwam er, dacht mij, nog vroeg genoeg.

De betrekkelijke voornaamwoorden *dat*, *die*, *welke*, vereischen dan ook in de gevallen, waarin zij zoodanige tusschenstelling inleiden, eene comma vóór zich, b. v.:

De man, die zoo lang gevangen zat, is ontslagen.

De vrouw, die in het water viel, is gelukkig gered.

Het kind, dat zich laatst zoo gebrand heeft, is overleden. (*)

Dit is even zoo het geval met zamenstellingen, die als betrekkelijke voornaamwoorden worden gebezigd, b. v. *waarbij*, *waardoor*, *waarin*, *waarom*, *waarop*, *waarvan*, *waarmede*, *waarover*, *waaruit*, *waartoe*, enz.

Zoodanige tusschenstelling, die men een *betrekkelijken tusschenzin* zou kunnen noemen, dient duidelijkshalve steeds tusschen twee *,* te komen.

(*) De Franschen en Engelschen laten hier de *,* weg. Men verlieze echter niet uit het oog, dat de woordvoeging in beider talen anders is dan die der onze, en voorts dat men, wanneer men beiden hoort spreken, volstrekt geen oponthoud vóór hun *que*, *qui*, *who*, *which*, en andere betrekkelijke voornaamwoorden, waarneemt.

Als uitzondering kunnen hier beschouwd worden zoodanige betrekkelijke tusschenzinnen, die even na eene comma, of ander scheidteeken, worden ingeleid, zoodat het ophoopen van ,, kort achter elkander, hier doelloos zou zijn.

De vrouw die ik aanbad, het kind dat ik liefhad, enz., dat alles moest ik verliezen.

Dit zelfde is met andere betrekkelijke voornaamwoorden het geval.

Wat het voegwoord *dat* betreft, of dit al of niet eene comma vóór zich moet hebben, hangt af van de wijze waarop het voorkomt. Korte gezegden, als

Ik geloof dat ik veel te laat kom,

Ik weet niet dat ik mij vergist heb,

en zoo vele anderen, die in éenen adem worden uitgesproken, bestaan slechts uit ééne zinsnede, en eene comma vóór *dat* zou hier maar, even als een struikelblok, in den weg liggen. Dit heeft mede plaats in gezegden, als dit:

Ik geloof wel dat ik het geld ontvangen zal, maar niet dat men het mij in bankpapier zal geven.

Wordt echter het voegwoord *dat* door eene of meer zinsneden voorafgegaan, dan vereischt het eene comma vóór zich, b. v.:

Het was ons aangenaam, dat hij zijn gegeven woord nakwam.

Of:

Het was ons, en velen met ons, aangenaam, dat hij zijn gegeven woord nakwam.

Om kort te gaan, tusschen elke zinsnede wordt eene comma verpicht: dit is een regel, die nooit falen kan. Velen plaatsen vóór de woordekens *dan* en *om* eene comma, onverschillig of het te pas komt of niet. Wij kunnen niet genoeg en

bij aanhoudendheid waarschuwen tegen de leerstellingen, dat sommige partikelen eene comma of comma-punt vóór zich vereischen: dit is volstrekt onwaar en eene grove dwaling. In eene gzegde, als

De eene loteling is nu reeds grooter dan de andere,

is eene comma vóór *dan* onnoodig, naardien het geheele gezegde slechts ééne zinsnede uitmaakt. Er worden echter twee zinsneden van gevormd door bijvoeging van een werkwoord, b. v.

De eene loteling is nu reeds grooter, dan de andere ooit worden zal.

Dit zelfde is het geval met het partikel *om*, dat, naar omstandigheden, bijwoord, voorzetsel of voegwoord is. In het eerste geval komt het voor in *de weg, de wind, de tijd is om*, of in zamenstellingen, als *omzien, ombuigen, daarom, kortom*, enz. Hier kan het alleen eene comma vóór zich hebben in gezegden, als: „want,” sprak de schipper, „*om* is de wind.” Als voorzetsel laat het zich meestal door andere voorzetsels vervangen, b. v. *om-heen, rondom, tegen, in, over, voor, naar*, en zoo vervolgens. Ook hier opent het geen nieuwe zinsnede, dan in bijzondere gevallen. Als voegwoord alleen kan dit het geval zijn. Wanneer men het, als zoodanig, door *ten einde* kan vervangen, leidt het eene nieuwe zinsnede in, en eischt derhalve eene , vóór zich, b. v.:

De schipper moest al het vee over boord werpen, om zijn vaartaig weder vlot te krijgen.

Hij deed dit, om zich meester van de stad te maken.

Hij is een veel te lui leven gewoon, om op zijn ouden dag de handen uit de mouw te steken.

Het voegwoord *om* heeft, even als *en*, soms de waarde eener comma, b. v.:

Gij zult toch niet dwaas genoeg zijn om te denken, dat ik u terstond uwen zin zal geven?

Waarvoor men ook schrijven kan:

Gij zult toch niet dwaas genoeg zijn, te denken, enz.

Hier behoort vóór het voorzetsel *om* zoo min eene *,* geplaatst te worden, als voor het voegw. *en*, wanneer dit met eene *,* verwisseld kan worden.

Eindelijk vormen *om te* hier te zamen een voorzetsel, dat men door *tot* kan vervangen, b. v.:

Hij is te lui om te werken,

En meer dergelijken.

Als verdere aanwijzingen, waar eene comma op hare plaats is, mogen nog het volgende dienen:

Ik ging naar hem toe, en hij viel mij in de armen.

Wij kwamen aan het bureau, maar het was te laat.

Toen ik aan het bureau kwam, was de diligence al vertrokken.

De vader had zijnen zoon gaarne geholpen, indien deze maar bij hem was gekomen.

Hij struikelde, kon zich niet vasthouden, viel van de trappen, en brak den hals.

De liefde tot zijne naasten is het tweede gebod, en kan eene menigte van zonden bedekken.

De Engelschen laten, in eene doorloopende phrase, het werkwoord, nadat het eenmaal is voorgekomen, door een *,* vervangen, op deze wijze:

De vogels leven in de lucht; de visschen, in het water; de wormen, onder de aarde.

Of, om een voorbeeld in het Engelsch aan te halen:

Shakspere died in 1616; *Milton*, in 1674; *Otway*, in 1685; *Dryden*,

in 1701; *Gay*, in 1732; *Pope*, in 1744; *Young*, in 1765; *Gray*, in 1771; *Goldsmith*, in 1774.

BILDERDIJK, die in het laatst der vorige en het begin dezer eeuw eenigen tijd in Engeland vertoefde, volgt deze interpunctie, even als het plaatsen eener , vóór het voegwoord *en* bij opsomming. Alleen zijne jongeren zijn hem hierin gevolgd.

Eene andere Engelsche manier bestaat in het plaatsen van een bijwoord tusschen twee comma's, in volzinnen als deze:

Het lijdt, *voorzeker*, geen twijfel, dat hij, die in zijne jeugd zijn besten tijd verwaarloost, gevaar loopt van op zijn ouden dag tot armoede te vervallen: laat ons, *derhalve*, steeds bedenken, enz.

Of;

gevolgelyk, zal hij, enz.

Die ooit door een Engelschman in zijne taal heeft hooren voorlezen, zal weten, dat die comma's niet zonder invloed op zijne rede zijn; in onze taal *leest* men hier echter *door*, en behooren die teekens derhalve weg te blijven. (*)

Dit zelfde is het geval met adverbiale phrases, wanneer zij uit meer dan één woord bestaan, wanneer men in een dergelyk geval *doorleest*, b. v.:

In tegendeel, vond hij hen te huis.

Zonder twijfel, ontving hij de welverdiende berisping.

Of zoo als WEILAND heeft (*Spraakk.*, blz. 304): *Ik heb onzen vriend , in langen tijd , niet gezien*. Wij voor ons achten hier dergelyke comma's onnoodig, daar wij niet zien dat er eene zinsnijding plaats heeft.

Daarentegen wordt eene comma vereischt, wanneer een dergelyk gezegde in twee zinsneden gesplitst wordt, hetgeen geschiedt bij de volgende constructie:

In tegendeel, hij vond hen te huis.

(*) Men vergelyke hiermede **BILDERDIJK**, *Spraakl.*, 359 en volg.

Zonder twijfel, hij ontving de welverdiende berisping. (*)

Achter *twijfel* kan zelfs eene dubbele punt noodig wezen, op deze wijze:

„En men heeft hem toch gestraft?” — „Zonder twijfel: hij ontving,” enz.

Invoegselen, waarbij even wordt opgehouden, gelijk *wel is waar, aan den anderen kant*, en anderen, die eene zinsnede op zichzelfe uitmaken, dienen tusschen twee comma's geplaatst te worden. Zoo ook een enkel bijwoord, als *eindelijk, daarentegen*, in een gezegde, als het volgende:

„Wat, eindelijk, wordt te koste gelegd aan de opvoeding der aanstaande landbouwers?”

Hier moet *eindelijk* tusschen twee , , komen te staan.

(*) ANSELIN; in zijn boekje over de Interpunctie, zegt (bladz. 6):

„Wanneer in een voorstel de deelen verplaatst worden, zoodat het gezegde, het voorwerp of de bepaling voorop gaat, dan scheidt men deze voorgeplaatste deelen door eene comma van de volgende.

VOORBEELDEN.

(Zonder omzetting.)

A. is met B. naar Amerika vertrokken.

(Met omzetting.)

Met B., is A. naar Amerika vertrokken.

Naar Amerika, is A. met B. vertrokken.

Vertrokken, is A. met B. naar Amerika.

(Zonder omzetting.)

De tuinman heeft gisteren middag de boomen gesnoeid.

(Met omzetting.)

Gisteren middag, heeft de tuinman de boomen gesnoeid.

Gesnoeid, heeft de tuinman gisteren middag de boomen.

De boomen, heeft de tuinman gisteren middag gesnoeid.

Wij zullen, gedachtig aan het straks gezegde omtrent de zinsnijding, wel niet behoeven te betoogen, dat de comma's in de omzettingen geheel overbodig zijn, gelijk mede de punctums achter de A's en B's in het eerste voorbeeld.

Achter toeroepingen, aan het hoofd van een brief of ander geschrift, b. v. *mijnheer*, *waarde nicht*, *geachte vriend*, en anderen, plaatsen wij gewoonlijk een uitroepsteeken, omdat een punt hier ondoelmatig is, en wij eene comma, welke hier door Franschen, Engelschen en andere vreemde natiën gebezigd wordt, voor de hier vereischte *rust* te gering achten. Komt dergelijke toeroep echter in het midden van een geschrift voor, dan staat het aan een gewoon invoegsel gelijk, hetgeen terstond blijkbaar wordt, wanneer men in acht neemt, dat het oponthoud van een ! grooter is, en, naar omstandigheden, gelijk staat met dat, hetwelk door een ;, : of • wordt vertegenwoordigd. Men interpunctuere derhalve:

Gij begrijpt wel, waarde vriend, dat ik niet treden kan in, enz.

Titulatuur in het ligchaam van brieven is sedert weinige jaren verbannen, zoodat eene invoeging, als: »Het is mij een pligt, Hoog-Edel-Geboren Heer! U mijnen dank te betuigen,» enz., slechts kan voorkomen bij hen, die zich van de onde sleur nog niet hebben losgemaakt.

Dat men door slechte constructie comma's te veel kan krijgen, zal wel geen betoog behoeven. Zoo vindt men twee , , te veel in het volgend couranten-berigt:

Gisteren is het adres van de ingezetenen dezer vesting aan Z. M. den Koning, ten einde H. D. te verzoeken onze stad van den grooten voorraad buskruid, in de magazijnen geborgen, te ontlasten, ingezonden.

In plaats van:

Gisteren is het adres van de ingezetenen dezer vesting aan Z. M. den Koning verzonden, ten einde H. D. te verzoeken onze stad te ontlasten van den grooten voorraad buskruid, die in de magazijnen geborgen is.

Of:

— van den in de magazijnen geborgen grooten voorraad buskruid te ontlasten.

Over het plaatsen eener comma, wanneer deze met de ( )

in aanraking komt, zal bij dit laatste scheidteeken gesproken worden.

Het zal naauwelijks behoeven gezegd te worden, dat er tusschen voornamen, in onze taal ten minste, geen , of = noodig is, ofschoon de Franschen zeggen *Louis=Napoleon=Bonaparte*, en men de Spaansche en Portugesche voornamen, soms 10 à 20 in getal, wel met comma's mag afscheiden, daar men, bij het doorlezen, anders ligtelijk zijnen adem zou kwijt raken, voor dat men halverwege gekomen was.

Na thans over het gebruik der •, ∴, ∵ en ∙ gehandeld te hebben, zij het ons nog vergund met een enkel woord te waarschuwen tegen een misbruik, dat omtrent de *plaatsing* in drukwerken van het laatste scheidteeken in den jongsten tijd ook ten onzent is ingeslopen. De • wordt, zoo als wij reeds gezegd hebben, *onmiddelijk* achter het woord geplaatst, waarmede de volzin besloten wordt; *zonder spatie*, zoo als de typographische term luidt. Met de ∴ en ∵ is dit echter *niet* het geval: deze teekens worden door spatie van het hun voorafgaand woord gescheiden; en natuurlijk: met de • is de zin uit, terwijl de ∴ en ∵ deelen en onderdeelen van den zin onderling afscheiden. Gelijke aanspraak intuschen heeft de ∙, die de zinsneden vaneen scheidt; en toch is men in den laatsten tijd, in navolging der Engelschen, begonnen de ∙ vlak achter het haar voorafgaand woord te plaatsen, zoodat ze zich daaraan als eene klis schijnt vast te hechten (b. v., de man ∙ die het huis bouwde ∙ was overleden), in plaats van het tusschenvoegsel van het voorafgaande en volgende behoorlijk af te scheiden (b. v. de man ∙ die het huis bouwde ∙ was overleden.) Wij gelooven tegen dezen wansmaak te moeten waarschuwen. De eerste afbeelding van comma in Germaansche talen was / . Nu zou men

het immers als eene typographische verkeerdheid achten, wanneer men gedrukt zag:

De man / welke het huyg houtde / was overleden,

in plaats van

De man / welke het huyg houtde / was overleden.

De Engelschen gaan even zoo met de — te werk, wanneer dit teeken bestemd is om, in den inhoud van een hoofdstuk, de onderdeelen vaneen te scheiden. B. v.

CHAPTER VIII.

DELIGHTFUL CLIMATE OF BANDONG—ABOMINABLE DIET, AND STILL MORE ABOMINABLE COOKERY—VISIT THE TEA PLANTATIONS OF TJEMBOLEYUT—LEMBANG—MR. PHILIPPEAN'S COFFEE ESTABLISHMENT—DELICIOUS CLIMATE—THE REVENUE SYSTEM IN JAVA—PRODUCTIVE POWER OF THE COFFEE PLANT—ESTIMATE OF RAFFLES TOO HIGH—VISIT THE CRATER ON THE TANKERHAN PROW—DINE WITH SOME CHINESE GENTLEMEN—MADAME PFEIFFER—LEAVE BANDONG—SOMADANG, DESCRIPTION OF—ARRIVE AT CHERIBON.

De meening is echter:

DELIGHTFUL CLIMATE OF BANDONG. — ABOMINABLE, etc.

Hier wordt, gelijk men ziet, *verbonden*, wat men bedoelde *vaneen te scheiden*, en, omgekeerd, door te veel wit tusschen de woorden, als 't ware *vaneengescheiden*, wat bij elkander behoort.

5) DE TUSSCHENSTELLINGS-TEEKENS (PARENTHESSES). ( ) EN [ ]

Omtrent het gebruik van het eerste bestaat weinig of geen verschil. Alles wat tot verduidelijking van een gezegde dient, doch den loop der rede stoort, wordt, zoo als men het in het dagelijksch leven noemt, *tusschen twee haakjes* geplaatst; b. v.:

De zitplaats van dit zintuig is de mondholte (*cavum oris*), die tevens als begin van het spijskanaal (*tubus cibarius s. canalis alimentarius*) ter opneming van voedsel bestemd is, en tevens ook als luchtweg en spraakwerktuig dient, doordien zij door middel van het keelgat met het strottenhoofd samenhangt, en de door het laatste orgaan gevormde klanken articuleert. Als het hoofdorgaan van den smaak is de tong (*lingua*) te beschouwen, ofschoon ook de lippen (*labia*) de inwendige vlakke der wangen (*buccae*), het harde gehemelte (*palatum durum*) en het zachte gehemelte (*velum palatinum*) geschikt zijn om door aanraking van smaakgevende lichamen de indrukken van smaak te ontvangen; ook dragen de speekselklieren (*glandulae salivales*) en het slijmvlies der mondholte met deszelfs slijmkiertjes, waartoe ook de amandelen (*tonsillae*) behooren, veel tot het smaken bij, doordien zij de genoemde deelen steeds vochtig houden en de smaakgevende lichamen oplossen.

Het tusschen twee haakjes geplaatste kan ook een zin of gezegde op zichzelf uitmaken; b. v.:

Toen JOHANNES met zijne tweede vrouw in het huwelijk trad (men moet weten, hij was toen al tien jaar weduwnaar geweest), kwam de voorzoon zijner eerste vrouw uit de Oost terug.

Hierbij valt echter op te merken, dat de ( ) de comma's, welke zoodanigen tusschenzin anders in zich zouden sluiten, overbodig maken. Verkeerd is derhalve eene interpunctie als deze:

Toen JOHANNES enz. in het huwelijk trad, (men moet weten, hij was toen al tien jaar weduwnaar geweest,) kwam, enz.

Nog dwazer — en men vindt dit zelfs bij voorname taal-beoefenaars — is eene dubbele overbodigheid der comma, in een zin als deze:

Geen mensch, (of hij moet geheel ontaard zijn), zal immer op het denkbeeld komen, enz.

Hier ligte men het tusschenvoegsel met de er toe behoorende ( ) uit, en er blijven twee ,, over, die beide te veel zijn:

Geen mensch, , zal immer, enz.

Daar de ,, zoo zij hier noodig is, meestal de voorafgaande zinsnede moet sluiten, tot welke de ( ) mede behooren, plaatse men de ,, achter de ( ), op deze wijze:

Voorts had hij zeven-en-dertig stuks rundvee (de vier er onder gerekend, die het vorige jaar weggelooopen en nog niet teruggekomen waren), veertig zwijnen, vier hemden, een rok van Kentucky-Jeannet (grof laken), de beste buksen in de geheele omstreek, en — wat de hoofdzaak was — een kleinen negerjongen en honderd en vijftig dollars in zilver.

In afwachting van uw antwoord (aan een der ondergeteekenden te rigten), en in de hoop, dat aan hare beleefde uitnoodiging zal worden voldaan, enz.

Toen groothertog Leopold aan de regering kwam (30 Maart 1830), begon hij daarmede, dat hij, enz.

Zijn (zijn) klinkt als *zin* (met den zuiveren i-klank, op zijn Hoogduitsch uitgesproken), niet als *zien*.

Sommige van de *concelli* (invallen of gedachten), zeide hij, waren niet kwaad.

In geval echter de tusschenstelling met een vraag- of uitroep teeken sluit, dan behoort zij gewoonlijk tot de op haar volgende zinsnede, en kan, naar omstandigheden, eene ,, de (al of niet vooraf gaan. Er is namelijk geen ,, noodig in een gezegde als dit:

Hij had (wie zou dat ooit gedacht hebben!) nog slechts een jaar geleden twintigduizend gulden geërfd.

Voegt men er echter, tot nadere aanduiding, *van eene tante* bij, dan verandert hierdoor de interpunctie, op deze wijze

Hij had, nog slechts een jaar geleden, (wie zou dat ooit gedacht hebben!) van eene tante twintigduizend gulden geërfd.

Het zelfde is met een ? het geval. Men verwissole slechts het

Wie zou dat ooit gedacht hebben!

in

Zou men dat wel gedacht hebben?

en de *vitroep* wordt eene *vraag*.

Bij alphabetisch gestelde naamlijsten of registers komt, zoo als men weet, het hoofdwoord van het onderwerp — de titel eens boeks, of de naam des auteurs er van — naar de volgorde van het alphabet voorop, en worden de woorden van ondergeschikt belang en doopnamen *in parenthesi* geplaatst, op deze wijze:

Landverhuizing (De) naar de nieuwe Vereenigde Staten van Noord-Amerika.	107
Talen (Aanmerkingen omtrent de verschillende) der Noord-Amerikanen.	301
— (Overeenkomst tusschen de) van het Norton-kanaal en Onalaska en die van, enz.	119
Tonijn (Het eten van een grooten) bekomt niet wel.	165

Heeft het hoofdwoord hier een , of ander teeken achter zich noodig, dan komt dit *na* de ( ) te staan, als behorende het tusschen die ( ) geplaatste tot het hoofdwoord of den naam des auteurs, en niet tot hetgeen volgt.

Zeeman (De), weder te huis zijnde, verhaalt zijne lotgevallen. 31

Album (Zedelijk en geschiedkundig), ter bevordering van kennis en deugd.

Claudius (Matthias), De Wansbecker Bode.

Kappler (A.), Zes jaren in Suriname.

Meestal wordt in dit geval de , vóór de (geplaatst, op deze wijze:

Kappler, (A.) Zes jaren in Suriname.

Dit strijdt echter tegen regelmaat en goede orde, daar nu de *A* tot zes jaren en niet tot *Kappler* moet gerekend worden te behooren. Óf wil men misschien vermijden, dat drie onderscheidene interpunctietekens elkander onmiddellijk opvolgen? Dit kan geen reden zijn; want 1°. is de • achter de *A* geen sluitteeken of eigenlijk punctum, en kan des noods geheel worden weggelaten; terwijl 2°. drie interpunctietekens, ja meer nog, elkander kunnen opvolgen, zonder dat iemand er bezwaar in vindt. B. v.:

„Dunkt u dat?“ (*) — „O ja, mijn vriend,“ enz.

Hier heeft men achter *dat* eene geheele ophooping van interpunctietekens; dit kan derhalve de reden niet zijn.

De uit Duitschland overgewaaid manier, om in dit geval , , in plaats van ( ) te bezigen, geeft slechts tot verwarring aanleiding, en is derhalve niet aanbevelenswaardig. Het volgende ontleenen wij uit eene Hoogduitsche naamlijst van in ons vaderland uitgekome ne boeken:

Westrheene, Wz., T. van, Jan Steen, enz.

Volksvlijt, de, Tijdschrift voor Nijverheid, enz.

Reinaarde, van den Vos. Uitgegeven en toegelicht door W. J. A. Jonckbloet.

Calcar, Mevr. Elise van, geb. Schiotling, Fantasmagoriën.

Bombhoff, Hz. D., Nieuw groot Woordenboek der Nederlandsche taal.

Wil men eenige voorbeelden in het Hoogduitsch, hier zijn ze:

Koch, Hofrath Dir. Prof. Dr. Wilh. Dan. Jos., Taschenbuch der Deutschen u. Schweizer Flora, etc.

Menzel, Consist.- u. Schurath a. D. Karl Adf., neuere Geschichte der Deutschen seit der Reformation.

Reichensperger, Appell.-Ger.-R. Pet. Frz., die freie Agraverfassung.

Na deze voorbeelden te hebben aangehaald, zal het wel onnoodig zijn er bij te voegen, dat wij dergelijke interpunctie, om hare onduidelijkheid, niet kunnen aanbevelen. Interpunctie dient om het geschrevene voor den lezer duidelijk te maken; alles, wat daartegen werkt, verdient afkeuring.

Eene andere figuur van het tusschenstellingsteeken zijn de dus genoemde teksthaakjes [ ], die men dus heet, omdat zij in vertalingen van de Heilige Schrift geplaatst zijn, ter insluiting van woorden, die niet tot den grondtekst behooren, maar door de vertalers, ter verduidelijking, er zijn usschengevoegd. B. v.:

En dek hunne ongerechtigheid niet toe, en hunne zonde worde niet uitgewischt van voor uw aangezigt; want zij hebben [u] getergd, [staande] tegenover de bouwlieden.

Als Herodes zag, dat hij van de wijzen bedrogen was, toen werd hij zeer toornig, en [eenigen] afgezonden hebbende, heeft omgebracht al de kinderen, die binnen Beth-lehem en in al deszelfs eindpalen [waren], van twee jaren [oud] en daaronder.

Naar wij vernemen, zullen in de nieuwe bijbelvertaling, die wij binnen kort te wachten hebben, geen [ ] meer voorkomen, daar men den grondtekst zoo getrouw mogelijk zal volgen en zich geen eigendunkelijke tusschenvoegselen veroorloven.

Bij aanhalingen uit schrijvers, vooral in recensien, kunnen de [ ] nog zeer goed van toepassing zijn, en dienen om te onderscheiden wat van den verslaggever en niet van den aangehaalden auteur is. B. v.:

Het eene huis was veel grooter als [dan] het andere, en had daar te boven [daarenboven] een spitscher [spitser] gevel: nogthands [nochtans] deed het zich veel minder voor, aangezien, enz.

Ook kunnen de [ ] te pas komen om een tusschenzin in een tusschenzin af te bakenen; dit laatste echter zal bij een goeden stylist wel niet noodig zijn, daar hij, in plaats van een volzin te overladen, er liever twee van maakt, of hetgeen hij nog meer »tusschen twee haakjes» te zeggen mogt hebben, liever in eene noot onder den tekst plaatst.

---

6) HET OPSCHORTINGS- OF UITLATINGS- TEEKEN. (••••)

Dit teeken is op zijne plaats aan het slot van een onvolledig gezegde, bij gesprekken, hetzij dat de spreker door een ander in de rede wordt gevallen, of zichzelf afbreekt. B. v.:

„Gij begrijpt wel, vriend, dat ik onmogelijk in uw voorstel...”

„Met verlof, beste vriend! gij liet mij zoo even niet uitspreken. Ik bedoelde,” enz.

Of ook:

„Nooit is dit mijn oogmerk geweest! En indien ik geweten had... Maar waar dwaal ik heen! Waartoe dit alles uiteen te zetten, daar immers,” enz.

Wij hebben hier nog bij te voegen, dat dit teeken uit drie of vier stippen bestaat; minder dan drie zegt te weinig, en meer dan vier is onnoodig.

Voorts kan het ••••, dat bij sentimenteele auteurs, eene halve eeuw geleden, eene groote rol speelde, ook nu nog worden te pas gebracht in regels als deze:

Ai mij! daar breekt de brooze draad, waaraan dat zwaard [van Damocles] was opgehangen.... daar valt dat zwaard ter neder.... het treft dat dierbare hoofd.... dat hoofd, nimmer gewoon te bukken, heft zich nog eenige malen tot de worsteling op.... vergeefs.... het wordt gedwongen te buigen.... het buigt zich voor den laatsten slag.... het zinkt voor altijd op de koude borst.... Koning Willem II is niet meer!

---

7) DE STREEP. (—)

Dit teeken speelde, als *gedachtenstreep*, mede eene groote rol in het laatst der vorige eeuw, bij sentimenteele schrijvers. Daar die schrijffmanier — of liever manie — zoo tamelijk uit de mode is, vervalt ook de zoo even genoemde naam; die van *buitengewone-rust-streep* zou de beste zijn, doch is wat lang; en daar de naam *lange rust* ook al niet zeer juist is, zouden wij er voor zijn, dit interpunctieteecken eenvoudig *streep* te noemen. In de volgende gevallen gelooven wij dat dit teeken op zijne plaats is, en niet wel door een ander kan vervangen worden:

De hemel van den wagen was van somber zwart, met rein zilver afgezet, en verhief zich in eene spits, die door eene zilveren kroon bekroond werd: ik dacht aan het schoone woord van BOSSUET, aangaande de toerigtingen, „die tot aan de wolken de doorluchtige bewijzen verheffen van — ons niet.”

Een goed uur te voren stond alles nog in de uiterste pracht en sierlijkheid op tafel, en dampte en geurde, dat de tanden waterden; en nu — waren er nog maar bouwvallen en dor gebeente van al die heerlijkheid over. Zoo verwoestend zijn de tanden der menschen!

Zij kon gehoord worden door een tijger, die, niet ver van daar, in de *rue de l'École de Médecine* zijn hol had, en hier door eene vrouw geslagt werd: deze tijger heette — MARAT.

Terwijl hare woorden den verstoorden Jesuïet nog in de ooren klonken, liet een ander geluid zich hooren — het rumoer eener woeste opschudding.

De graaf vertrok, na den herbergier nogmaals de hand te hebben gedrukt — voor de laatste maal.

Voor een oogenblik wankelde ik, en ik beefde — maar nu beef ik niet meer.

Hier, ziet men, kan de — niet wel door een ander teeken vervangen worden; want het ●●●● zou hier minder goed op zijne plaats zijn.

Ook kan het na eene , geplaatst worden, wanneer deze voor de rust niet voldoende is, en een ; of : verkeerd aan-gebragt zou wezen. B. v.:

In allen geval zal wel nooit een reiziger de Noordpool op korter afstand dan 100 mijlen naderen, ten ware dat in de nabijheid der pool het klimaat weder eene zachtere temperatuur mogt aannemen. Dit is juist niet onwaarschijnlijk, wanneer men let op de berigten, dat de van de Poolzee afstroomende ijsmassaas somwijlen met boomen doormengd zijn, van welke men sommige als voortbrengselen der heete luchtstreek van Amerika kent, — op die van het vele drijfhout, dat, van het hooge noorden af, naar de kusten van IJsland en Groenland wordt toegevoerd, — en eindelijk op de bekende daadzaak, dat het poolland onder 70 graden — Nova Zembla — het onbewoonbaarste is, terwijl men verder naar het noorden wederom bewoonbaar en bewoond land aantreft, zoo als onder 76 en 77 graden het Arctische hoogland, en zelfs onder 80 graden Spitsbergen, waar Russen overwinteren en reebokken voorttelen.

De Kathedralen van Madrid en Sevilië mogen in wierookdampen en *Te Deums* den lof van Willem van Oranje ten hemel hebben doen rijzen, — het Escoriaal van den trotschen Philips II moge den lof diens nazaats van prins Willem I door zalen en gewelven hebben hooren weërkaatsen, — de geurige wouden van Granada mogen zijnen roem en edelmoedigheid elkander hebben toegefluisterd — die galmen, die schoos, die lispelingen zijn reeds lang in de zee der tijden verdwenen; maar hier, in het hart van elken Nederlander, die het oog wendt naar Waterloo, leeft zijn roem voort, als op den eigen dag der overwinning, en zal blijven voortleven, zoo lang wij niet door de wateren des Oceaans weder overdekt en verzwoegen zijn.

Eindelijk, — o hoe gaarne neem ik dit als een voortteeken aan! — hij heet Willem III. *Accipio omen*. Willem III, welk een naam is de

uwel Misschien hebt gij er zelf aan gedacht, toen gij daar te Londen, in Westminster-abbey, bij het graf van uw doorluchtigen naangenoot stondt, — er aan gedacht, toen gij thans nog overal Groot-Brittanje van den naam van Willem III vervuld zaagt, — er aan gedacht, toen men u in Engeland zoo menige hulde, aan uwen naam verschuldigd, daarom te liever bragt, omdat gij ook een naam- en stamgenoot van Willem III waart!

En wilt gij een bewijs, dat het Nederlandsche volk ook nu nog, als vroeger, door ondernemingsgeest wordt beziel, — dat het stoutheid genoeg bezit om reusachtige plannen te vormen, en moed en veerkracht genoeg om ze uit te voeren — werpt dan uwen blik op de Haarlemmer Meer, een plas, veel grooter dan Beemster, Purmer, Schermer en Wormer te samen, enz.

Wat baat het *gezig*, zoo de mensch de natuur niet kent, die hij ziet, — de wetten der vormen niet vat, die hem omringen!

Geheel doelloos achten wij het plaatsen van een — na een •, wanneer er een nieuwe regel op volgt. B. v.:

Met korte woorden nam CROMWELL van Lord DURIN afscheid, en weldra reed hij, door vier ruiters omringd, eene dalkloof in, waar hij aan het oog verdween. —

Daar het reeds begon te schemeren, enz.

Wil men eenige meerdere rust aanduiden, dan men anders zou verwachten, dan kan dit worden te kennen gegeven door meer *wit* tusschen de regels te nemen, en, zoo dit nog niet voldoende is, een — tusschen beide te voegen. B. v.:

— — — eene dalkloof in, waar hij aan het oog verdween.

Daar het reeds begon te schemeren, enz.

Of:

— — — oog verdween.

Daar het reeds begon te schemeren, enz.

Uit het zoo even aangehaalde zal men zien, dat de —

ook dienen kan om *weglatingen* aan te duiden, die aanhalingen voorafgaan.

Over het verkeerd gebruik van de — voor een aanhalingsteeken („—”) zal gesproken worden, wanneer wij over dit teeken handelen.

Bij aangehaalde gesprekken, is het geheel vrijgelaten om elk gezegde met eene — van het vorige af te scheiden, of er een nieuwen regel mede te beginnen. B. v.:

„Wel, vriend! zijt ge daar?” — „O ja; ik kom zoo even van de reis.” — „Ga zitten, en doe eerst dien jas uit.” — „Nee; ik moet terstond weér weg.”

Dit kan men ook aldus schrijven en laten drukken:

- „Wel, vriend! zijt ge daar?”
- „O ja; ik kom zoo even van de reis.”
- „Ga zitten, en doe eerst dien jas uit.”
- „Nee; ik moet terstond weér weg.”

Een auteur of uitgever, die in weinig omvang, en toch zonder tot te kleine letter zijne toevlugt te nemen, veel aan het publiek wil leveren, kiest de eerste wijze; moet echter de druk van een boek, om de eene of andere reden, worden »uitgedreven” (boekdruckers-term), dan verdient de laatste manier de voorkeur. Al te erg evenwel is het om, in het laatste geval, voor de „ nog een — te plaatsen, die hier slechts dient om den druk *nog meer* uit te drijven. Deze handelwijze herinnert ons aan de ••••, •••• en —, —, — uit den sentimenteelen tijd, toen men meer •••• en — — dan letters, en vooral degelijkheid, voor zijn geld kreeg.

8) HET VRAAGTEEKEN. (?)

Dit wordt geplaatst achter elke vraag, die onmiddellijk wordt voorgesteld, en een volzin op zichzelf uitmaakt.

B. v :

De man sprak hem aan, en vroeg: "Waar zijt gij geweest?"

Verkeerd is derhalve het vraagteeken te pas gebragt in eene woordschikking als deze:

De man sprak hem aan, en vroeg hem: "Waar hij geweest was?"

Hiervoor schrijve men eenvoudiger:

De man sprak hem aan, en vroeg hem waar hij geweest was.

Ook wordt het vraagteeken onjuist gebezigd achter een uitroep, die een vragenden vorm heeft. B. v.:

Hoe kon die man zoo wezen?

Hoe is het op al de wereld mogelijk?

Wie zou dat ooit gedacht hebben?

Hoe kunt gij zoo iets van mij denken?

Hier is het *verwonderingsteeken* (!) op zijne plaats.

Uitdrukkingen van *verwondering* hebben, zoo men weet, een *vragenden vorm*, maar zijn daarom geen bepaalde *vragen*.

Wij hebben wel eens gehoord of gelezen, dat een vraagteeken alleen te pas komt, wanneer op de vraag een antwoord verwacht wordt. Een sprekende persoon kan echter ook vragen aan zichzelf rigten; b. v.:

Hoe! zal een schaamle hoop mijne almagt weêrstand bien, —
 Mij, die het Oost en West gebukt zie aan mijn kniën?
 Dweept dat verachtlijk volk van vrijheid, regt en wetten,
 En zet zich tegen mij?

Waar ben ik? op wat grond heb ik mijzelf' verloren?
 Wat diepe stilte heerscht in dees gewijde koren,
 Die mij bedwelmt, ontroert, mijn hart met siddring treft?

In recensien vindt men het vraagteeken wel eens, bij aanhalingen uit het gerecenseerde werk van den schrijver, tusschen twee haakjes geplaatst (?), en dan moet hiermede twijfel of verwondering worden te kennen gegeven door den recensent, over het een of ander gezegde van den auteur, dien hij beoordeelt. Wij willen dit gebruik op zichzelf niet afkeuren, daar het, doelmatig te pas gebragt, tijd en plaats bespaart, maar moeten niettemin aanraden er spaarzaam mede te zijn, daar het, gelijk zoo veel, alweder tot misbruik aanleiding kan geven. Zoo vonden wij een onlangs uitgekomen, inderdaad verdienstelijk, humoristisch werk met dergelijke (?) als doorzaaid. *Het eenvoudige is het kenmerk van het ware*: dat men deze spreuk toch niet uit het oog verlieze!

Het vraagteeken heeft, wat de er aan toekomende *rust* betreft, de waarde van eene punt, dubbele punt of comma-punt, en wordt in het eerste geval door eene kapitale of hoofd-letter gevolgd. In de twee laatste gevallen is eene gewone letter voldoende. B. v.:

Zou hij in 't geheel niet te huis gekomen zijn? of was hij al weg, toen ik te huis kwam? vertel mij dat eens!

Velen zullen in plaats het eerste ? een , stellen, en het woord *vertel* met een kapitale letter beginnen. Zoo iets hangt natuurlijk af van de *rustwaarde*, die men aan het ? toekent.

Als een voorbeeld van juist en doelmatig gebruik van het

vraagteeken, en het vervangen er van door de comma met eene streep (, —), waar eenig ander teeken niet op zijne plaats zou zijn, nemen wij de volgende strophe uit een dichtstuk over:

Hier dan, hier houde ik stand; hier wil ik adembalen;
 Hier mijn gedachtenvlugt, zoo 't mogelijk is, bepalen.
 Waar ben ik? waar is de aarde, en waar de zon? zij zelf
 Verbergt zich voor mijn oog. Wat is, bij dit geweld,
 Haar zoo beroemde loop? hoe eindloos ver zij schijne,
 Wat is zij ras volbragt, hoe kort zelfs bij de mijne!
 Ik sta, ontzetbre hoogte, op de alpen der natuur;
 Ik zie, als in een zee van enkel licht en vuur,
 Op duizend heemlen neêr, en duizend zonnestellen,
 Als wolken stuivend zand, door dat onmeetbre snellen.
 Is 't mogelijk dat een mensch, wien 't hart van weelust brandt, —
 Een verre vreemding hier, zoo even aangeland, —
 Niet vraagt, niet onderzoekt in dees verheven kringen,
 Wat hooger wezens hier het levenslicht ontvingen?
 Wie de ingeboornen zijn, deze eedler wereld waard,
 In niets door ons gekend, in niets gelijk aan de aard, —
 Een wereld, nooit bezocht, of zelfs nabij gekomen
 Door eenig sterflijk mensch, van God niet opgenomen.

Nog een voorbeeld, van gelijken aard:

GERHARDT.

Voor de eedle zaak van waarheid, licht en recht
 Moet elk met woord en daad in 't strijdperk treden.
 Zou 'k ontrouw zijn aan 'tgeen ik heb beleden?
 Niet kampen, tot het pleit eens is beslecht?
 Niet strijden, als de groote kerkhervormer,
 Die, aardsch geweld en overmagt ten trots,
 Des bygeloofs en driesten waans bestormer,
 Zich sterk gevoelde in de ééngte hulpe Gods, —
 Die, had hij duizend levens te verliezen,
 Den weg naar Worms, vol moed, nog durfde kiezen, —
 Wiens heldenziel het lied eens is ontvloed,
 Dat nog elk hart in heilig vuur ontgloeit?
 Hij schonk dat lied tot leus aan 't nageslacht
 Bij 't woeden van der duisternissen magt.
 Hem spreek ik na, al treft me ook 't ijslijkst lot:
 „EEN VASTE BURG IS ONZE GOD!”

Dat eindelijk het vraagteeken in het Grieksch deze figuur heeft, Ϛ, is reeds gezegd. Wij kunnen nog hierbij voegen, dat het in het Spaansch, doch omgekeerd, de aangehaalde vraag vooraf gaat. B. v.:

- Ϛ *Podremos alojarnos aqui?* (Kunnen wij hier logeren?)
- Ϛ *Adonde está el mozo de caballos?* (Waar is de stalknecht?)
- Ϛ *Quanto hemos gastado?* (Hoeveel hebben wij verteerd?) (*)

(*) Hierbij valt nog aan te merken, dat, volgens sommige Spaansche letterkundigen uit den tegenwoordigen tijd, de Ϛ alleen bij *lange* vragen noodig is, en bij *aanhalingen* de „ ” alsdan worden weggelaten.

9) HET UITROEP- OF VERWONDERINGS- TEEKEN. (!)

Hieraan zou men ook den naam van *aan-* of *toeroepteeken* kunnen geven, uit hoofde van het gebruik, dat er somwijlen in onze taal van gemaakt wordt.

Dit teeken wordt vooreerst geplaatst aan het slot van alle uitroepen, hetzij kort of lang, die een volzin, of een heel of half lid er van, uitmaken. B. v.:

En gij, mijn zoon, hoe hebt gij zoo iets kunnen vergeten!

Gij, o Heer, zijt mijn eenige troost en toeverlaat. Op u bouw ik: o, laat mij niet beschaamd worden!

Met hoeveel liefde hing uw vriendelijk oog aan het mijne! met welke innige dankbaarheid dwaalde het de beemden rond!

Wat wij bij het vraagteeken gezegd hebben van de rust, die er aan toekomt, geldt ook van het uitroep- of verwonderingsteeken. De rustwaarde van dit teeken beantwoordt, naar omstandigheden, aan die van de $\bullet$, de $\circ$ of de $\odot$, doch niet aan die van de $\ominus$, waarom wij ook hierboven, achter de woorden *mijn zoon* en *o Heer*, eene comma en geen uitroep-teeken geplaatst hebben, zoo als door velen gedaan wordt, die dan, vreezende te veel uitroep-teekens achtereen te gebruiken, het noodzakelijke uitroep-teeken aan het slot van den uitroep weglaten.

Voor al bij uitroepen in verzen wordt het ! dikwijls te vroeg gebruikt, en dan later, waar men het billijk mogt verwachten, weggelaten. B. v.:

Gelukkig, hij! — die, welk een' weg hij moog' verkiezen,
 Natuur tot gids en leidsvrouw heeft,
 Op haar vertrouwend voorwaarts streeft,
 Ook waar hij waagt, zich op een dwaalspoor te verliezen.

Hij, die het eenvoudige als het kenmerk van het ware
 acht, zal dit vers aldus interpunctuëren:

Gelukkig hij, die, welk een weg hij moog' verkiezen,
 Natuur tot gids en leidsvrouw heeft,
 Op haar vertrouwend voorwaarts streeft,
 Ook waar hij waagt, zich op een dwaalspoor te verliezen!

Ook waar de volzin geen uitroeping is, doet men best,
 dergelijken korten aan- of toeroep slechts tusschen twee „
 te plaatsen. B. v.:

Ik ben u, mijnheer, wel dankbaar voor uwe goedheid.

Gij, o God, waart steeds mijn trooster en helper in alle mijne be-
 naauwdheden.

Komt echter dergelijke aan- of toeroep aan het slot van
 den volzin te staan, dan kan het ! niet wel gemist worden,
 welke ! alsdan natuurlijk de rustwaarde van de • heeft.

Ik ben u wel dankbaar voor uwe goedheid, mijnheer!

Gij waart steeds mijn helper en trooster in mijne benaauwdheden,
 o God!

Als *verwonderingsteeken* wordt het ! geplaatst achter elken
 volzin, of op zichzelf staand invoegsel er van, met een
 vragenden vorm. Wij hebben, bij het vraagteeken, een
 drietal voorbeelden er van aangehaald, en alstoen tevens
 gewaarschuwd tegen het aldaar verkeerd gebruik van het
 vraagteeken.

Achter dusgenaamde *tusschenwerpsels*, als *o*, *ach*, *kelaas*,
 plaatse men almede dan alleen een uitroepsteeken, wanneer
 zij aan het einde van een volzin voorkomen, of anders ten

minste de rustwaarde van eene dubbele punt of comma-punt hebben. Men schrijve, b. v.:

Ik vond haar o zoo lief!

Ik kon er helaas niet komen!

Ach, hoe zal ik mij daar uitredde!

Maar daarentegen:

Helaas! wist ik maar waar ik haar vinden zou!

Een climax in het gebruik van uitroepstekens kan plaats hebben aldus:

„Ha,” zeide FLITTER, „dan kent gij Florence wel! *Firenze la bella*,” vervolgde hij, met een Italiaansch accent. „En die heerlijke zaal, waar de origineele Venus staat — en de Apollo! — en de dansende Faun!! — en de Scytische slaaf!!! — en de worstelaars!!!!” Wij hopen, dat deze uitroepstekens den lezer een denkbeeld van FLITTER's toon zullen geven.

Aan het hoofd van brieven of adressen, die wij met een aanroep willen aanvangen, kunnen wij achter dezen aanroep of toespraak een ! niet wel missen, daar een , als rustwaarde te weinig zegt, terwijl een ;, : of • verkeerd zou zijn aangebragt. Dezen toeroep in brieven gebruiken, met ons, nog alleen de Engelschen en Franschen, en plaatsen dan achter hun *Sir*, *Dear Sir*, *Messrs*, *Mylord*, *Monsieur*, *Madame*, *Ma chère*, enz. slechts een ;; andere natiën laten, voor zooveel ons bekend is, dezen toeroep geheel weg, naar de manier der oude Romeinen. Daar die echter bij ons nog bestaat, komt het ons om opgamelde reden doelmatig voor, het ! er achter te behouden.

Tegen het verkeerd gebruik van een ! op het *adres* van een brief zullen wij naauwelijks behoeven te waarschuwen. Men vindt nog maar bij uitzondering:

Mijnheer!

Den Heere N. N.

Tegenwoordig acht men het eerste woord geheel overtollig, en schrijft, naar omstandigheden,

Den Heere N. N.

Of

Den Weledelen Heere

Of

Mevrouw

of zoo als de titulatuur, waarvan men zich bedienen wil, verder zijn moge.

Wat voorts omtrent het gebruik in de Spaansche taal van het vraagteeken (¿ ?) gezegd is, geldt ook van het uitroepeteeken (¡ !).

¡ Vaya! ¿ quién empieza? (Komaan! wie zal beginnen?)

¡ Que gordo se puesto um! (Wat zijt ge dik geworden!)

10) HET AANHALINGSTEEKEN. („ — ”)

Dit teeken dient om gezegden, gesprekken, brieven, en andere aanhalingen, van den doorlopenden tekst te onderscheiden. B. v.:

Hoe moet, in die dagen van prangend geweld en bangen nood, het Hollandsch hart hebben gezwogen van blijde verwachting, toen, door de drommen des dwingelands heen, hier de eerste mare binnen sloop: „De jonge Oranje strijdt aan de boorden van den Duero tegen Napoleon en zijne horden; hij strijdt daar, en overwint!” — Hoe moet de slag van elke vesting, door hem ontmanteld en in het stof geploft, op dezen bodem hebben nagedreund! En die dreuning, wat blijde voorspelling was zij, voor wie haar gevoelde, dat hij ook zoo tot ons zou komen! Hoe moet niet ieder steen, die voor zijn oog en heldenzwaard ter aarde viel, eene stem hebben gekregen, welke, over de hooge bergtoppen heen, den landzaat toeriep: „Ik kom, om u te bevrijden!”

Men ziet, hier wordt het woordelijk gesprokene, of hetgeen als zoodanig wordt opgegeven, tusschen aanhalingsteekens („ — ”) geplaatst. Verkeerd daarentegen is het, datgene tusschen „ — ” te plaatsen, wat niet als woordelijk gesproken wordt aangehaald. Hieronder rekenen wij phrasen, als deze:

De doctor vroeg mij: „hoe ik het maakte?” en ik antwoordde: „dat het wat beter was dan gisteren.” Toen ging hij voort, met te vragen: „of mijne hoofdpijn ook minder was?” en ik zeide van: „Ja.”

Ons dunkt, dat de verkeerde toepassing in deze van het gebruik der „ — ” (en ook dat van de ◌ en ◌), bij weinig nadenken, ieder in het oog moet loopen, die maar eenig denkbeeld heeft van goeden stijl en wat daartoe behoort.

Bij het spreken over de — is reeds gezegd, dat, bij beknopen druk, de — den nieuwen regel in gesprekken kan vervangen; de — wordt echter ook gebruikt tot vervanging van de „ — ”, op deze wijze:

- Gij waart daar? —
- O ja. —

Deze fraaijgheid wordt bij de drukkers de *Fransche manier* genoemd, omdat zij uit Frankrijk tot ons is gekomen.

Maar er is ook eene *Engelsche manier*, die daarin bestaat, dat de „, aan het begin van een aangehaald gezegde, *het onderste boven* wordt geplaatst, op deze wijze:

- “Gij waart daar?”
- “O ja.”

Sommigen, het *nog* mooijer willende maken, vereenigen de *Fransche* met de *Engelsche* manier, aldus:

- “Gij waart daar?”
- “O ja.”

De oud-Hollandsche degelijkheid, die steeds met eenvoudigheid gepaard gaat, laat dergelijke krulletjes en aardigheden gaarne den vreemdeling behouden.

Onnoodig achten wij het, in *prosa*, de „ vóór iederen regel te herhalen. B. v.:

„En is het niet anders, mijnheer?” riep hij zeer vergeneegd, toen de ridder geëindigd had. „Nu, dat is dan ook wel de moeite waard om „u ongerust te maken. Ik geef u de verzekering, dat gij het proces „met pauken en trompetten winnen zult.”

Hier achten wij het plaatsen van een „ vóór de laatste twee regels onnoodig. Alleen moet het, in zoodanig geval, bij elken *nieuwen regel* herhaald worden; het gebruik hieromtrent is genoegzaam algemeen, en er valt niets tegen

in te brengen. Dit is echter wel het geval tegen het weglaten van het „ aan het begin van versregels. B. v.:

„Vriend, kijk, een gulden ligt hier klaar,
 Wil jij me flink raseren;
 Maar snij je me, je zult voorwaar
 Geen kin op aard meer smeren.”
 „Wat?” roept de knecht: „neen, op mijn woord,
 Ik scheer geen mensch op zoo'n accoord!”
 Hij loopt, en stuurt den jongen.

De reden, waarom vóór *Wil*, *Maar*, *Geen* en *Ik* ook een „ behoort geplaatst te worden, is eenvoudig omdat het *nieuwe regels* zijn. De gewoonte, om de „ hier weg te laten, heet de *Duitsche manier*, doch wordt ook door de Engelschen gevolgd. Fransche dichters echter plaatsen de „ voor elken regel. Bij onze dichters van den eersten rang, als VONDEL, BILDERDIJK, TOLLENS, en anderen, zal men, bij aanhalingen in hunne poëzij, steeds de „ vóór elken nieuwen regel aantreffen. Een enkel voorbeeld uit den laatsten:

„Wie randt mijn korf — mijn honig aan?”
 Zee gonst de nijvre bij:
 „Wij wrochten voor geen roovers — neen!
 „Wij zaamen voor onszelv' alleen,
 „Zoo wel, o mensch, als gij!”

Wij hebben hier echter nog bij te voegen, dat, waar in eene dramatische voorstelling, hetzĳ in gebonden of ongebonden rede, de naam van den sprekenden persoon aan het hoofd geplaatst is van hetgeen men hem laat zeggen, alle „ „ alsdan onnoodig zijn.

Bij brieven, of aanhalingen uit gedrukte of geschrevene stukken, kunnen „ „ aan het begin van *elken* regel geplaatst worden, ter onderscheiding van aanhalingen uit gesprekken. Men kan echter hier alle aanhalingsteekens ook weglaten; maar dan dient de aangehaalde brief, of het aangehaalde fragment, *binnen 's lijns* te worden gedrukt.

In het eerste geval, namelijk wanneer een dergelijke brief

aan de lijn (*a linea*) geschreven of gedrukt wordt, komt de aangehaalde brief aldus te staan:

Na dit gebeurde, ontving ik het volgende bijlet:

„Mijnheer!

„Zoo gij eene onaangename zaak op eene voor U eervolle wijze uit de wereld wilt maken, vervoeg u dan aanstaanden maandag, ten zes ure des avonds, ten huize van

„UEd. Dienstv. Dienaar
„J. E. Slijkhoff,
„Procureur.”

De hier geplaatste „ „ zijn echter niet noodig, wanneer het aangehaalde *binnen's lijns* geschreven of gedrukt is.

Mijnheer!

Zoo gij eene onaangename zaak op eene voor U eervolle wijze uit de wereld wilt maken, vervoeg u dan aanstaanden maandag, ten zes ure des avonds, ten huize van

UEd. Dienstv. Dienaar
J. E. Slijkhoff,
Procureur.

Maar ook wanneer de regels *aan de lijn* geplaatst worden, kunnen de „ „ wegblijven, mits dan boven en onder aan den brief, dien men aanhaalt, eenig meer wit dan naar gewoonte gelaten worde.

Bij een *roman in brieven* vervallen de „ „ bij die brieven natuurlijk geheel en al. De zaak staat hierbij gelijk met hetgeen wij omtrent gesprekken in drama's gezegd hebben.

De gesprekken van sprekende personen, naarmate van hun getal, te willen onderscheiden door „ — ’, „ — ’’, „„ — ’’’, „„„ — ’’’’, „„„„ — ’’’’’, en zoo vervolgens, waarmede men dan wil voorstellen, of A, B, C, D dan wel E aan het woord is, behoort onder die dingen, waarvan wij het nut nimmer hebben kunnen inzien. Eenvoudigheid en duidelijkheid van voorstellen is een eerst vereischte van hem, die voor het publiek spreekt of schrijft: overtollige interpunctietekens doen geen nut, maar verwarren den lezer.

Als voorbeeld, zoo van verkeerd gebruik der „ „, waar het geen regtstreeksche vraag geldt, als van doellooze op-hooping der „ „ halen wij het volgende aan uit het werk van een bij velen zeer geliefd auteur:

Op de vraag, den beschuldigten voorgehouden: „wat hij dan wel ge-dacht had, toen hij den zadelmaker F—, wien hij even te voren nog „in welstand achtergelaten had, in zijn bloed badende, zag liggen?“ antwoordde hij: „„te hevig ontsteld te zijn geweest, om in die oog-en-„„blikken geregeld te kunnen denken; maar naderhand gedacht te heb-„„ben: *de man moogt zich zelve om hals hebben gebragt.*““

Hoel — F—, een man van een ordelijk gedrag, van een braaf, gods-dienstig karakter; een man, die vele goede zaken deed, wien het in alle opzigten voor den wind ging; een vader van vier kinderen, zoude, zon-der daartoe aanleiding te hebben, op het onverwachts een zelfmoorde-naar worden; zoude daartoe juist dit oogenblik — een' vrolijkten avond onder vrienden hebben uitgekozen, — en dan, tot volvoering van dien zelfmoord, zich met een tafelmes zoo ongewis in de zijde kwetsen? Hoe onwaarschijnlijk! Welk een nietige vond! Welke onzin, dien de be-schuldigde tot dekking van zijne onschuld wilde doen dienen!

Op de andere vraag hem voorgesteld: „wat men dan te denken had, „van die aan gruis geworpene flesschen, als ook van de verbrijzelde „kaars met den kandelaar, welke onder de tafel, en van den ter neer-„geworpenen stoel, die bijna ten halve in het vuur gevonden werd?“ — was het antwoord des beschuldigten: „„Hem zelve bleef nog veel „„geheimzinnigs in dit gansche voorval over, hetwelk hij niet verkla-„„ren konde. Zoo niet F— zich zelve had omgebragt, dan verklaarde „„hij, niet te kunnen begrijpen, wie met mogelijkheid anders dit had „„kunnen doen, daar er, buiten dien man, op dat tijdstip geen ster-„„veling was in huis geweest, noch daarin had kunnen komen, alzoo „„hij, naar den stal gaande, de tuindeur wel verzekerd achter zich „„gesloten had, en de huisdeur voor aan de straat, immers volgens de „„verklaring van den getuige VAN DER M—, door dezen zelve op slot „„geworpen was, gelijk hij ook, bij het openen van dezelve, bevon-„„den had.““

Men kan in dit werk, en ook bij anderen, nog voorbeel-den in menigte vinden van „ „ „ — ” ” ”, die den lezer, zoo hij maar eenigzins aan duizelingen onderhevig is, voor de oogen moeten zwirrelen en zwarrelen. Maar wij meenen het noodige omtrent het verkeerd gebruik der „„„„ en „ „ „ gezegd te hebben.

11) HET BIND-, KOPPEL- OF SCHEIDTEEKEN. (=)

Het gebruik van dit teeken is van tweederlei aard: het wordt gebezigd, zoo om te *koppelen* of te *verbinden*, als om te *scheiden* (*).

Vooreerst kan het worden geplaatst tusschen twee reedeelen, die, tot een geheel gevoegd, duidelijkheidshalve het kenmerk van hunne koppeling behooren te behouden, gelijk in plaatsnamen en daarvan afgeleide bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden :

Nieuw=Grieksch, Noord=Amerika, Zuid=Holland, Oud=Italiaansch, West=Indisch, enz.

De Engelschen hebben *North America* enz., de Franschen *l'Amerique du Nord*, de Duitschers *Nordamerica*. Wanneer wij *Noord=Amerika* enz. schrijven, bewandelen wij het juiste midden.

Dat men, van de Engelsch=Fransche vloot gewagende, hier het verbindingsteeken noodig heeft, lijdt ook bij de Franschen en Duitschers geen twijfel. Als uitzonderingen kunnen wij woorden beschouwen, die *on* voorop hebben, en waardoor derhalve de gedachte meer een figuurlijk voorkomen erlangt, zoo als *onhollandsch*, *onchristelijk*, *onevangelisch*, enz.

Vervolgens kunnen wij het = zeer juist van pas gebruiken in Haarlemmer-halletjeswinkel, Zwitsersche-kaasvarkooper valsche=munter, daar Haarlemmer halletjeswinkel, Zwit-

---

(*) In welchen zin wij dit opvatten, zal terstond blijken. *Verbinden* of *koppelen* en *scheiden* zijn anders *correlatief*, dat is, begrippen die elkan- der over en weër vervangen, gelijk reeds bij de *comma* is aangemerkt.

sersche kaasverkooper, valsche munter, enz., iets geheel anders zeggen.

Wijders in *stads-apotheek, brandwaarborg-maatschappij, rijks-ontvanger, onder-afdeeling, trap-op, trap-af, jaar-in, jaar-uit, scherp-lange, Ka-Mis*, en meer dergelijke koppelingen, waarbij men nog zou kunnen voegen *a-is, e-is*, een met een halven toon verhoogde *a* of *e* in de muziek, de interjectie *a-hem*, en uitdrukkingen, als:

Van al dat *deur-toeslaan* zou ik doof worden!

Al dat *vroeg-op-zijn* baat niet veel, als men na den eten in slaap valt, en dan niet wakker te krijgen is. (*)

Al dat *heen-en-weér-geloop* begint mij te vervelen.

Wij lazten, terwijl wij dit schrijven, in een onzer couranten:

De prijs van het hal- en dekriet is steeds klimmende.

Wij zouden, duidelijkheidshalve, daar het laatste artikel niet van algemeene bekendheid is, hier de = liefst herhalen, en schrijven *hal- en dek-riet*.

Ook is het in twee-en-twintig, zes-en-dertigste, enz., juist op zijne plaats: met *zes en dertigste* levert men *drie* woorden in plaats van *een*; *zesendertigste* daarentegen ziet er al te Hoogduitsch uit, en herinnert aan *altitalische literatuur*, waarmede zeker vertaler geen weg wist, en het dus maar door *altitalische* in plaats van *Oud-Italiaansche* letterkunde teruggaf.

Dat *vergeet-mij-nietje* beter is dan *vergeetmijnietje*, zouden wij daarom denken, omdat men dan ook *kruidjeroermijniet, Jantjestapmaartoet*, en dergelijke woorden, aaneen zou moeten schrijven. Ons komt voor, dat het hyphen, even als in *zes-en-dertigste* enz., hier op zijne plaats is. Woorden als *vijfentwintigponder, tentoonstelling, Oudebrugsteeg, Rijnschewijnvat*,

---

(*) Wanneer men het minder gebruikelijke *vroeg-op-zijn* in het meer gewone *vroeg opstaan* verandert, zijn er natuurlijk geen = = noodig.

oudemannenhuis, en anderen meer, zouden wij daarentegen liever eenvoudig aanee geschreven zien. Hierover nader, wanneer wij over de *zamenstellingen* spreken.

»In *my-zelven, zich-zelven*,» zegt BILDERDIJK (*Spraakl.*, blz. 401), »wordt *zelf* verbogen. Het is derhalve geen afzonderlijk woord achter *my* of *zich*, en in aldergelijke constructiën, want dan moest het onverbogen blijven, als alle postpositive adjectiven. Maar het is een waar compositum met *zich*; waarom het daarmee, zoo niet aan één geschreven, ten minsten door een *hyphen* vereenigd moet worden.»

Wij zijn het in dit opzigt met BILDERDIJK volkomen eens, en hebben, zonder hyphen, *zichzelven* enz. altijd aaneen geschreven. Doch BILDERDIJK laat er op volgen:

»En dit strekt zich over de naamw. zoo wel als over de voornaamwoorden uit.»

Hierin zijn wij het met BILDERDIJK *niet* eens. Laten wij even, ter toetsing, het Fransch bij de hand nemen. In deze taal wordt ook *lui-même, soi-même, elle-même* door een hyphen verbonden. Gaat er echter een naamwoord vooraf, dan is het: »*Je l'ai donné à mon ami lui-même*, enz. Wanneer wij dit nu in onze taal overbrengen, blijkt terstond, dat wij hier het voornaamwoord *lui* (*hem*) weglaten, als onder het naamwoord begrepen, terwijl *zelf, zelve, zelven* wel composita met voornaamwoorden, maar niet met zelfst. naamwoorden zijn.

Mede is het = op zijne plaats in *boter- en kaaswinkel, eijeren-en-zuurverkooper, kapitein-ter-zee* (*), *katoen-en-papierfabrieken, geld-en-eerzucht, Rijn- of Moezelwijn*.

Wordt in het laatste geval het naamwoord *wijn* weggelaten, dan vervalt natuurlijk het hyphen. B. v.:

(*) Overeenkomende met het *general-en-chef* der Franschen, waarvoor wij *generaal-en-chef* hebben. Dat men daarom ook zou moeten schrijven *jongen-in-een-laken-winkel*, zoo als W. F. CARLEBUR wil (*Het Spelling- en Taalstelsel van Bilderdijk c. s. beoordeeld*), zal nauwelijks wederlegging behoeven.

„Wat wilt ge liever, *Champagne of Bordeaux?*”

Als *scheidteeken* wordt het = gebezigd aan het einde van een regel schrifts of druks, wanneer woorden van meer dan één lettergreep niet voluit geplaatst kunnen worden, en het ongeplaatste op den volgenden regel moet overgaan. Dit gebruik, als genoegzaam bekend, vereischt op zichzelf geen toelichting; maar van groot belang is het, te weten, *hoe* men zoodanige woorden hebbe af te breken.

Over het afbreken van woorden als *a-ker*, *be-zem*, *ce-del*, *da-gen*, *e-zel*, *fran-je*, *ge-hee-le*, en dergelijken, is geen verschil; wij hebben alleen aan te merken, dat het eindigen van een regel met eene enkele letter niet fraai staat, en men derhalve wel zal doen woorden als *aker* en *ezel* liever in hun geheel te laten; dit geldt ook van *gehee-le*: de plaats, voor het = noodig, is weinig kleiner dan die, welke voor *le* vereischt wordt. Is er op den regel geen plaats genoeg om *aker*, *ezel* of *heele* voluit te schrijven (of liever, te laten drukken; want met schrijven zal men wel van zelf op een volgenden regel komen), dan beware men het geheele woord voor den volgenden regel.

Daar wij hier juist over het *onfraaije* van sommige afbrekingen spreken, were men zoo veel men kan het in letterdruk voor het oog beleedigend afbreken van zamengestelde woorden, als *gemeen-teraad*, *lin-deboom*, *kur-ketrekker*, *balletjesdief*, en wat meer van dien aard is.

Voor al wake men tegen het afbreken van Engelsche woorden, die in deze taal slechts ééne lettergreep uitmaken, en late geen afbrekingen toe als: *bi-te*, *free-ze*, *ta-ke*, *sha-ke*, *sta-te*, *fa-ce*, *ta-le*, *gra-ce*, *gi-ve*, en dergelijke.

Dat men voorts (om tot onze taal terug te keeren) moet afbreken *waar-om*, *her-ijk*, *lok-aas*, *oud-oom*, *voort-aan*, *hier-om*, *her-inner*, *ont-eeren*, *ver-eenigen*, *elk-ander*, hieromtrent bestaat almede geen verschil, ofschoon wij wel eens *el-kander* en *aar-dappel* hebben aangetroffen.

Van woorden, die op twee consonanten eindigen; zij alleen gezegd, dat men zoodanige woorden bij den wortel behoort af te breken. Wij zullen eenige der meest bekende woorden, ten bewijze hiervoor, aanhalen.

BT. *abt.* Het meerv. is *ab-ten*; want de wortel is *ab* = *va-der*. De *t* is slechts eene versterking van de *b*; het Eng. heeft *ab-bot*, het Fransch *ab-bé*. De *b* wordt hier verdubbeld, als in ons *babbelen*, *knabbelen*, en dergelijken. Er bestaat, uit dezen hoofde, ook geen reden om *abtdis* in plaats van *abdis* te schrijven.

OR. Dit is eene geaspireerde *c* (met den *k*-klank), en behoort derhalve slechts als één consonant te worden beschouwd; want de *h*, het teeken van aspiratie, rekent als consonant niet mede. Woorden, waarvan de wortel met *ch* eindigt, bij vervoegingen enz. met *g* te bezwaren, is ons altijd min verkieslijk voorgekomen. (*) Wij zouden afbreken *lach-en*, *poch-en*, enz., en dus ook *looch-enen*, in welk woord de hier korte *o* blijkbaar *verdubbeld* is, opdat men niet *loch-enen* zou lezen.

KSCH. *Linksch.* De *sch* behoort niet tot den wortel; derhalve *link-sche*, *link-scher*.

LK, LS, LSCH. *Balk, kalk, kolk, melk, elk, pels, malsch*, enz. De *l* behoort, even als de *m*, *n*, *r* en *s*, tot de vloeijende letters (*fluidae*), die achter zich hebben wat de Hebreuwsche philologen *sjwa* noemen, waarom die letters voorheen ook *elle*, *emme*, enz. luidden. Eene lettergreep wordt altijd achter zoodanige vloeijende letter afgebroken. Derhalve *bal-ken*, *kol-ken*, enz.

MP. Daar de *m* mede tot de *fluidae* behoort, geldt van deze letter wat wij zoo even van de *l* gezegd hebben. Dat men *stam-per*, *lom-pert*, *stum-pert* enz. afbreekt, hieromtrent bestaat geen verschil.

ND. *Band, eind, hand, vind, wind*. In vele woorden op *nd*

(*) Zie verder zoo op dit punt, als ten opzichte der uitgangen op *ng* en *nk*, in onze *Aanteekeningen*.

is de *d* slechts eene versterking van de *n*, en *nd* staat dus met *nn* gelijk; bij afbreking schrijve men derhalve *ban-den*, *ein-den*, *han-den*, *vin-den*, *win-den*; enz. (*)

NG. Even als *ch* vormt *ng* een enkelen klank, waarbij geen twee consonanten na elkander gehoord worden. Het zou, onzes inziens, vooruitgang zijn, indien men ook de wortelwoorden, die op *ng* uitgaan, bij deze *ng* wilde afbreken; wij zouden dan voortaan van het oorverscheurende *zin-gen*, *ban-ge*, enz., zoo als men het op vele scholen leert, ontslagen zijn.

NK. Het afbreken in *ban-ken*, *klan-ken*, *zin-ken*, enz. is bij ons gevestigd, vooral omdat men de *k* in deze samenstelling duidelijk hoort, hetgeen met de *g* in *zingen* enz. niet het geval is bij hem, die natuurlijk spreekt.

NS. *Kans*, *pens*, enz. Hier geldt omtrent de vloeibare *n* weder wat wij bij de *l* en *m* gezegd hebben; derhalve *kan-zen* *pen-zen*.

NSCH. *Mensch*, *wensch*, enz. De woorden op *nsch* is men gewoon op de Hoogduitsche wijze te scheiden, en *men-schen*, *wen-schelijk* te schrijven. Dit is een overblijfsel van den *ch*-klank achter de *s*, die vroeger door eene enkele *c* werd aangeduid (*mensce*), welke gutturaalklank thans echter uit het dagelijksch gebruik verdwenen is, terwijl men het meer en meer pedant begint te achten, dien nog op eenig spreekgestoelte te laten hooren. Wij willen hieromtrent niets in het midden brengen, maar deelen slechts mede, dat het gebruik de afbreking in dergelijke woorden wil, zoo als die boven is opgegeven. En dit is het geval met alle uitgangen op *sch*, als

---

(*) Het is misschien niet ongepast, bij deze gelegenheid aan te merken, dat in op *nd* uitgaande woorden het meervoud en afdelingen zich naar het enkelvoud of den grondvorm rigten, en indien men b. v. *Brabant* wil spellen, men ook in *Brabanter* vervalt. Men is in deze verkeerdheid dan ook reeds vervallen; want een nieuwblad, vroeger als de *Noord Brabander* bekend, heeft zich sedert 1848, tegen de uitspraak aan, in *Noord-Brabanter* herdoopt.

Duitsch, Engelsch, enz., waarvan men *Duit-sche*, *Engel-sche*, enz., verkrijgt (*).

PH. Even als *ch* eene geaspireerde *c* (*k*) is, is *ph* eene geaspireerde *p*; derhalve *f*. In bastaardwoorden, die als het ware burgerregt in onze taal verkregen hebben, gelijk *philosoof*, *telegraaf*, enz., zal men wel doen den uitgang met eene *f* te schrijven, en dan wordt het meervoud *philoso-fen*, *telegra-fen*; moeten deze woorden echter den uitheemschen uitgang blijven behouden, dan schrijve men *philoso-phië*, *telegra-phië*, enz.

PS. PŒGH. *Mops*, *meepsch*, enz. De *s* en *sch* behooren niet tot den wortel des woords, derhalve *mop-sen*, *meep-sche*.

RK. *Bark*, *hark*, *kerk*, *merk*, *perk*, *sterk*, *vork*, *zerk*, enz. Wat wij bij de *l* en andere *fluidae* gezegd hebben, geldt ook hier. Tusschen de *r* en *k* hoort men, hoe de afleiding ook zijn moge, den toonloozen klank, die in het Hebreeuwsch *sja* genoemd wordt. Men breke dus af *bar-ken*, *har-ken*, enz.

RD. *Bastaard*, *dronkaard*, *grijsaard*, *Spanjaard*, *veinzaard*, enz. Daar *aard* in al deze woorden een uitgang is, dunkt ons *bas-taard*, *dron-kaard*, enz.

RT. *Hart*, *smart*. Het afbreken *har-ten*, *smar-ten*, enz. is in algemeen gebruik.

SP. Men schrijve, ook hier, *has-pelen*, *kwis-pelen*, enz.

ST. De grootste vraag is hier, of de *st* tot den wortel van het woord behoort, al of niet. Behoort de *st* tot den wortel, dan worden deze twee medeklinkers bij declinatieën of uitgangen in *s-t* gescheiden; anders niet. Wij kunnen voorop zetten den vrouwelijken uitgang *ster*, in *pronk-ster*, *babbelaar-ster*, *klokkelui-ster*. Daarop laten wij volgen *kunsten*, *kun-stig*. Behoort de *st*, al zij de *t* dan ook eene versterking van de *s*, tot den wortel of grondvorm eens woords,

(*) Of men *Europe-sche* dan wel *Europi-sche* moet spellen, is nog niet beslist. In het eerste geval komt de toon op de *e* in *pe*, in het tweede op de *o* in *ro*. Ook wordt *Europe-aansch* wel gezegd en geschreven.

dan wil het gebruik, dat de *s* en *t* bij verbuigingen en afleidingen] gesplitst worden, en men derhalve verdeelee: *bar-sten*, *bees-ten*, *haas-tig*, *kors-tig*, *las-tig*, *luis-ter* (pracht), *luis-teren* (afhooren), *mees-te*, *mees-ter*, *naus-te*, *rus-ten*, *vas-te*, *zus-ter*; daarentegen *ang-stig*.

Dat *achtig* (in *man-achtig*, *babbel-achtig*, *zenuw-achtig*, enz.), als een op zichzelf staande uitgang, vóór de *a* wordt afgebroken, halen wij slechts aan, om, dit op de uitgangen *ling* en *lijk* in *hemel-ling* en *adel-lijk* toepassende, te waarschuwen tegen het niet verdubbelen der *l* in deze laatste woorden.

Eene uitvoerige aanwijzing te geven omtrent het afbreken van vreemde woorden, heeft groote zwarigheid in. Zij, die met oude talen gemeenzaam zijn, zullen afbreken: *Ad-am*, *Ab-raham*, *Bab-yl-on*, *Chri-stus*, *Melan-chthon* (*), *mikro-skoop*, *phil-anthropie*, *Phil-adelphia*, *red-actie*, *re-spectief*, *stereo-skoop*, *tele-skoop*, *Zeb-ul-on*, enz.

Voorts wachte men zich *Ostende* tusschen de *t* en *e* af te breken, zoo lang men de juiste afleiding van dezen plaatsnaam niet weet. Bij eene zeestad, aan het *westen* van een rijk gelegen, zal men toch wel niet aan *oost* kunnen denken.

Eindelijk hebben wij nooit kunnen begrijpen, waarom men in *Haarlem-mer* de *m* verdubbelt, en niet *Haarle-mer* schrijft, even als *Arnhe-mer*; het is waar, men schrijft meestal *Arn-hemsche*. Men zal misschien *Amsterdam-mer* enz. aanvoeren; maar plaatsnamen, die op *dam* eindigen, hebben den toon op deze laatste lettergreep, hetgeen met *Haarlem* het geval *niet* is. (†)

(*) Grieksch: *Μελαν*, zwart, en *χθών*, aarde. SCHWARZERD, zoo als LUTHER's vriend eigenlijk heette, liet de *χ* (ch) weg, en schreef *Melanthon*. Ook van het Hoogduitsche *Thon* is de *ch* afgeworpen.

(†) Om de zelfde reden zal men weldoen *monni-ken*, *vuii-ken*, enz. met één en *zwezerik-ken* met twee *k* te spellen, even als men, om de zelfde reden, de *k* verdubbelt in *blikken*, *strikken*, enz.

Wij gaan nu over tot de boven-strepingen of stippingen in onze taal. Zij dienen tot afscheiding van twee lettergrepen, die men anders welligt in eens zou uitspreken (••), tot het aanwijzen van klem of nadruk, dien men op de eene of andere vocaal te leggen hebbe (/ of \ ), tot kenteeken van noodzakelijke of noodig geachte verkorting (' en ^), en tot het aanduiden, door het plaatsen van een · boven de *i*, dat men twee dezer vocalen, wanneer zij naast elkander voorkomen, niet met eene *u* verwarre, of ook om in schrift aan te wijzen, dat men eene *i* en geen *e* bedoeld heeft, hetgeen bij het zoo ligt mogelijk digt raken van het oogje der *e*, vooral in eigennamen, zoo zeer tot verwarring aanleiding kan geven.

Wij zullen aanvangen met:

---

12) HET DEELTEEKEN OF DE' DIAERESIS. (••)

Dit teeken wordt in de eerste en voornaamste plaats ge- bezigd om te verhoeden dat men vocalen, die afzonderlijk behooren te worden uitgesproken, niet als verlengde klan- ken of tweeklanken beschouwe.

Met de plaatsing van het deelteeken (en dit geldt van alle bovenstrepingen of zoogenaamde diacritische teekens) moet men vooral spaarzaam te werk gaan, en er niet meer gebruik van maken, dan volstrekt noodig is. Wij zullen de zamenstellingen nagaan, waarin men het somwijlen geplaatst vindt, en opgeven waarin wij het al dan niet noodig achten.

AA. Hier ontmoeten wij al dadelijk een paar Oostersche eigennamen, namelijk *Aaron* en *Aali*. Daar beide namen in- tusschen in het oorspronkelijke nagenoeg als *Aron* en *Ali* lui- den (met den toon op de tweede lettergreep), gelooven wij, dat een •• boven de tweede *a* ongepast is.

Dat wij op de tweede *a* in *nadpen* een •• dienen te plaat- sen, wordt algemeen begrepen en gevolgd.

AE. Wij vinden in Fransche werken de *e* in » *Mevrouw de Staël* » van een •• voorzien. Waar deze of een dergelijke oor- spronkelijk Hollandsche eigennaam eenmaal verfranscht is, schiet ons niets over dan zoodanig Fransch gebruik over te nemen, ofschoon de *e* hier eigenlijk niets anders is dan eene verlenging van de *a*.

AI. *Mozaïek*, *naïef*, *naïviteit*, enz., schrijve men met een •• boven de *i*. (*) In den Spaanschen plaatsnaam *Valparaiso* vooral is een •• boven de *i* noodzakelijk, daar men anders in dit woord de *ai* als ééne vocaal, gelijk in de Fransche woorden *mais*, *palais*, enz., zou uitspreken, zoo als reeds al te veel gedaan wordt. In dit woord is eene *d* uitgeworpen, gelijk

---

(*) Dat de verlengende *e* in deze woorden noodzakelijk is, willen wij hiermede niet gezegd hebben.

in ons *weêr* voor *weder*, en dergelijken. Voluit geschreven is het *Val Paradiso*, d. i. *Paradijs-vallei*. De Spanjaarden werpen de *d* tusschen twee vocalen meestal weg, en zeggen b. v. *soldao* voor *soldado*, *prao* voor *prado*, enz.

Mede plaatse men een *••* boven de *i* in *Kairo* of *Kaira*, hoofdstad van Egypte (welken naam men misschien beter *Kahira* zou schrijven), en in *Damaiden*, *Ephraïm*, *Kain*, *Sinai*, *Zaire*, en dergelijke. Vooral echter behoort men *Ukrain* (of, nog beter, Oekraïen) en niet *Ukraine* te schrijven.

Een *••* boven de *i* in *mais* zou alleen noodig zijn, indien men bij ons gevaar liep om dit woord als het Fransche *mais* (*maar*) uit te spreken. De uitspraak bij ons is *maais*. (*)

In *Nikolai* (Николай), de Russische spelling voor *Nikolaas*, is de *ai* een tweeklank, en zou een *••* boven de *i* verkeerd zijn. Dat Franschen en Engelschen die plaatsen, is voor ons geen regel; hun *ai* heeft een anderen klank dan bij ons. Het Latijnsche *Nicolai* schrijft men mede zonder *••* boven de *i*, daar er geen tweeklank *ai* in deze taal bestaat.

EV. In *Aleuten* (aan Rusland behoorende eilanden tusschen Noord-Azië en Noord-Amerika) zou men boven de *u* een *••* kunnen plaatsen, om te voorkomen dat de *eu* als tweeklank, d. i. als in de woorden *neut*, *peutenen*, *reutelen*, en dergelijke, wierd uitgesproken. Wij zouden het echter beter achten, hier, overeenkomstig de oorspronkelijke uitspraak, *Aleoeten* te schrijven; de *••* kan dan vervallen.

EE. Woorden, als *zeeën*, in *tweeën*, enz., en zoo ook het reeds blz. 5 aangehaalde *zeeërvarenheid*, vereischen een *••* boven de laatste *e*. Dat men hier, zoo als BILDERDIJK wil, *zeën* zou moeten schrijven, aangezien de zelfde vocaal slechts tweemaal achtereen kan voorkomen, wordt door dezen dichter door eigen gebruik tegengesproken, daar hij meestal

(*) Deze uit Amerika afkomstige graansoort heet bij LINÆUS *zea mays*. In het Lettisch, Lieflands en andere Noord-Europesche talen is *mays* het woord voor *brood* in algemeene betekenis; derhalve *spijs*. Verg. hiermede voorts het Fr. *meïs*, het Eng. *meat*, het Zw. *mat*, het Deensch *mad*, enz.

tweeërlei schrijft. De *e* kan zelfs viermaal achtereen voorkomen, in *zeeëenhoorn* b. v. Uit dit laatste blijkt, dat de *ee* in onze taal op zijne plaats is boven de eerste vocaal in de *tweede* lettergreep, die van de eerste gescheiden moet worden.

ei. Dat men boven de *i*, in *Nereïden*, *oleïne* (olieachtig bestanddeel van smeer), en dergelijke woorden, een *ee* behoort te plaatsen, zal wel geen betoog behoeven.

eu. Het woord *museum* schrijft men zonder *ee* boven de *u*, omdat wij geen uitgang in *eum* hebben.

ie. Woorden, als *Triëst*, zal men best doen met een *ee* boven de *e* te schrijven. Ofschoon voorts de eigennaam *De-oriënt* (even als het hierboven aangehaalde *Staël*) oorspronkelijk Hollandsch is, bestaat er geen reden om de *ee* boven de *e* weg te laten, wanneer de voerders van den geslachtsnaam dien zelve er boven plaatsen. De *e* in *Armenië*, *Mesopotamië*, *Perzië*, enz., zouden wij liefst door een *ee* van de *i* afgescheiden wenschen te zien; doch met vrouwenamen, als *Henriette*, *Marie*, *Rosalie*, *Sophie*, enz., achten wij dit niet noodig, omdat de vorm Fransch is, en men in deze taal geen *e* als verlenging van de *i* heeft. De Nederlandsche vormen dezer namen zijn van de drie laatsten *Maria*, *Rosalie* en *Sophia*, en van den eersten *Hendrika*. De door niemand betwiste noodzakelijkheid van een *ee* boven de tweede *e* in *drieënhed* pleit weder voor het onhoudbare van BILDERDIJK's beweren.

Prieel, en ook het meerv. *prieelen*, heeft geen *ee* boven de eerste *e* noodig; want aan eene uitspraak van *prie-el* zal wel niemand denken. Dit zelfde is het geval met vreemde woorden als, *financieele*, *materieele*, en andere woorden met dezen uitgang, die men, ook volgens SIEGENBEEK, best doet met twee *ee* te schrijven.

Van den uitgang op *ie* zij nog gezegd, dat hij dikwijls in Nederlandsche woorden de vroegere slot-*i* (*y*) vervangt (*).

(*) Men schijnt reeds van ouds de *i* ongeschikt of misschien niet sier-

Even min als wij nu eenige reden zien om eene *e* weg te werpen uit *kweeën*, *reeën*, *tweeën*, *zeeën*, zouden wij dit uit woorden als *drieën*, *knieën*, enz., willen doen; maar stellig krijgt men eene *e* te veel in uitheemsche woorden, als *finantieën*, *melo-dieën*, van welke de *ie* aan het slot oorspronkelijk *twee* lettergrepen uitmaakt, en dus in het meerv. slechts eene *n*, geen *en*, achter zich noodig heeft.

Boven de *e* in *poëzy* behoort het deelteeken; ook boven de *e* in *poëten*: boven de eerste *e* in *poëet* kan men dit teeken ook stellen; velen laten het na, omdat van de uitspraak geen verschil kan wezen.

OK. Wanneer een Hollander, wiens naam *de Boer* is, zich in Frankrijk vestigt, zullen zijne nakomelingen zich *Deboër* spellen. Hiertegen valt zoo min iets in te brengen, als tegen het reeds aangehaalde *Stael* en *Vriënt*; maar wel dat men, in navolging der Franschen, verkeerdelijk eene *oe* boven de *e* in Portugesche namen plaatst, als *Coelho*, *Camoens* (*Coêlho Camoêns*): de uitspraak dezer uit twee lettergrepen bestaande namen is *kôiljoe*, *kamôins*, enz. De *oe* in dergelijke woorden luidt als de plat-Amsterdamsche *ui* in de woorden, die wij **VROUW HÔYBERTS** in den mond leggen, b. v.:

„Ik ga bij de ouwel*di* van mijnheer *Kôyper*, die over de *Zôierkerk* wonen, met *krôyen* een *dôitje* verdienen; dat geeft in deuzen *zôinigen* tijd nog een *bôitenkansje*.

01. Woorden, als *cyclôide*, vereischen een *oe* boven de *i*.

0UI. Van *Louise* geldt wat wij bij *Marie* enz. hebben gezegd: deze Onhollandsche naam heeft geen *oe* boven de *i* noodig. De geheele vocaal-opvolging *oui* verraadt haren vreemden oorsprong.

0E. In Spaansche woorden vormt de *ue* soms *één*, soms

---

lijk genoeg geacht te hebben om er een woord mede te eindigen. Het oude *dry*, *kny* wordt thans *drie*, *knie* geschreven. De Engelschen hebben in het enkelv. *baby*, *lady*, enz., doch in het meerv. *babies*, *ladies*, enz.

twee lettergrepen. In het tweede geval vindt men een •• boven de *u* (*üe*); in namen als *Aranjuez*, *Duero*, en andere, maakt de *ue* slechts één lettergreep uit. De zoo even aangehaalde woorden luiden *Arángoes* en *Doero*. — *Suez* schrijft men met een •• boven de *e*.

VI. Het woord *ruinen* (bouwwallen) zal men, ter onderscheiding van *ruinen*, meerv. van *ruin*, duidelijkheidshalve wel doen met een •• boven de *i* te schrijven.

Doelloos is het plaatsen van een •• boven *beoordeelen*, *veroordeelen*, *onèdel*, *onöverkomelijk*, *meinèed*, *gedijën*, *Walachijë*, en meer dergelijken, wier uitspraak *zonder* •• niet anders dan *met* dit teeken luiden kan.

---

13) TEEKENS VAN VERKORTING. (' EN ^)

Over de vroeger gebruikelijke aanduidingen van verkorting ([˘] en [˙]) hebben wij blz. 9—10 gesproken, en toen mede van de nog gebruikelijke • en ••, als zoodanig, melding gemaakt. Thans moeten wij nog spreken over twee diacritische teekens, die gebezigd worden om verkorting aan te duiden, en wel de ' en de ^.

Voor onderdrukking van één of meer letters in een woord heeft men onderscheidene benamingen, als *aphaeresis* (over 't geheel het *wegnemen*, doch, door toepassing, het wegnemen van een of meer letters aan het begin van een woord), *syncope* (weglating van een of meer letters in het midden van een woord), *crasis* (zamensmelting, koppeling van twee lettergrepen aaneen), *apocope* (afkapping aan het eind van een woord of lettergreep) en *apostrophe* (eigenlijk *wegwending*, doch door toepassing het verkortings- of weglatings-teeken).

Als *aphaereses* kan men in onze taal beschouwen het verkorten van *des* in 's, *een* in 'n, *het* in 't, *ik* in 'k, b. v.:

Telkens dacht ik: Dezen dag
Zal toch wis de ontrouwe komen,
Na, ik 's nachts had liggen droomen,
Dat ik ginds u kruisen zag.

Zoo'n mensch heb ik nooit gezien.

Agathis vloog gillend huiswaarts,
En zag telkens om met schroom;
Echter dacht ze, al vlood zij verder:
" 'k Miste 't kusje van den herder
• Voor geen ganschen bessenboom."

Bij deze verkortingen kan de ' niet wel gemist worden, al ware het maar omdat het gebruik hierin de wet had voorgeschreven. Daar de overgeblevene letters (*s*, *n*, *k*, *t*) er zonder dit teeken vreemd genoeg zouden uitzien, bestaat er geen reden om het niet te behouden.

Men wachte zich intusschen om geen 'k of 't vóór of na eene andere *k* of *t* te plaatsen, zoo als 'k kom, 't tijdsgewricht, want 'k zag haar naderen, 't trouwste beest, enz. (*)

Syncope is de zamentrekking van *weder* in *weêr* of *weer*, *bedienende* in *bediende*, *goden* in *goôn*, *geboden* in *geboôn*, *treden* in *treên*, *zeeën* in *zeên*, *Pannendersche gat* in *Pandersche gat*, *zamengevoegd* in *zaamgevoegd*, enz.

Crisis, of de koppeling van twee gelijkkluidende vocalen in opvolgende lettergrepen aaneen, is eigenlijk slechts op oude talen toepasselijk; daar men er de zamensmelting onder verstaat van *otii* in *oti*, van *diis* in *dís*, en meer dergelijke: het zijn hier twee vocalen, die ineensmelten; worden er ook consonanten uitgeworpen, dan heet de zamentrekking *syncope*.

Apocope, het afwerpen van een of meer letters aan het eind van een woord of lettergreep, verschilt, wanneer die wegwerping wel aan het eind eener lettergreep, maar toch in het midden van een woord plaats heeft, almede niet van de *syncope* in sommige gevallen; voorts echter is het de zamentrekking van *eenen* en *zijnen* in *een* en *zijn*, van *zesduizend mannen* in *zesduizend man*, van *op de beenen* in *op de been*, van *mede* in *meê*, van *gade* in *gá*, van *moede* in *moê*, van *roede* in *roê*.

Wat men bedoeld heeft met de [♠] boven de *o* in verzen, als:

♠ Sterveling, gevoel uw waarde,

(*) En toch wordt dit zoo dikwijls gedaan, zelfs in prosa, waar het geheel onnoodig is. Men leze hierover S. FEITAMA, *Telemachus*, Voorr., bladz. VI, waar het met regt wordt afgekeurd.

en meer dergelijken, is ons altijd duister geweest. Was men in de meening, dat dit *ô* eene verkorting van *och* was, en had men op de drukkerij geen kapitale *O*, met een circumflex er boven, voorhanden, zoodat men zich met eene kleine *o* behelpen moest? Denkelijk wel. En toen men de *o* boven die kleine *o* later onnoodig achtte, heeft men toch de kleine *o* in plaats van de groote maar meenen te moeten behouden, en *o Mensch* in plaats van *O mensch* geschreven. VONDEL heeft *O*; dit hebben ook zijne tijdgenooten CATS en HOOFT, en na hen HUYGHENS en andere dichters uit de zeventiende eeuw. Bij FEITAMA, dien men als het hoofd eener dichtschool in het begin der achttiende eeuw kan aanmerken, vindt men de *ô*, zoo wij ons niet bedriegen, voor het eerst; van latere dichters heeft de een *O*, een tweede *ô* en een derde *o* geschreven. Wij voor ons zouden aanraden om, met vader VONDEL, aan het begin van een vers *O* te schrijven. (*)

Apostrophe is de tegenwoordige naam van het afkappings-teeken ('). Waar het bij de *aphaeresis* noodzakelijk is, hebben wij reeds gemeld: wij zullen nu eenige voorbeelden aanhalen, waar het aan het eind van een woord niet gemist kan worden. In de eerste plaats is dit het geval in verzen als de volgende:

Nu *klink'* die dank, die vreugde *schall'*
 'Tot Hem, den bouwheer van 't heelal,
 Die zetelt boven zon en sferen.

Stijg' dan 't feestlied aller volken!
 Uit de wolken
 Galme weêr:
 Roem en dank zij onzen Heer!
 Haleluja! *God'* zij eer!

Geen ijde trots *verhoog'* de zerk,
 Noch sperre *d'* opgang toe.

(*) In het midden van een versregel vindt men bij VONDEL echter *ô*.

Rust, zaalge, bij wiens grafgesteent'
Een schaar van dankbre zonen weent,
Van zonen, die uw hoogmoed waren!

Welgaarne vlocht ik d' eerekrans
Om 't achtbaar hoofd des wijzen mans,
Zoo ik het regt had hem te sieren.

Bij deze gelegenheid zij aangemerkt, dat eene ' overbodig is in het midden van een woord, waar eene inkorting of zamentrekking plaats heeft. In poëzij schrijve men niet *afstamm'ling*, maar *afstamling*, niet *vaad'ren* (of *vaadren*), maar *vadren*, niet *ed'le* of *eed'le* maar *eedle*. Het invoegen eener *e* in het laatste woord is noodig, omdat *dl* in onze taal niet in de zelfde lettergreep voorkomt, doch onnoodig in het eerste, omdat dit met *dr* wel het geval is, en even zoo met *br* in *ondankbren*.

Verkeerd is het voorts, in een vers, eene toonlooze *e* aan het eind van een woord af te kappen, wanneer er eene vocaal op volgt, b. v. *liefd'* en *hoop* voor *liefde* en *hoop* te schrijven, daar deze toonlooze *e* toch met de daarop volgende vocaal ineen smelt. (*) Zijn echter verzen als woorden onder muzieknoten gezet, dan wordt dit in onze taal gedaan.

In prosa kan de ' ook op zijne plaats zijn in *buiten* 's *huis*, *t' avond* of *morgen*, en dergelijken; bij zamentrekkingen van *eenen*, *zijnen*, tot *een*, *zijn* enz. is zij onnoodig; men geve echter wel acht, dat men in prosa dergelijke zamentrekkingen niet bezige, dan in zoover zij tot wel-

---

(*) Hiertegen heeft reeds VOLLENHOVE in het *Berecht vóór* zijnen *Kruis-triomf* en *Gezangen* gewaarschuwd. De Latijnsche poëten noemen deze ineen-smelting van vocalen, met een Grieksch woord, *synaloepha*. Velen meenen dat dit zoo zijn moet, omdat zij (gelijk in het hierboven aangehaalde vers) bij een voornaam dichter hebben gevonden "vlocht ik d' eerekrans"; zij verliezen echter uit het oog, dat d' hier eene verkorting is van *den*, niet van *de*.

luidendheid in den stijl bijdragen. Meestal heeft dit plaats, wanneer, in verbuigingen, tusschen het lidw. en het zelfst. nw. een bijv. n. komt, b. v. :

Ik heb *een* aangenamen nacht doorgebracht,

Hij was *een* grooten tijger op het spoor,

of dergelijken. Bij gezegden, als

Ik heb *zijnen* zoon ontmoet,

doet men best het voornaamwoord niet in te korten, ten minste niet in eenigzins deftigen stijl; en even zoo verwerpelijk is het weglaten in prosa van de slot-*e* in *eene*, *zijne*, *hare*, *hunne*, enz. Wordt die toonlooze *e* aan het einde, in dergelijke lid- of voornaamwoorden, in het dagelijksch gesprek al niet gehoord, dan behoort dit verzwijgen tot de *orthoëpie* (uitspraakleer), en niet tot de *orthographie* (spelling) (*); en het voorbeeld, door den een of ander groot letterkundige gegeven, brengt den aankomeling al ligt op het denkbeeld, dat nu alle verbuiging van lid- en voornaamwoorden heeft opgehouden, en doet hem van de eene slordigheid in de andere overgaan. Is echter het bijwoord *geene* niet het tegenovergestelde van *eene* (b. v. Ik heb *geene* bedienden ontmoet), dan komt de slot-*e* in dit partikel niet te pas. (†)

(*) Men zou de slot-*e* in *eene*, *mijne*, *zijne*, met wat meer regt eene *stomme e* kunnen noemen, dan de Franschen *hunne e-muet*: deze toch heeft eene noot in muziek; de onze niet, of ten minste slechts zeldzaam.

(†) Dr. BRILL, *Holl. Spraakl.*, 1849, blz. 233: „*Geen* wordt verbogen als het telwoord *een*; doch het blijft onverbogen, wanneer het vóór een substantief staat, dat, bijaldien de rede stellig en niet ontkennend ware, geen lidwoord zou kunnen hebben, bij voorbeeld: *karigheid is geen spaarzaamheid*. In de dagelijksche taal plaatst men het ook voor een adjectief, in stede van het ontkennend bijwoord: *hij heeft geen grooten lust, of geen den minsten lust*; ja zelfs vervangt *geen* tegelijk de ontkenning

Vreemd genoeg is het, en het kan alleen voortkomen uit zucht om origineel te wezen en anders te doen dan een ander, als men den zelfden letterkundige, die van »het land en *zijn* (in plaats van *zijne*) inwoners" spreekt, elders van »*geene* (in plaats van *geen*) menschen" ziet gewagen, of, terwijl hij *goon*, *verhoen*, *weer* enz. zonder Δ schrijft, dit toch boven *zoû* plaatst, waar ieder ander dit teeken wel het minst noodig zal achten. Zoo iets is zeker echt Bilderdijksch. Maar men moet groote mannen navolgen in datgene, waarin zij navolgenswaard zijn, niet in hunne gebreken of dwaasheden.

De ' wordt voorts nog door sommigen gebruikt om een eigennaam af te scheiden van den suffix (het achtervoegsel), waardoor een genitief of pluralis gevormd wordt. B. v.:

Op den avond van Maria's geboortedag.

Amsterdam's opkomst door mirakelen.

Ik heb de beide Johanna's gesproken.

Willem's ouders waren er niet bij tegenwoordig.

Joan van Oldenbarnevelt's staatkunde was een gruwel in de oogen der vrienden van Maurits.

Voorts achter de slot-*s* van een eigennaam, wanneer om deze reden geen tweede *s* meer kan worden toegelaten, als:

CATS' werken, HELMERS' gedichten, enz.

Voor al de Engelschen bedienen zich van een 's achter eigennamen in genitivo. ADDISON houdt deze 's voor eene verkorting van het bezittelijk voornaamwoord *his* of *her*. Zou het bij ons ook zoo iets kunnen wezen? Wij zeggen toch ook: »Dat is Kees *zijn* hoed." In *grootenlui's* kinderen is de ' bepaald een teeken van verkorting; doch men kan ook *grootenluis* schrijven. — ROTGANS schrijft *Fedraas dorst*.

---

van het praedicaat en het bepalend lidw. of bezitt. voornaamw. van het substantief, bij voorbeeld: *hij steekt geen hand uit*, d. i. *de* of *zijne* hand niet uit; *hij kan geen lessen leeren*, voor *de* of *zijne* lessen niet leeren."

Misschien zou men nog iets verder kunnen gaan, en wel het lidwoord *een* (behalve in het hierboven gemeld geval), maar niet het telwoord *een* verbuigen.

Wij voor ons zouden, om met den genitief van eigennamen te beginnen, persoons- van plaatsnamen onderscheiden, en bij de laatsten wederom onderscheid maken tusschen namen, die op een klinker, en die, welke op een medeklinker uitgaan, en liever *Romeo's geliefde*, *Julia's minnaar*, enz. dan *Romeos* en *Juliaas* schrijven; even zoo zouden wij bij *Ferdinand's minnehandel* en *van den Berg's edelmoedigheid* handelen. *Breda'sch taaleigen* en *Almeelo'sch linnen* daarentegen zouden wij boven *Breda'sch* en *Almeelo'sch* verkiezen. In het meerv. heeft men bij op een consonant uitgaande eigennamen geen ' noodig, en zegt men *drie Hendrikken*, *vier Karels* enz. Bij uitgangen op eene vocaal weten wij waarlijk niet wat wij zouden kiezen, *de twee Maria's* of *de twee Mariaas*, en even zoo het meerv. van *Amalia*, *camelia*, *Penélopé*, *Paganini*, *Pizarro*, en dergelijken. Geen van beide spellingen wil ons bevallen; want de natuurlijke verlenger der *a* is toch de *e*, die eene vocaal *ad libitum* is, en bij ons ook nu nog tot verlenging dient van *i* en *o* (in *oe*, want de *oe*-klank is de oorspronkelijke of grondklank der *o* of *u*). Bij uitgangen op eene toonlooze *e* gaat het daarom beter, en kan men zeer goed van de *Brederodes* en de *Charlottes* gewagen, zonder dat men vóór de *s* een ' beboeft te voegen. *De twee Marias* zou misschien nog zoo verwerpelijk niet wezen. De Franschen geven aan persoonsnamen geen meerv., en zeggen *les deux Maria* of *Marie*, terwijl de Duitschers er *die zwei Marien*, en in genitivo *Mariens*, van maken.

Bij plaatsnamen zouden wij wel eene ' bezigen in *Afrika's woestijnen* en *Mejico's gebergten*, maar niet in *Engelands staatkunde* of *Ruslands legermagt*, doch zouden het invoegen eener *n*, welluidendheidshalve, noodzakelijk achten in *Venetië's lagunen*, *België's koning*, *Italië's hemel*, enz. Wil men het Italiaansche *Firenze* (vroeger *Fiorenze*) door het Fransche *Florence* teruggeven, dan zal men, van *Florence's schoone ligging* sprekende, wederom eene ' noodig hebben; wil men liever *Florentië* schrijven, hetgeen wij verkieslijker zouden achten, daar zoodanige spelling meer met het er van afgeleide *Florentijnen* en

Florentijnsch overeenkomt, dan zou ook de *n* in *Florentiëns* dienen ingevoegd te worden.

Voor het meervoud van *bureau* kan men *bureaux*, *bureaus* en *bureau's* schrijven; wij zouden de tweede spelling verkiezen, omdat men de *x* in de eerste spelling, die de Fransche is, in deze taal niet hoort, maar wel den uitgang in *s* in de onze. De het meervoud aanduidende *s* in dit woord bij ons nog door eene ' te laten voorafgaan, is iets, waartoe geen reden bestaat.

---

14) HET KLEM-, TOON- OF NADRUK- TEEKEN. (/ OF \ )

Wanneer wij in eene rede den klem of nadruk willen aanduiden, dien wij wenschen dat op het een of ander woord gelegd worde, kan dit op tweederlei wijze geschieden, door namelijk den klinker in zoodanig woord van een / of \ te voorzien, of het woord te onderstrepen, ten gevolge waarvan het dan, in druk, gespatieerd of *met cursief gezet* wordt. Omtrent de laatste twee wijzen van onderscheiden zullen wij bij de *onderstrepingen* spreken, en thans alleen over de *bovenstrepingen* handelen.

Als voorbeelden van bovenstreping halen wij aan:

De staatkunde der Bourgondische vorsten was, én ten gevolge der familietwisten in het huis van Valois, én nit zucht om van den magtigen nabuur en leenman onafhankelijk te zijn, doorgaans tegen Frankrijk gerigt.

Om zóó klein te wezen, na zóó groot te zijn geweest, werd ook vrijwillige afstand en stelselmatige zelfvernedering geëischt.

Naar de grondregels van het algemeene staatsregt, moest de staat óf worden hersteld, óf worden gesticht.

Jan rijdt wel, maar Jan rijdt niet wél.

Wij kunnen hier bijvoegen de onderscheidingen tusschen *één*, telwoord, en *een*, lidwoord, alsmede tusschen *vóór*, voorzetsel, en *voor*, voegwoord: deze onderscheidingen, mogen zij al niet volstrekt noodzakelijk zijn, hebben toch haar

nut, en staan nagenoeg gelijk met die van *licht* en *ligt*, *noch* en *nog*, en meer dergelijken. Bij gezegden echter, als

Ik vond er meer dan een goed logement,

kan men zich beter van de onderstreping bedienen, en, naar mate van de bedoeling, schrijven:

Ik vond er meer dan *een* goed logement,

of

Ik vond er *meer*, dan een goed logement.

Wil men echter

Ik vond er meer dan één goed logement

schrijven, er valt niets met grond tegen in te brengen, daar, zoo als wij reeds te kennen gaven, de boven- en onderstrepingen elkander dikwijls kunnen vervangen. Bij tegenoverstellingen echter in eene zinsnede, dient men het zelfde teeken te gebruiken: schrijft men, namelijk, dáár, dan dient men ook híér te schrijven, b. v. in

Ik was niet híér, maar dáár,

welke wijze van accentuëren aan het eerste woord een niet zeer aangenaam voorkomen geeft; en ofschoon **BILDERDIJK menschliévendheid** schrijft (*Spraakl.* blz. 385), schijnen zijne jongeren zoo iets toch niet navolgenswaardig genoeg te hebben gevonden: velen plaatsen nu het accent boven de *eerste* vocaal in een verlengden klank, b. v.: *áa*, *éé*, *íé*, *óé*, *úú*, enz. (*)

(*) Onze TOLLEKS ijvert met alle magt tegen deze nieuwigheid (*Bibl. Album*, van het *Leeskabinet* voor 1855, blz. 163), waar hij zegt: „Wat zotternijen verzint men al niet, om origineel en kundig te schijnen! — Oningelichte lezers,” laat T. voorafgaan, „kunnen er door in dwaling geraken, en, in plaats van *één*, *é-en*, in plaats van *voor*, *vó-or*, in plaats van *náást*, *ná-ast* meenen te moeten uitspreken.” Wij voor ons

Het ' kan vóorts zijn nut hebben, wanneer het geplaatst wordt boven vreemde woorden, om den klemtoon aan te duiden, als in *Alcibiades*, *Telémachus*, *Módena*, *Córdova*, *Perú* (*), enz., opdat men niet *Alcibiádes*, *Telemáchus*, *Modéna*, *Cordóva* en *Péru* leze. In *Acté*, *Hébé*, *Penélopé*, *Terpsychoré*, enz., zouden wij de slot-*e* (die hier voor de Grieksche η komt) liefst zonder ' laten, uit vreeze dat de toon anders te sterk op die laatste lettergreep wierd overgebracht. Misschien zou een \ hier beter op zijne plaats zijn, waarbij dan echter de syllabe, die den toon heeft, het ' zou moeten ontvangen, b. v.: *Terpsýchorè*, *Hébé*, enz.

Dit brengt ons op het gebruik van het \ als accent.

Er zijn namelijk schrijvers, die, terwijl de opene en geslotene uitspraak van de Fransche *e* hun door het brein zweeft, de accenten, welke de Franschen hiervoor hebben, ook op onze taal willen toepassen, en b. v. *wèl*, maar daarentegen *één* schrijven. Voor dit onderscheid in het gebruik van een accent in onze taal bestaat echter geen de minste grond. Sommige dichters bezigen bij uitsluiting de \, b. v. in:

Vijf man, aan èenen hoop, nam ik alleen gevangen!

zien in al dergelijke accentuatiën slechts eene soort van terugwerking van het doelloos gebruik der cursiefstreep, in woorden als *Amsterdam*, *Hollandsch*, *Amerikaan*, enz., waardoor men voorheen bijna even veel *cursief* als *romein* op eene bladzijde kreeg. Nu slaat men tot een ander uiterste over, en schijnt alle cursief te willen verbannen. *Les extrêmes se touchent.*

(*) Wanneer in het Spaansch, bij woorden van meer dan één lettergreep, de toon op de voorlaatste lettergreep komt, blijven die woorden zonder accent; komt echter de toon op de vooryoorlaatste of laatste lettergreep, zoo als in het hierboven aangehaalde *Córdoba* (*) en *Perú*, dan worden de vocalen in zoodanige lettergrepen geaccentueerd.

(*) De Spanjaarden spellen *Alba*, *Balder*; *Córdoba*, *Habana*, enz., doch spreken de *b* geaspireerd (als *v*) uit.

„In èèn uur tien uur wegs!“ Naar evenredigheid
Dient de Aardbol uitgeleid.

Doch van verwondering droeg hààr gezigt geen blijken.

Het is, zoo als men ziet, eene variatie op de één-, éen-,
een- en een-spelling, die men gerust onder de dichter-vrij-
heden kan rangschikken, daar dichters het hieromtrent het
minst eens zijn.

15) DE STIP BOVEN DE *i*.

"C'est un homme qui met le point sur l'i," zegt de Franschman van een man van orde, en wij zeggen het hem na; want door het weglaten van deze stip, waar zij onmisbaar is, en het plaats en er van, waar zij, als overbodig, tot eene verkeerde lezing aanleiding geeft, in allen gevallen wanspelling bevordert, kan het geschrevene of gedrukte in beteekenis nog al aanmerkelijk verschillen. Het *overbodig plaatsen* van deze stip is niet minder te wraken, dan het *weglaten* er van. Men denke aan het Fransche *Dijon* en *bijou*, dat men niet als *Lyon* enz. moet lezen. In het Spaansch is het onderscheid tusschen *y* en *ij* niet minder groot, daar men *hijos* als *higos* en *Don Quijote* als *Don Kigote* moet uitspreken. In het Latijn is de *•* boven de *i* noodzakelijk in declinatiën van woorden, die in nom. op *ius* of *ium* uitgaan, en welke in gen. *iis* en in dat. *ii* hebben: zonder het betittelen der *i* in deze declinatiën zou men die uitgangen *us* en *u* kunnen lezen; mede is zij noodzakelijk in woorden als *bijugus*, *multijugus*, enz. De stip, hier boven de *i* geplaatst, dient derhalve ter verduidelijking voor den lezer van het handschrift, en tot aanwijzing aan den zetter, dat hij twee *i* en geen *u* te zetten hebbe. Even zoo is het met *variiren*, en dergelijke woorden, bij de Duitschers; ook in ons *bloeiaren*, *strootijonker*, en dergelijken; en terwijl bij ons de spelling van *fraaie*, *bloeien*, enz., beter aan de uitspraak beantwoordt dan *fraaije* en *bloeijen*, zou er alleen bedenking kunnen oprijzen tegen *fraaiigheid* en *bloeiing*. Deze bedenking vervalt echter, wanneer men boven de *ii* eene stip plaatst, om verwarring van twee *ii* met een *u* te voorkomen.

Voorts zouden de apothekers-bedienden menigen patient naar de eeuwigheid kunnen helpen, indien de geneesheer onvoorzigtig of slordig genoeg ware, de ●●● boven zijn *i* in *dr.* of *gr.* *ij* weg te laten. In oude handschriften vindt men almede het plaatsen der ●● duidelijkheidshalve in acht genomen, b. v. in *ij Timoth. ij*.

Het is inderdaad zonderling, dat de stip boven de *i* juist *in druk* voorkomt (ten minste bij de zoogenaamde *kleine letters*), waar zij zeer goed zou kunnen gemist worden, en men haar *in schrift*, sedert meer dan eene halve eeuw, bij het lager onderwijs schijnt te hebben willen verbannen, tot grooten last van zettters op drukkerijen, die, daar het oogje der *e* in handschriften dikwijls mede onzichtbaar is, nu, vooral bij eigennamen, ieder oogenblik iets verkeerd zetten, en dan doorgaans de tekortkomingen van anderen voor eigen rekening mogen verbeteren.

Over hetgeen verder omtrent de ● boven de *i* te zeggen valt, alsmede over de *ij* en *y*, zullen wij hierachter in de *Aanteekeningen* spreken.

OVER HET GEBRUIK VAN HOOFD- OF BEGINLETTERS.

Het gebruik van kapitale, hoofd- of beginletters komt alleen in Westersche talen voor, en schijnt, vóór de uitvinding der drukkunst, door de *clerici* of geestelijken, die toen de afschrijvers van boeken waren, te zijn ingevoerd, nadat zij voor het gewone schrift, dat vroeger alleen uit hoofdletters (*literae unciales*) bestond, een kleiner en meer loopend schrift hadden in de plaats gesteld, waarbij het schrijven hun vlugger van de hand ging. Het werd bij hen aangewend na een • en ook na een •, wanneer daarmede een gezegde werd ingeleid, doch in den regel niet bij eigennamen, maar somwijlen bij het een of ander substantief, hetzij dat men dit wilde doen uitkomen, of ook misschien uit luim van den afschrijver. De beginletters van een boek of hoofdstuk vooral werden met veel zorg behandeld, en er meestal, nadat het manuscript gereed was, door middel van een penseel, met meer of minder fraaije kleuren bij geschilderd, en wel in de plaats, die men er voor had opengelaten. Dit laatste is ook nog een tijd lang na de uitvinding der drukkunst in gebruik gebleven, waarbij alsdan de met de pen of het penseel in te vullen beginletter, in het midden van het vak, waarin zij moest komen te staan, door eene gedrukte *kleine* letter werd opgegeven.

Later, toen er wat meer regelmaat in de zaak kwam, schijnt men, in drukwerk, behalve het plaatsen van eene hoofdletter aan het begin van een volzin, het stellen er van aan den aanvang van een gezegde noodzakelijk te hebben

geacht. Zoo luidt, b. v., in een Latijnschen bijbel, in 1484 te Venetië gedrukt, het slot van Openb. XXII aldus:

Amen. Veni dñe [domine] iesu. Gratia dñi nostri iesu christi cum omnibus vobis. Amen.

En in eene oude Nederlandsche bijbelvertaling leest men:

God seyde Daer sy licht ende daer wert licht.

Van lieverlede echter veranderde de zaak, en begon men met het schrijven van hoofdletters zoo mild om te springen, dat ieder naamwoord, 'twelk men wilde doen uitkomen, er mede begonnen werd. Dit was vooral in de Germaansche talen het geval; want het Latijn met de daarvan afstammende Romanische talen zijn er minder mild mede geweest; en wat de Slavische talen betreft, hieromtrent heeft men nog niet lang geleden in de dagbladen kunnen lezen, dat de onderwijzers in Boheme van hoogerhand *gelaat* zijn om het Boheemsche woord *Bug* (*God*) voortaan met eene kapitale letter te beginnen. De tegenwoordige gewoonte der Duitschers echter, om alle substantiven, of woorden die als zoodanig voorkomen, met eene kapitale letter aan te vangen (*), is nog niet zeer oud; immers, in de bijbelvertaling

(*) Deze Hoogduitsche gewoonte, waarvan zich alleen de GRIMMS en enkele andere taalkundigen uitzonderen, heeft wel eens bij vertalers tot kluchtige vergissingen aanleiding gegeven. Zoo vertaalde een onzer dichters, vóór een jaar of tien, uit SCHILLER'S *Götter Griechenlands* den regel:

Dieser Lorbeer wand sich einst um Hilfe,

denkende misschien dat *Hilfe* (hulp) de naam van de eene of andere Grieksche godin was:

Deze lauwer wond zich eens om Hilfe's slapen.

En onlangs een Franschman (PHILARÈTE CHASLES), uit SCHILLER'S *Wilhelm Tell*:

Das ist meine Hütte. Ich stehe wieder auf den Meinigen.

met

De nouveau me voici debout sur le Meinigen.

van LUTHER (van 1545) zijn ook wel andere substantiven dan eigennamen met eene hoofdletter geschreven, maar toch niet algemeen; en nog in de zeventiende eeuw werden, volgens het voorschrift van SCHOTTEL (*), behalve de eigennamen, slechts zoodanige substantiven met eene kapitale beginletter geschreven, die men bijzonder wilde doen uitkomen.

In onze taal heerscht in het gebruik van hoofdletters nog veel onregelmatigheid, en wij nemen, bij het beoefenen der letterkunde onzer onmiddellijke naburen, ook in deze, meer van hen over, dan wel oorbaar is. Wij zullen kortelijk opgeven, waar men eene hoofdletter te plaatsen hebbe, en waar zij onnoedig is, derhalve achterwege moet blijven; want doelloos gebruik in deze leidt meer tot verwarring dan tot verduidelijking.

Men plaatse eene hoofdletter:

1°. Aan het begin van elken volzin, onverschillig of daarmede al of niet een nieuwe regel wordt aangevangen; en even zoo na een §, wanneer hierdoor een op zichzelf staand gezegde wordt ingeleid, b. v.:

Mijn broeder zeide: „Maar vriend, hoe hebt gij dat kunnen doen!”

Omgekeerd behoeft men, na het einde van een op zichzelf staand gezegde, de voortgezette rede niet met eene hoofdletter te vervolgen, en schrijve men:

„Hoe kon dat zoo wezen!” vroeg hij mij.

„Wat ben ik geschrikt!” riep hij uit.

en dergelijken.

2°. Vóór elken nieuwen regel, en dus ook 'voor elken

(*) *Ausführliche Arbeit von der teutschen Hauptsprache*, von J. G. SCHOTTELIO. Brunsw. 1663. Blz. 221: „Alle eigene nennwörter (*nomina propria*) und sonst diejenige, welche einen sonderbaren nachtruck (*emphasin*) bedekten, als Titel, die Tauf- und Zunahmen, die nahmen der Länder, der Städte, der Dörfer, der Völker, der Beamten, der Festtage, u. s. f. werden in anfangen mit einem grossen buchstaben geschrieben.”

versregel. Wij gewagen hiervan opzettelijk, omdat sommige Duitsche dichters dit niet altijd doen, en hun voorbeeld ook ten onzent reeds navolging heeft gevonden.

3°. Vóór alle eigennamen (met uitzondering van de partikels *de, van,* enz.), alsmede voor de van plaatsnamen afgeleide adjectieven en adverbien, zoo als *Christiaan, Oldenbarneveldt, van Straten* (*), *Amsterdam, de Rijp, de Rijnprovincie, de Zevenbergsche hoek, de Middellandsche zee, de Augsburgsche confessie, de Rotterdamsche courant* (†), *het Engelsch-Fransche verbond, de Christelijke godsdienst, de Heidensche instellingen, de Roos van Dekema, de Vrouw Pieterdina* (en zoo andere scheepsnamen). Voorts *Maatschappij van* (of *tot bevordering van*) *Tuin- en Landbouw, M. tot Nut van 't Algemeen, M. Felix Meritis, Hollandsche Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen,* enz. Dat de ∴ tusschen *M.* en *tot Nut* enz. of *Felix* overtollig is, daarvan is reeds bij de ∴ gesproken; het spelen van *tot* met eene kapitale *T* achten wij, even als *de* en *het,* gelijk wij hierboven meldden, evenzeer onnoodig. Mede schrijve men met eene hoofdletter de plaats- of andere namen, die, ofschoon op zichzelf gewone substantieven, als eigennamen voorkomen, zoo als: *de Plaats, het Plein, het Groene Zoodje* te 's Gravenhage, *de Dam, de Botermarkt* te Amsterdam, *de Brink* te Deventer, *de Brol* te Leeuwarden; voorts *Paschen, Pinksteren, Remonstranten, Hervorming, Mei, Herfstmaand.* Met de dagen der week — *maandag, dinsdag,* enz. — schijnt men dit niet algemeen noodig te hebben geacht: sommigen doen het; anderen niet. Eindelijk *God* (§),

---

(*) Bij geslachtsnamen regelt dit zich naar de wijze, waarop iemand zijnen naam zelf schrijft, b. v. *Uytenbogaard* of *Uit den Bogaard*; geslachtsnamen moeten letterlijk worden overgenomen.

(†) Wanneer dit de titel van een dagblad is, schrijve men ook de *C* kapitaal; met eene kleine *c* geschreven, duidt het slechts in 't algemeen eene courant aan, die te Rotterdam het licht ziet.

(§) *God* is op zichzelf geen eigennaam, en wordt daarom ook in het

Hemel (in *de Hemel*, d. i. *God*, is mijn getuige; doch met eene kleine *h* in *de hemel is bewolkt*, of *Jesus is ten hemel geveren*), *de Almagtige*, *de Alwetende*, *de Heer*, *de Onzienlijke*, *de Voorzienigheid*, *onze Vader in de hemelen*, enz. Zoo mede, van *JEZUS* sprekende, *de Zoon des menschen*, en van de drie-eenheid, *Vader*, *Zoon* en *Heilige Geest*. Even zoo *de Fortuin*, *de Nacht*, *de Vrede*, *de Godsdienst*, enz., als persoonsvoorstellingen, derhalve als eigennamen. (*) Opmerkelijk is hier, dat, terwijl *fortuin* anders onz. is, en *nacht*, *vrede*, enz. mann. zijn, deze woorden, als persoonsnamen, vr. worden. Op deze wijze kan men *godsdienst* gerust als vr. bezigen, en het enkele *dienst* niettemin als mann., in weerwil van het door wijlen het Kon. Ned. Instituut hieromtrent in het midden gebragte.

Wij achten het hier de plaats om te waarschuwen tegen hetgeen in deze, onzes inziens, onjuist geleerd wordt in J. C. BEYER'S *Handleiding tot den Nederlandschen Stijl*, die, over dit onderwerp sprekende, wil dat men met eene kleine letter schrijven zal: *het christendom*, *het islamismus*, *het neêrlandsch*, *het maleisch*, *de fransche omwenteling*, *het romeinsche volk*. Wij voor ons kunnen in deze aanhalingen niets anders dan *eigennamen* zien. Zelfs de Franschen gaan zoo ver niet, daar zij *rue Vivienne*, enz. schrijven, en ook de Duitschers komen hiervan terug; want terwijl de GRIMMS en eenige andere taalkenners, zoo als wij reeds gezegd hebben, het gebruik van kapitalen vóór substantieven, en wat daarvoor in de plaats komt, laten varen, schrijft PETERMANN (een der bekwaamste geographen uit den tegenwoordigen tijd) *Schwarze*

Grieksch met eene kleine beginletter geschreven (ὁ Θεός). Afeidingen, zoo als *godsdienst*, *goddelijk*, *godheid*, behooren dan ook met eene kleine *g* aan te vangen.

(*) Men moet echter ook hier niet te ver gaan. Met gewone beginletters schrijve men: „Van *laster* kan men zeggen, dat *valscheid* en *nijd* zijne bloedverwanten zijn, *nieuwsgierigheid* zijne kweekster, en *onschuld* zijn slagtoffer is.”

Kirgisen, Russisches Reich, zoo ook *die neuesten Russische Erwerbungen im Chinesischen Reich, die Geologie von Nord- und Sud-Amerika* (niet *Sudamerika*, op de wijze zoo als sommigen *Noordholland* willen geschreven hebben), *Neu-Braunschweig*, enz. (*) Zonder kapitale voorletter schrijve men echter adjectieven en adverbien, die, ofschoon van eigennamen afgeleid, door praefixen als *on*, *var*, enz., blijken dragen dat zij slechts figuurlijk gebezigd worden, b. v. *onchristelijk, verfranscht*, en meer dergelijken.

Wij gewaagden daar zoo even van hetgeen BEYER in zijne *Handleiding* omtrent het al of niet gebruik van kapitale letters voorschreef. Hij wil voorts dat men *sterveling*, in tegenoverstelling van *God*, met eene kapitale letter schrijve, b. v. in den volgenden zin: »De *Onsterfelijke* spreekt, en gij vreest de woede van eenen *Sterveling*." Hier staan (schijnt BEYER te willen betoogen, ofschoon hij het niet zegt) de

---

(*) D. SANDERS maakt, in zijn *Katechismus der deutschen Orthographie* (Leipz. 1856), onderscheid tusschen de van eigennamen afgeleide *Eigenschaftswörter*, die zich laten declineren, of niet. Zoo moet men, volgens hem, met eene kleine *s* schrijven: *ein sächsischer Kaufman*, omdat men *sächsische Kaufleute, eine sächsische Handlung* en *ein sächsisches Geschäft* declineert; daarentegen, met eene kapitale *L*, *Leipziger Kaufmann, Kaufleute, Handlung* en *Geschäft*. „Man schreibt also richtig," laat hij er op volgen, „mit grossen Anfangsbuchstaben z. B.: *Berliner, Bremer, Hamburger, Leipziger, Lübecker, Magdeburger, Mecklenburger, Rostocker, Schweringer, Strelitzer, Würtemberger, Kaufleute* u. s. w. Wij halen dit voorbeeld, dat natuurlijk ons niet raakt, slechts aan, om te doen zien, dat de taalgeleerden bij onze Germaansche bureu het ook nu nog niet eens zijn omtrent het bezigen van eene hoofd- of kleine letter bij hunne *Eigenschaftswörter*. De GRIMMS en hunne volgelingen (tot dus ver twee of drie in getal, zoo wij meenen) hebben *das Kind mit dem Bade ausgeschüttet*, en alle kapitalen, ook na een punctum, behalve waar een nieuwe regel begint, en bij eigennamen die tevens substantieven zijn, over boord geworpen.

In het Latijn worden niet alleen de eigennamen, maar ook de daar door gevormde adjectiva en adverbia, met eene kapitale beginletter geschreven, b. v.: *Latium, sermo Latinus, Latine loqui*.

onsterfelijke en de sterveling tegen elkander over. Men kan echter even zoo goed alle substantieven, waar die tegen elkander over staan, met hoofdletters aanvangen, b. v.: *God en de Mensch, Dier en Plant, Seraph en Rups, Dood en Hel*. Men ziet ligtelijk, BEYER's stelsel is niet houdbaar.

Appositiën van eigennamen ook gaan voor een eigenaam op zichzelf door. Men schrijve derhalve: Hendrik de Grootte, Karel de Kale, enz.

Wij zeiden hierboven, dat men in tusschenvoegingen van gesprekken (b. v. in »Zijt gij daar geweest?» vroeg hij mij), het woord *vroeg* met eene kleine letter behoort te schrijven. Wordt hier echter bij het vraag- of uitroepeteeken het op zichzelf staand gezegde besloten, dan dient het hier op volgend partikel weder met eene hoofdletter te beginnen. B. v.

Toen hij mij terugzag, riep hij mij wel toe: „Wel, vriend, waarom zijt gij niet vroeger gekomen?” Maar dit nam niet weg, dat ik mij hield, alsof ik niet hoorde wat hij zeide.

Hij riep uit: „Helaas, waarom moest ik u nu eerst wedervinden!” En met deze woorden bezwijmde hij in mijne armen.

Het maakt in zoodanig geval niet uit, met welk partikel de volgende zin aanvangt. *Maar, in, intusschen*, alle dergelijke partikels moeten met eene kapitale letter beginnen.

Ons blijft nu nog over te waarschuwen tegen een misbruik, dat in den jongsten tijd in de mode is gekomen, namelijk om alle voornaamwoorden, die tot *God* betrekking hebben, met eene kapitale letter aan te vangen. Wanneer men de zoogenaamd versiegenbeekte editiën der statenvertaling van onzen Bijbel inziet, dan is het om wee te worden van al de onzinnige *Ik's* en *Gij's* en *Die's* en *Hij's* en *Mij's* en *Wien's*, en allen verdere dwaasheden, die, dacht ons, alleen Meerenbergers in het hoofd konden komen, en toch later, wanneer men het eenmaal op school zoo geleerd heeft, door den grooten hoop blindelings gevolgd worden.

In iedere andere taal dan de onze heeft men het in der-

gelijke onderscheidingen, waarbij men het betuigen van eerbied schijnt te kennen te willen geven, nog zoo ver niet gebragt: de Engelschen hebben, van het Hoogste Wezen sprekende, hun allereenvoudigst *thou*, de Duitschers hun *du*, de Franschen hun *tu* behouden, en zoo ook andere natiën, die wij wel niet zullen behoeven aan te halen; dat *wij* dan ook die verkeerdheid voortaan achterwege laten! Het is ons aangenaam te vernemen, dat deze dwaasheid in de nieuwe bijbelvertaling, die wij te wachten hebben, niet zal worden overgenomen.

Wordt echter het woord *God* door een voorn. w. vertegenwoordigd, dan is de kapitale beginletter hier op hare plaats. B. v.:

Ik beveel mijn lot in de handen van *Hem*, zonder wiens wil geen muschje ter aarde kan vallen.

Eertitels en hunne verkortingen worden met kapitale letters geschreven; dit is in alle Europesche talen zoo het gebruik. Men schrijve derhalve *Zijne* (of *Uwe*) *Majesteit*, *Heiligheid*, *Excellentie*; zoo ook *Wel-Edelgeboren Heer*, *Mijnheer*, *Mevrouw*, *Vrouwe*, en dergelijke, aan het hoofd of op het adres van een brief, en de verkortingen *Z. H.*, *U. M.*, ook in het ligchaam er van, wanneer dit bij hooggeplaatste personen noodzakelijk is. Wij hebben wel eens gemeend, of men niet ook, even zoo, *de Hertog van Orleans* en *de Graaf van Parijs* zou moeten schrijven, wanneer het slechts waardigheidstitels zijn, en ze derhalve den rang van eigennamen bekleeden; doch de zaak nader overwegende, gelooven wij dat het beter is, in dezen de Franschen te volgen, die door het te veelvuldig en ongepast gebruik van hoofdletters hunne taal niet ontsieren, en wij zouden dezen raad ook tot het schrijven van adjectieven en adverbien uitstrekken, indien hunne woordvoeging gelijk de onze ware, hetgeen echter het geval niet is.

OVER DE ONDERSTREPINGEN.

De meest gewone is de *cursiefstreep*, door de Franschen *ligne italique* genoemd. Zij draagt haren naam naar het door MANUTIUS of ALDUS den Ouden in druk ingevoerd *loopend schrift* (*carattere corsivo*), waardoor een woord, een gezegde, een volzin, kortom, zoo veel of weinig als men verkiest, door loopende of schuine letters, van den gewonen tekst wordt onderscheiden. Franschen, Engelschen, Italianen, kortom allen, wier werken met zoogenaamde Romeinsche letters gedrukt worden, volgen dit gebruik, dat zij zoo wel op woorden in vreemde talen toepassen, als op die in eigen taal, welke men om de eene of andere reden wil onderscheiden of doen uitkomen. De Duitschers echter, die, op enkele uitzonderingen na, nog altijd aan hun verouderd schrift blijven hechten, wijken van dezen regel af, en laten met de Romeinsche letter (die zij *antiqua* noemen) alleen woorden in vreemde talen drukken (welke de auteurs, in hun manuscript, dan ook met *antiqua* schrijven); willen zij echter woorden in hunne eigen taal doen uitkomen, dan *onderstrepen* zij die, en zoodanige *im Schrift unterstrichenen Wörter* worden *im Drück gespalten gesetzt*, d. i., wat in het handschrift onderstreept is, wordt bij den druk gespatieerd gezet, of met eene spatie tusschen iedere letter, op deze wijze:

Vrijheid, het genot van vrijheid, is een zegen, waarop ons land roem mag dragen; maar vrijheid moet niet in ongebondenheid ontaarden: men zij vrij in het geoorloofde, en houde zich in alle zaken binnen der grenzen der wet.

Daar men er ten onzent nog al van houd om bij onze

buren een kijkje te nemen, hebben sommige onzer auteurs de Hoogduitschers hierin nagevolgd; en de zaak heeft veel vóór zich, daar de uitkomende woorden in eigen taal daardoor van die in eene vreemde taal onderscheiden worden. Wij hebben hierboven, op bladz. 34, een uittreksel geleverd, waarbij gespatieerde en met cursief gedrukte namen achtereen voorkomen, en inderdaad tot bevordering van duidelijkheid schijnen te dienen. Ook toen wij met het schrijven van dit werk begonnen, hebben wij dit onderscheid in acht genomen. (*) Maar wel beschouwd, is de noodzakelijkheid niet groot, en kan het spatieeren niet altijd worden toegepast. Zoo zal men in

De schuld ligt aan u, niet aan mij.

wel het woord *mij*, maar niet *u* kunnen spatieeren, waarbij men nog interjectiën als *o* enz. zou kunnen voegen, zoodat de zaak toch niet algemeen is vol te houden. Ofschoon derhalve iedereen hierin zijne vrijheid latende, kunnen wij dit gebruik, dat alleen bij onze Duitsche naburen in zwang is, niet onbepaald aanbevelen. (†) Een klein uittreksel uit eene verhandeling van een onzer eerste taalkundigen strekke tot proeve. Hier worden aanhalingen *cursief* en de verklaringen er van gespatieerd gedrukt.

Ook *effenbaar* schijnt hier verklaard te moeten worden. Is *fellijc bēren*, zoo als wij gezien hebben, zich *fel*, wreed betoonen, dan zal *effen bēren* zoo veel zijn als zich *effen*, gelijk, steeds op dezelfde wijze gedragen; een *effenbaar gemoed* is dus een gemoed, dat onder alle omstandigheden zich zelf gelijk blijft.

Zoo als men ziet, is hier eerst tweemaal het woord *zich*

(*) De onderstreping, in zoodanig geval, is voor hetgeen gespatieerd gezet moet worden . . . . ., en voor hetgeen men cursief verlangt —.

(†) De Duitschers lieten vroeger voor woorden, die men wilde óben uitkomen, eene *vettere* letter gieten: zoo iets zouden wij in toepassing op onze taal nog beter achten.

(zeker tegen het oogmerk van den schrijver) ongespatieerd gebleven, en later de geheele verklaring van *effenaar* *gemoed*, van een af tot blijft toe.

Moet intusschen in *cursief* (in eene vreemde taal, b. v.) iets uitkomen, dan kan het wederom met zoogenaamd *romain* worden gezet. B. v.:

In het *Résumé de la question pénitentiaire* van MOREAU CHRISTOPHE leest men, blz. 83 en 84:

„*M. Guillot, entrepreneur, depuis vingt-cinq ans, des travaux industriels des détenus dans les principales maisons centrales de France, ayant été consulté, par M. le préfet de l'Eure, sur la question de savoir s'il voudrait se charger de procurer constamment de l'ouvrage à tous les détenus de la maison d'arrêt d'Evreux: „Oui, a répondu l'habile entrepreneur, si ces détenus travaillent séparément, non, s'ils travaillent en communauté.*”

„*M. Guillot va plus loin; il offre de prendre l'engagement écrit de fournir du travail à tous les détenus dans toutes les prisons de France, sous la seule condition de la séparation des détenus entre eux; il garantit même au gouvernement que les dépenses seraient couvertes, sous peu d'années, par le produit du travail individuel ainsi généralement organisé. M. Pradier, qui a été aussi, pendant un temps, entrepreneur des travaux des prisons, est du même avis, et ferait la même offre.*”

Soms kan evenwel het spatieeren zijne nuttigheid hebben. B. v. in:

Het tijdschrift *Hedendaagsche Vaderlandsche Letteroefeningen* zal onder den titel van *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen* vervolgd worden.

Een overblijfsel, uit den tijd der kunstgenootschappen in de vorige eeuw, is het in onze taal somwijlen met cursief drukken van plaatsnamen, b. v. *Amerika*, *Rijswijk*, enz., al eischen dergelijke eigennamen geen onderscheiding hoegenaamd; sommigen gingen zelfs zoo ver, van afleidingen er van met cursief te laten drukken, b. v. *Alkmaarsche*, *Afrikaan*, enz. Dergelijke wansmaak, door sommige auteurs niet zoo zeer aangehouden, als wel toegelaten, omdat zij meenden dat het Siegenbeeksch was, wordt thans gelukkig weinig meer aangetroffen.

Het drukken van persoonsnamen met klein kapitaal, uit de zelfde bron afkomstig, ofschoon in den regel niet noodzakelijk, kan somwijlen zijne nuttigheid hebben: er is namelijk een groot onderscheid tusschen den heer VAN VELZEN (iemand, die dezen naam draagt) en den heer van Velzen (iemand, die heer, dat is eigenaar of meester van *Velzen* is, of ook iemand, die te Velzen woont). De zaak heeft ons echter altijd tegengestaan in deftigen stijl (geschiedenis, leerredes enz.) en in poëzij, kortom, in alle zoodanige geschriften, die vooral geschikt zijn om *gehoord* te worden; in deze laatste meenen wij het gebruik er van bepaaldelijk te moeten afkeuren. Waar men er zich echter van wil bedienen, zorge men vooral, dat zoodanige eigennamen met eene grootkapitale voorletter worden gedrukt, ten einde het belagchelijke voorkomen te vermijden, dat iemands naam in de titulatuur, die er aan vooraf gaat, geheel en al wegzinkt. Iemand heet bij voorbeeld PETRUS OT, en heeft den akademischen graad van doctor in de letteren verworven: nu geven wij het aan den minst snuggeren te beoordeelen, of het er niet allerzotst uitziet, als men van hem in het een of ander werk (b. v. in een boek door het Nut uitgegeven) als den »Wel Edelen Zeer Geleerden Heer P. OT» vindt melding gemaakt. Liever eenen naam niet met klein kapitaal te drukken, dan zoodanige kleingeestige onderscheiding, die veel heeft van parodie op hetgeen men wil te kennen geven. Het belagchelijke van deze gewoonte kan voorts nog blijken uit het door elkander plaatsens van groot- en klein-kapitale beginletters, wanneer de namen nu eens met eene initiaal en dan weder voluit geschreven worden. B. v.:

De poëzy in dezen almanak bestaat uit bijdragen van H. M., PIET SPREEUW, R., D. V., Q., ARIE VLUG, N., HEIN KNAP, en meer andere Nederlandsche dichters.

Zoo als wij zeiden, eigennamen kan men, wanneer zij in verhaal-stijl voorkomen, met klein-kapitaal laten drukken,

mits men zorgde, dat de groot-kapitale voorletter blijve. De onderstreping er van is deze: =====. Zegt men echter » Die man is een eerste Cicero, een tweede de Ruyter, een echte Jan Bart, » dan worden deze eigennamen figuurlijk gebezigd, en dienen zij met de gewone letter gedrukt te worden. — Men houde steeds in het oog, dat het kl.-kapitaal bij eigennamen geen vereischte is, maar alleen dient om ze te doen uitkomen, of om de lezing gemakkelijk te maken.

Wil men echter woorden, die geen eigennamen zijn, met klein-kapitaal gedrukt hebben, dan vervalt de groot-kapitale voorletter. In dramatische werken vooral is het gebruikelijk, dat de naam of betrekking van den sprekenden persoon met kl.-kapitaal wordt gedrukt, doch eigennamen, die in zijn spreken voorkomen, met gewone letter. B. v.:

DE BARON.

Maar, Hendrik, waar hebt gij dien brief dan gelaten?

HENDRIK.

Ik heb hem aan Betje gegeven; die zou hem voor mij op de post doen.

Ten slotte nog iets over de cursiefstreep.

Allé boektitels (onder *boek* versta men ieder *geschrift*, dus ook artikels in verzamelwerken) dienen in handschrift onderstreept en in druk cursief gezet te worden; zonder dat hierbij » — » noodig zijn, al kwamen die titels zelfs in eene vreemde taal voor. Men schrijve: ik heb *de Pleegzoon* gelezen, de voorstelling van *les Filles de marbre* bijgewoond, *Horatius* nagezien (de werken van HORATIUS namelijk). Een voornaamwoord, in dergelijk geval gebezigd, slorpt het lidwoord op, dat men anders zou moeten schrijven. Men kan derhalve zeer goed zeggen: » Ik heb mijnen *Pleegzoon* laten inbinden »; » die *Filles de marbre* werd goed gespeeld »; (*) of » de meid heeft hare lamp met olie over mijnen *Horatius* laten vallen. »

(*) Niet *werden* goed gespeeld; want een tooneelstuk van dezen naam wordt hier bedoeld.

OVER DE ZAMENSTELLINGEN.

Ten slotte hebben wij beloofd nog iets in het midden te brengen over de samenstelling van woorden, of het aaneenschrijven er van in sommige gevallen. Bij koppelingen van twee zelfstandige naamwoorden bestaat hieromtrent geen verschil; men schrijft *grootvader*, *akkerbouw*, *bloemveld*, enz., ook *aartsbisschop*, *wijnazijnmakerij*, enz., zonder dat iemand hier tegen iets inbrengt. (Bij samenstellingen, als *zoutenvisch-verkooper*, verwijzen wij naar hetgeen hieromtrent bij de = gezegd is.) Met samenstellingen, als *liefdeloos*, *ijskoud*, *hooggeleerd*, enz., is het even zoo gelegen. De zamengestelde woorden echter zijn zoo veelvuldig, als er rededeelen zijn (*), die met elkander verbonden kunnen worden, b. v.: 1°. twee z. n., *bierglas*, *wijnkooper*; 2°. een z. en bv. n., *goudgeel*, *gunstrijk*, of, waar het bv. n. voorafgaat, *hoogmoed*, *grootspreker*; 3°. twee bv. n. *goedgunstig*, *vrijwillig*, en met telwoorden, *eenhoofdig*, *eenparig*, *zeshoekig*; 4°. een voorn. met een zelfst. n., *eigenliefde*, *zelfstrijd*; 5°. een werkw. en een z.n., *brandhout*, *draagband*, *schaftklok*; 6°. een werkw. en b. n., *snikheet*, *eetgraag*; 7°. twee bijw. of een bijv. en z. of bv. n., *nimmermeer*, *daarna*, *welvaart*, *eensluitend*; 8°. een scheidbaar voorzetsel, of z. of bv. n., *bijstand*, *onderkleed*, *bovenhuis*, *opregt*, *bovenmatig*, *uimuntend*; 9°. een onscheidbaar voorz. en een z. of b.v. n., *wantrouw*, *ondank*, *ervaren*, *onverantwoordelijk*; 10°. eindelijk, vele uit naam- en andere woorden zamengestelde bijwoorden, als *eenigzins*, *somwijlen*, *wederzijds*, *dermate*, enz. WEILAND, uit wien wij deze aanhalingen met

(*) WEILAND, *Spraakk.* (1829), blz. 40, en verr.

bekorting ontleenen, maakt zich de zaak gemakkelijker met slechts zoodanige woorden aan te halen, omtrent welke geen of weinig verschil bestaat; vervolgens gewaagt hij wel met een enkel woord over *te vrede* of *tevreden*, en nog een paar dergelijken, maar dat hij met de zaak verlegen is, kan daaruit blijken, dat hij er zich spoedig van af maakt, met te zeggen: »Ik heb boven reeds aangemerkt, dat het moeilijker is, naauwkeurig te bepalen, welke woorden al, welke niet als zamengesteld moeten beschouwd worden; en daarom schrijft men, in twijfelachtige gevallen, de woorden liever van elkander gescheiden dan zamengesteld, dewijl de zamengstelling dikwerf geen nut doet, en sommige lange zamengstellingen doorgaans duisterheid veroorzaken.»

Hierbij blijft het derhalve onbeslist, of men moet schrijven *dezelvde* of *de zelfde*, *zichzelvde* of *zich zelve*, *tevreden* of *te vrede*, *meteeneen* of *met een*, *ineenvoegen*, *ineen veegen* of *in een voegen*, *voordat* (*nadat*, *totdat*, enz.) of *voor dat*, *zoodra* of *zoo dra*, *achteruitgaan* of *achteruit gaan*, *overeenstemmen* of *overeen stemmen*. De laatste spelling, en zoo ook *goed maken*, *terug keeren*, *vooruit stekend*, enz., wordt door WEILAND in bescherming genomen; elders (blz. 115) plaatst hij *dezelvde* en *dezelfde* op ééne lijn, en noemt ze aanwijzende voornaamwoorden, terwijl hij later (blz. 242 en 243) beider gebruik tracht aan te wijzen.

Het gebruik van *dezelvde* is echter sedert eenigen tijd voor goed in de ban gedaan, en met hetgeen WEILAND voorts omtrent het al of niet aaneenschrijven van andere woorden zegt, heeft men zoo weinig zijn hoofd gebroken, dat men het weinige, dat W. hieromtrent mededeelt, thans gerust als niet geschreven kan beschouwen.

Wij zullen de woorden, omtrent wier al of niet aaneenschrijven hetzij verschil of verkeerde toepassing bestaat, achtereenvolgens behandelen, en beginnen met:

dezelvde, *hetzelfde*, of *de zelfde*, *het zelfde*.

De door WEILAND veroorzaakte verwarring van *dezelve* met *dezelfde*, beide door hem te onregte onder de aanwijzende voornaamwoorden gerangschikt, heeft aanleiding gegeven dat men het laatste woord tegenwoordig in boeken meestal aaneengeschreven aantreft (*). Men neme intusschen voor *zelfde* eens iets anders, b. v. het synonieme *eigenste*: zal men dan *de eigenste* aaneenschrijven? Zal men op de vraag: »Meent gij *denzelfden*?» zoo het antwoord niet toestemmend is, zich in schrift moeten uitdrukken: »Neen, ik meen *den anderen*,» in plaats van »*den anderen*?» BILDERDIJK, dien men vaak in zijne taalregels navolgt, waar hij minder navolgenswaardig is, ziet men voorbij, waar men gerust een lesje bij hem kan nemen: hij schrijft *de zelfde*, *het zelfde*, enz. altijd als twee woorden. Ten slotte: wanneer onze naburen eens *le même*, *der Nähmlicher*, *the same*, enz., aaneen gingen schrijven, dan zou men zoo iets óf als eene drukfout beschouwen, óf denken dat het die goede menschen in het hoofd geslagen was.

Even als *de zelfde* en *de zelfden* kan men ook *de zulken* als twee woorden beschouwen. Omtrent *de zoodanigen*, *de mijnen*, *de uwen*, enz., heeft geen verschil plaats.

Bovendien, WEILAND zelf gaat van dien regel af. Men leest in zijne *Spraak.*, § 124: »Een werkwoord staat altoos in *het zelfde* getal,» enz.

Met »ik heb het *hemzelven*, *haarzelve*, *hunzelve* gezegd,» of »hij heeft *zichzelven* den hals afgesneden,» is de zaak juist omgekeerd. BILDERDIJK laat zich hieromtrent in zijne *Spraakleer* (bladz. 401) aldus uit: »In *my-zelven*, *zich-zelven*, enz. wordt *zelf* verbogen. Het is derhalve geen afzonderlijk woord

---

(*) *Dezelve* en *dezelfde*, aaneengeschreven, bestond reeds lang vóór WEILAND. Bij FEITAMA, die er anders niet over heen liep, vindt men, bij afwisseling, *dezelve*, *dezelfde*, *de zelfde*, *hetzelfde*, *het zelfde*, *zichzelven*, en meer anderen. Veel schijnt men onder de zet- of drukfouten te moeten rangschikken. Wij zullen hierachter, in de *Aanteekeningen*, een stuk uit een werkje van OLIVIER-SCHILPEROORT over deze stoffe aanhalen.

achter *my* of *zich*, en in al dergelijke constructiën, want dan moest het onverbogen blijven, als alle postpositive adjectieven. Maar het is een waar compositum met *zich*; waarom het daarmee, zoo niet aan één geschreven, ten minste door een *hyphen* vereenigd moet worden."

De Engelschen hebben *herself*, *himself* aaneen; de Franschen verbinden beide partikelen door een *hyphen*, en schrijven *lui-même*, *soi-même*, enz.; de Hoogduitschers daarentegen verbinden ze niet. Wij voor ons hebben, reeds lang voor dat BILDERDIJK'S *Spraakkunst* het licht zag, op het gehoor af, slechts één woord in dergelijke zamenstellingen gevonden, en werden daarin bevestigd door de spelling, in het tijdschrift de *Vaderlandsche Letteroefeningen* (gedurende de redactie van den heer IJNTEMA en zijne voorgangers) eene reeks van jaren gevolgd, waarin men dergelijke woorden steeds aaneengespeeld vond, en welk tijdschrift men wel het allerminst van Bilderdijkerij zal beschuldigen.

BILDEEDIJK voegt echter bij hetgeen wij hierboven aanaalden, nog het volgende;

»En dit strekt zich over de Naam- zoo wel als over de Voornaamwoorden uit."

Zoo ver zouden wij nu niet gaan. Men toetse de zaak eens aan het Fransch. »Ik heb hemzelven gesproken" heet daar »*J'ai parlé à lui-même.*» Maar voor »ik heb den echtgenoot zelven gesproken" zegt men »*J'ai parlé au mari lui-même.*» (*)

En dit zelfde heeft ook in het Engelsch plaats. »Ik heb den echtgenoot-zelven gesproken," achten wij derhalve eene verkeerde zamenstelling.

Even zoo zijn *zich* en *zelve* twee woorden, in eenen zin als deze:

Mevrouw, die zich geen tijd gunde om de meid tot dat werk te roepen, wapende *zich zelve* [dat is, *zelve zich*] met den borstel.

Degens (met de verbuigingen *desgenen*, *dengenen* en *dergenen*)

(*) Het *lui* laat men echter in gemeenzame spreekwijze ook weg.

is een pers. voorn., dat in de plaats van *hij*, *zij*, *hen*, *hun* of *haar* komt, en derhalve aaneengeschreven behoort te worden. Dit is ook het geval met het aanw. voorn. *diegene*, de betr. voorn. *datgene*, *hetgeen* en *hetwelk*. Behalve *hetgeen*, kunnen deze partikelen door *hij*, *zij*, *haar*, *hun*, *dat*, *wat* enz. worden vervangen. (*)

Zooveel of *zoo veel*.

Beide is goed, maar niet het zelfde. Kan men voor *veel* het tegenovergestelde *weinig* in de plaats zetten, dan dienen beide partikelen niet verbonden te worden. Men schrijve derhalve: »Het heeft mij *zoo veel* opgebracht, dat,» enz., daar het tegenovergestelde is: »Het heeft mij *zoo weinig* opgebracht, dat,» enz. In »*zooveel* te beter» daarentegen is het slechts één woord, daar men het niet door *zoo weinig*, maar wel door het synonieme *des* vervangen kan; »*des* te beter.» De uitspraak wijst somwijlen de zaak aan: in *zoo veel* heeft *veel*, in *zooveel* *zoo* den toon. Zijn in het laatste geval *zoo veel* in onze taal *twee* woorden, dan dienen de *oo* geaccen-tueerd te worden. B. v.:

Als boodt gij hier den dood, waar zóó veel kransen zwieren

En zóó veel eertropheën staan,

Een feest der overwinning aan.

En nu gelooven wij de gronden van het al of niet aaneenschrijven van sommige woorden genoegzaam te hebben aangeduid. Men stelle, wanneer men het omtrent de al of niet zamenvoeging van twee woorden niet zeker is, er iets gelijk-beteekenends voor in de plaats, of brenge het in het Fransch over, en men zal terstond uit zijne onzekerheid worden geholpen. Dat, b. v., *tevreden*, ofschoon uit *te* en *vrede* zamen-

---

(*) Dr. W. G. BRILL rangschikt *degene*, *hetgene*, *diegene*, *datgene*, *dezelfde*, *hetzelfde*, *zulk*, *zoodanig*, *dusdanig* en *dergelijk* onder ééne categorie, en noemt ze *bepalende voornaamwoorden*. Zie zijne *Spraakl.* 1849, § 77.

gesteld, één woord is, blijkt uit het synonieme *voldaan* en het Fransche *content*; men dwaalt echter, wanneer men daaruit zou willen opmaken, dat men ook *tegelijk* aaneen zou moeten schrijven. 't Is waar, de Hoogduitschers hebben *zugleich*, maar zij hebben ook *zusammen* en *zuviel*, terwijl het *tezamen* en *teveel*, aaneengeschreven, nog niet bij ons is doorgedrongen. (*) Is even zoo *meteen* („Ik kom zoo meteen”) het zelfde als *terstond*, dan is het één woord. Dit geldt mede van *ineenvoegen*, *overeenstemmen*, *goedmaken*, *terugkeeren*, *vooruitsteken*, en zoo vele anderen, die men slechts in het Fransch hebbe over te brengen, om zich te overtuigen dat WEILAND in deze ongelijk heeft. (†) Om de zelfde reden zouden wij *voor dat*, *na dat* en *tot dat* als twee woorden, doch *zoodra* slechts als een beschouwen. Wanneer men *hoezeer* door *ofschoon* kan teruggeven, is het een woord; in *hoe zeer* (d. i. *hoe veel* of *in welk eene mate*) *hij hier achter staat*, lezen wij twee woorden, en dient de afscheiding, onzes inziens, plaats te hebben.

Dat wij voorts *dukdalf*, *kortegaard*, *gendarme* en *kruizemunt* moeten schrijven, zullen wij naauwelijks behoeven te zeggen. Het eerste, waaronder men zekere boven water uitstekende palen verstaat, dienende om schepen aan vast te leggen, draagt *misschien* zijnen naam naar den hertog VAN ALVA; want uitgemaakt schijnt dit nog niet. *Kortegaard* is blijkbaar het

---

(*) *Te zamen*, in één woord, is bij ons eigenlijk *samen*. Door echter hierover thans uit te weiden, zouden wij ons te veel in de orthographie verdiepen. Derhalve dit in het voorbijgaan.

(†) Daar *goedvinden*, *afzweren*, en dergelijken, in de onbepaalde wijs aaneengeschreven behooren te worden, achten wij het verkeerd om zonder noodzakelijkheid (b. v. in prosa) te schrijven, dat iemand iets *goed kon vinden* of *af heeft gezworen*, voor *kon goedvinden* of *heeft afgezworen*. In gebonden stijl heeft echter de dichter hier meer vrijheid; en wanneer onze TOLLENS, in de op blz. 13 aangehaalde strophe, spreekt van het

grafgewelf,

Dat zich de trotschheid *op deed* rijzen,

heeft hij van de vrijheid gebruik gemaakt, die hem als dichter toekomt.

Fransche, doch in onze taal ingelijfde *corps de garde*. Voor *gendarme*, zoo als de Franschen zelve het spellen, hebben wij bij ons wel eens, in navolging der Hoogduitschers, *gens d'arme* aangetroffen; dit woord behoort echter niet tot onze taal. *Kruizemunt* (zeker kruid) zouden wij naauwelijks aanhalen, indien wij het niet meer dan eens *kruis-en-munt*, ja zelfs *kruis en munt* gespeld hadden gevonden, in de maniere als men *kom-en-eisch-winkel* nog dagelijks in onze couranten kan aantreffen. (*)

Voorts zijn er substantieven, die vroeger door een lidwoord en dit weder door een voorzetsel zijn voorafgegaan, dat aan het lidw. den vroegeren vorm van datief gaf, welke drie woorden later ineengesmolten zijn en thans als bijwoorden voorkomen. Zij zijn: *inderdaad*, *indertijd*, *metterdaad*, *uitermate*, en nog enkele, waaronder men ook *middelertwyl* zou kunnen rangschikken. Deze dienen te worden aaneengeschreven. Aan het afscheiden van *te hands* wordt niet meer gedacht. Of men, even zoo, niet *onder 's hands*, maar *ondershands*, niet *buiten 's huis* maar *buitenshuis*, niet *te huis* maar *tehuis* of *thuis* zou moeten schrijven, durven wij niet beslissen.

Van gelijken aard zijn *gaandeweg*, *allengs*, *niettemin*, *daarentegen*, *daarenboven*, en meer andere bijwoorden. Zoo ook *ziedaar*, welk voorzetsel, dat mede uit twee rededeelen is zamengesteld, dunkt ons geen meerv. (*zietdaar*) toelaat; de Franschen schrijven het in hun *voilà* aaneen, en kennen geen meerv. (*voyez-là*). Evenzoo schrijven zij hun *monsieur* en *messieurs* aaneen, ofschoon zij hier een meerv. bezigen, en evenzoo *mademoiselle* en *mesdemoiselles*, *madame* en *mesdames* schrijven. Wij schrijven ook wel *mevrouw*, *mevrouw* enz.,

---

(*) *Kruizemunt* heette oul. *kroesmunthe*, *kruysmunthe*, Hoogd. *krausemünze*, Lat. *mentha cruciata*. — *Koomenij* zou men eigenlijk met twee oo behooren te schrijven, daar het van het verouderde *kooman* of *koomen*, d. i. *koopman* of *kramer*, afkomt. *Koomenijwinkel* is derhalve een winkel, waar allerlei dagelijksche waren verkocht worden.

maar velen onzer blijven nog aan het *Mijn Heer* enz. in twee woorden hechten. In »ik heb *mijnen heer* gesproken» zijn het natuurlijk twee woorden; maar als gewone aanspraak, wanneer het *mijn* of *mijns* op zichzelf geen waarde heeft, kan men gerust *mijnheer* en *mijnsheeren* aaneenschrijven, gelijk de Franschen dit doen, en wij even zoo in ons *mejuffrouw*, (*) enz. De Engelschen hebben, behalve hun *Sir*, hun *Mylord*, en ook hun *My Lord*, doch dit laatste in eene zeer hooge beteekenis.

Wil men *onderweg* aaneenschrijven, dan moet men dit ook met *opweg* doen. Het Fransch heeft voor beide *en chemin*, dus twee woorden.

In »de voorlezing zal *plaats hebben*» ziet men in het aangehaalde blijkbaar meer dan één woord; ook in »ik zal morgen de *wacht hebben*, overmorgen *dienst doen*, ik zal dat *ten toon* stellen;» maar daarentegen de *wachthebbende* officier, de *dienstdoende* kamerheer, de *tentoonstelling*; van *ten toon gestelde* of *tentoongestelde* schilderstukken, zouden wij het laatste kiezen.

Woorden eindelijk, als *eenmaal*, *tienmaal*, *andermaal*, kunnen, naar omstandigheden, al of niet gekoppeld worden; dit hangt meestal af van den zin, waarin zij voorkomen.

(*) Laten wij toch niet langer *mejuffrouw* schrijven. In SIEGENBEEK'S *Woordenboek* komt het woord niet voor. Het is eene zamentrekking van *mejonkvrouw*, welk *jonk* niet alleen eene minderheid in jaren, maar ook in rang te kennen geeft. Zoo noemde MOLIÈRE'S vrouw zich *Mademoiselle MOLIÈRE*, gelijk men zien kan op de rolverdeelingen, die achter de lijst der personen voor sommige zijner *Comédies* zijn opgegeven.

AANTEKENINGEN.

Bladz. 3. MANUTIUS.

ALDUS MANUTIUS, ook ALDUS *de Oude* genoemd, werd in 1446 te Bassano, eene fabriekstad in de toenmalige republiek Venetië, geboren. Hij studeerde hier, te Ferrara en te Rome, en werd vervolgens opvoeder van den jongen vorst van Capri, ALBERTUS PIUS. In 1482 begaf hij zich naar Mirandola. Eerst in mannelijken leeftijd leerde hij te Verona Grieksch, waarna hij in 1488 te Venetië eene boekdrukkerij oprichtte. Hij was een groot hervormer der boekdrukkunst, schafte het tot dusver gebruikelijke monnikenschrift af, voerde de zoogenaamde Romeinsche of Latijnsche letter in, vond het *cursief (lettera corsiva, d. i. loopend schrift)* uit, en verbeterde de interpunctie. Zijn pogen betrof bovendien niet alleen het drukken van *fraaijen* en *correcten* , maar ook van *goeden* en *degelijken* tekst. Te dezen einde hield hij te zijnen huize een geleerd gezelschap, waarin over de schrijvers, wier werken gedrukt zouden worden, en over de verbetering van den tekst gesproken werd. Zijne eerste Grieksche uitgaven waren de Grieksche Spraakkunst van CONSTANTINUS LASCARIS en het gedicht van MUSÆUS, welke beide in 1494 het licht zagen. In het geheel hebben wij 28 zoogenaamde *editiones principes* van Grieksche klassieke auteurs aan hem te danken. Van zijne eigene geschriften zijn, behalve de aanmerkingen op en inleidingen tot verscheidene schrijvers, opmerkelijk de *Institutiones grammaticae Graecae* (1515), het *Dictionarium Graecum* (1497, Bazel 1519 en later), de *Institutiones Graeco-Latinae* (1501 en 1508) en de *Introductio perbrevis ad*

Hebraicam linguam. Uitmuntend zijn zijne drukken op perkament, vooral om het zwart van den drukinkt. De pausen JULIUS II en LEO X ondersteunden hem door privilegiën. Daar hij echter voor vele zijner het licht schuwende tijdgenooten te knap was, werd hij in het begin van 1516 door drie sluipmoordenaars overvallen, en overleed, in Februarij van dat jaar, aan de hem toegebragte wonden.

Zijn derde zoon, PAOLO, den 6^{den} April 1512 te Venetië geboren, studeerde inzonderheid in de Latijnsche taal, die hij uitmuntend schreef. Hij had te Rome het opzigt over de apostolische drukkerij (*Typographia Pio-Manutiana*), bij het drukken der kerkvaders, en werd ook bij de bibliotheek van het Vaticaan gebruikt. Sedert 1533 had hij het opzigt over zijns vaders boekdrukkerij, nadat deze een tijd lang gesloten was geweest, en nam haar in 1540 voor eigene rekening over. Op uitnoodiging van paus GREGORIUS XIII ging hij andermaals naar Rome, waar hij in 1573 overleed. Zijne uitgaven van Grieksche en Romeinsche *auctores classici*, inzonderheid zijne uitgave der werken van CICERO, zijn hoog geschat, en onder zijne eigene geschriften onderscheiden zich vooral zijne *Epistolae et Praefationes*.

ALDUS MANUTIUS *de Jonge*, zoon van den vorigen, geboren 28 October 1547, schreef reeds in zijn veertiende jaar eene verhandeling over de Latijnsche spelling. Later leerde hij de oude talen te Venetië, Bologna, Pisa en Rome, en overleed aldaar in 1597 dood-arm, nadat hij de boekdrukkerij van zijnen vader en grootvader een tijd lang voortgezet, maar toen verkocht had. Nog in het jaar van zijn overlijden had CLEMENS VIII het bestuur van de *Typographia Vaticana* aan hem opgedragen. Men heeft van hem aanmerkingen op *Vellejus Paterculus*, *Horatius*, *Sallustius* en *Eutropius*, en verscheidene verhandelingen over Romeinsche oudheden, die zich in den *Thesaurus* van GRAEVIUS en SALLENGRE bevinden. Met hem ging de roem der Aldinische pers te niet. De werken namelijk, die op de drukkerij van

het geslacht der MANUTIUSSEN gedrukt zijn, worden *Aldinen* of *Aldinische drukken* genoemd.

Blz. 5. Het door WEILAND in zijne *Spraakk.* onjuist aangehaalde vers is van A. MOONEN, en komt voor in zijn lijkdicht op DE RUITER (*Poëzy*, blz. 312. Het luidt letterlijk:

Wie zwygt nu, daer al 't Lant, aen zyne deugt verplicht
En zeeërvarenheit, het lyk volgt wyt of dicht?

HUYDECOPER, dit vers in zijne *Proeve* (in 4to, Amst. 1730, blz. 83) aanhalende, bezwaart het met twee comma's, een achter *verplicht* en een achter *volgt*; en na het aldus, vooral door de eerste comma, verminkt te hebben, keurt hij de woordvoeging af, met de woorden: »Hier schynt de *zeeërvarenheit* [,] met het *Lant*, het *Lyk* te volgen.»

In de tweede uitgave van HUYDECOPER's *Proeve*, door VAN LELYVELD (Leyden 1782, I, blz. 198), wordt het vers, zonder verdere aanmerking, letterlijk overgenomen, behalve dat L. de *y*'s in *ij*'s heeft veranderd. Zoo LELYVELD *Moonen* even had opgeslagen, zou hij gezien hebben, dat de fout aan HUYDECOPER's verkeerde interpunctie lag, en eene noot waarschijnlijk niet achterwege hebben gehouden.

Het ergst van allen echter maakt het WEILAND. In zijne *Nederduitsche Spraakkunst* over *verkeerde woordschikkingen* sprekende, leest men daar letterlijk het volgende (blz. 312):

» En, schoon den dichteren, ten aanzien van de omzetting en verplaatsing der woorden, hunne vrijheden niet mogen betwist worden, is echter de volgende woordschikking af te keuren:

*Wie zwygt nu, daar al 't land aan zijne deugd verplicht,
En zeeërvarenheit het lyk volgt wijd of dicht?*

in plaats van: *daar al 't land, aan zijne deugd en zeeërvarenheit verplicht* enz., terwijl anders de zeeërvarenheit het lijk schijnt te volgen.»

Derhalve wederom willekeurige veranderingen in een vers, om een voorbeeld van verkeerde woordschikking te geven, terwijl deze oorspronkelijk goed was! Dit doel is bereikt, niet door eigen onderzoek of scherpzinnig oordeel, maar door een ander, waar deze reeds van den weg was afgedwaald, onoordeelkundig na te schrijven, doch het als eigen werk te doen voorkomen, en het reeds verkeerd voorgestelde *nog* erger te maken.

Dat is nu een staalje uit WEILAND, die door BILDERDIJK, terwijl deze ieder oogenblik SIEGENBEEK verguist, op de meest liefderijke wijze behandeld wordt.

„Ieder *woord* heeft zijne geschiedenis,” zegt JACOB GRIMM; wij hebben nu de geschiedenis van een *vers* geleverd.

Bladz. 7. In druk gebruikelijke figuren, die niet tot de interpunctie behooren.

BILDERDIJK geeft bij zijn werk over het *Letterschrift* een *Aanhangsel, over de signa diacritica, en andere dergelijke schriftteekenen, behalve de letters*. In dit *Aanhangsel* speelt (zoo als bij BILDERDIJK doorgaans) de *dichter* grooter rol dan de onpartijdige *taalonderzoeker*. Wat hij omtrent enkele Arabische en Hebreeuwse letters in dat *Aanhangsel* zegt, is vreeselijk verward en onjuist. Dat de stip boven de *i* eene kleinere *i* zou zijn, is onwaar. De beste vertegenwoordiging van den *i*-klank is een stip, en niets meer. In hieroglyphen werd de *i*-klank door een mes (β) aangeduid (*); die daar toch een prik meê krijgt, meende men waarschijnlijk, zal van zelf „*i—i!*” roepen. Andere afbeeldingen voor den *i*-klank in oud- (vooral Oostersch) letterschrift loopen zeer uiteen, en

---

(*) Vergelijk het artikel van Prof. S. KARSTEN, getiteld *Blik op de Monumenten van Aegypte*, enz., in de *Recensent* voor 1852, N°. 1, waar opgemelde figuur echter als een *veder* of *boom* wordt beschouwd. De tekening dezor figuren is ontleend aan den steen van Rosette, een sicraad van het Britsch Museum, en in gypsen afgietsel voorhanden op het Museum te Leiden.

eene opgave daarvan behoort niet hier ter plaatse. In het Hebreeuwsche quadrat- of koningsschrift is het trekje om de • heen (v) blijkbaar slechts eene bijkrul, en de Grieksche *i* (ι) stelt deze letter omgekeerd voor. Wij hebben, na hetgeen reeds in den tekst omtrent de stip boven de *i* gezegd is, hier niets meer daaromtrent bij te voegen. Dat voorts de v boven de *u* in het Hoogduitsch (ook in onze taal treft men dat in schrift nog aan) eene tweede *u*, er boven geplaatst, zijn zou, zoo als BILDERDIJK wil, zal geen wederlegging behoeven. De v is hier eenvoudig een teeken voor *zamentrekking* van twee »beentjes» in schrift, waar zij één letter uitmaken, terwijl men, bij het plaatsens van •• er boven, aan afscheiding te denken hebbe. BILDERDIJK's stelling, dat de comma (,) eene omgekeerde *c* zou wezen, is van gelijken aard. De Deutsche , (in het tegenwoordig Hoogduitsche schrift) is in het Romeinsche schrift, sierlijkshalve, wat *kromgebogen*; dat is alles. Dat het vraagteeken (?) de van *Quaestio* »schijnt te zijn,» (B. drukt zich hier zeer voorzigtig uit) met de *o* daaronder, in een stip veranderd, laat zich, wat de , niet wat de • er onder betreft, goed hooren; minder dat, op gelijke wijze, het uitroepeteeken (!) het *Io* zou wezen.

Wij hebben hiervoren opgegeven, dat de § eenvoudig het woord *Sectio* zou beteekenen. BILDERDIJK wil er eene van de regter- naar de linkerhand geschrevene π in zien. Wij willen onze opgave (die wij jaren geleden ergens aantreffen) niet als onwederlegbaar doen aanmerken; maar B.'s meening vinden wij nog minder aannemelijk. Misschien zijn het eenvoudig twee streepjes (//), waaraan men, sierlijkheidshalve, de gebogene gedaante heeft gegeven, even als bij de comma. (Eene gebogene lijn toch is sierlijker dan eene regte.) In oude handschriften en incunabelen (eerste proeven van boekdrukkunst) vindt men , en , naar het gevoelen van

sommigen, om deelen en onderdeelen in eene rede aan te duiden; wij hebben er echter nooit iets anders in kunnen zien dan de aanwijzing, die tegenwoordig door het ~~o~~ wordt uitgedrukt, ten minste nimmer iets, dat aan onze tegenwoordige § zou kunnen beantwoorden.

Het onhoudbare van BILDERDIJK's uitlegging der § blijkt te meer uit hetgeen hij als verklaring der *ff* voor *Pandecta* opgeeft, zijnde, volgens hem, ook als het teeken voor *para-graaf* gebruikt, maar nu, ter onderscheiding, van eene dwarsstreek voorzien. Die zijn hart wil ophalen aan verklaringen, waarom het woord *pandecten* door *ff* vertegenwoordigd wordt, sla na *de Navorscher*, voor 1851, blz. 56, 85, 103 en 166, waarvan wij voor ons de laatste, als de eenvoudigste en dus der waarheid het meest nabijkomende, zouden kiezen, namelijk, dat men uit *ff* niets anders dan *fragmenta* te lezen hebbe.

Blz. 10. De teekens van verkorting, in de eerste gedrukte werken gebruikt, zouden wij juister kunnen opgeven; maar dan zouden wij facsimile's uit incunabelen moeten leveren, en de kosten, daardoor te maken, zou waarschijnlijk geen gewone koper van dit boekje ons willen vergoeden.

Blz. 20. *Comma*. Het Fransche woord *virgule* is het Lat. *virgula*, d. i. *staafje*, *takje*, eene benaming derhalve, ook aan de vroegere /-figuur ontleend.

Blz. 27 (boven aan). *Partikelen*.

De deelen eener rede bestaan uit drie hoofdsorten: *namen* (*nomina*), *woorden* (*verba*) en *kleinere rededeelen* (*particulae*). *Verba* heeten in onze spraakkunst *werkwoorden*; onder *nomina* begrijpen wij *zelfstandige*, *bijvoegelijke naamwoorden* en *deelwoorden*, onder welke laatste wij mede de infinitieven der *verba* zouden rangschikken, daar zij ook als *nomina* gebezigd worden (b. v. *het leven*, *het eten*, *het slapen*, enz.); onder *particulae* worden, zoo als reeds gezegd is, al de kleinere rededeelen verstaan.

Blz. 27. Voor *de tijd is om* (het laatste is eene drukfout) leze men *de tijd is om*.

Blz. 29, in het midden.

Hier staat tweemaal het woord *wanneer* verkeerd. Men leze:

Dit zelfde is het geval met adverbiale phrases, die uit meer dan één woord bestaan, waarbij men in een dergelijk geval *doorleest*.

Blz. 31. Titulatuur in het ligchaam van brieven.

Men leze het aangehaalde voorbeeld liever:

Het is mij een pligt Uw Hoog-Edel-geborene mijnen dank te betuigen, enz.

Blz. 35. De Franschen hebben ( ), terwijl ( ), naar het schijnt, van FEITEMA is.

Blz. 36, 2 en 4 v. b. Men voege in *ge-eden* eene *l* en achter *wijze* eene *•* in; beide zijn na de correctie uitgevallen.

Blz. 36, 7 v. b. Men verwissele — in, enz.

Hiervoor leze men: Men verandere — in,

of:

verwissele — met.

Blz. 37, in het midden. De (*) achter *dat* wijst natuurlijk aan, dat, in een gezegde, het aangehaalde »dunkt u dat» aanleiding tot eene noot kan geven, niet dat op bladz. 37 eene noot moet voorkomen.

Blz. 59. Men schrijve ook *koek-in-den-zak* met = =, doch *rijstenbrij*, *haverdegort*, *lammertjespap* enz. eenvoudig aaneen.

Blz. 62. De *h* is noch vocaal noch consonant, maar een-

voudig een teeken van aspiratie. Hoe de in Holland aangenomene uitspraak er van vóór eene vocaal is, weet men. Wij zeggen in *Holland* aangenomene; want de Zeeuwen en Vlamingen keeren de zaak om, en aspireren eene vocaal, waarvoor eene *h* gemist wordt, terwijl zij eene vocaal niet aspireren, die er door wordt voorafgegaan. Onder de consonanten zijn er zes, die een *harden* of *oorspronkelijken klank* en een *geaspireerden* of *bijklink* hebben. In het Hebreeuwsch plaatst men in deze letters, waar de harde klank behouden blijft, eene stip, die door de Hebreeuwsche taalgeleerden *zwakke dagš* wordt genoemd. Zoo luidt de ם als onze *b*, doch de ן als onze *v*. (*) Bij het overschrijven van namen

---

(*) De Spanjaarden spreken de *b* meestal geaspireerd uit. Hun *Alba*, *Baldez*, *Córdoba*, *Habana*, enz., luidt (zoo als reeds vroeger is aangemerkt) als *Aba*, *Valdez*, enz. De Spaansche *v* (oe-consonant) luidt als *w*. In het Russische alphabet luidt de в als *v*; waar de *b*-klank behouden blijft, heeft zij deze figuur: Б. In het Nieuw-Grieksch luidt de β mede als *v*; heeft men hier in vreemde namen den *b*-klank noodig, dan schrijft men μν, b. v. Μπερλίν (*Berlijn*). Aardig is het, dat in het Oud-Hollandsch (of wil men Duitsch) schrift de *b* en *v* zoo veel van elkander weg hebben, dat men beide letters in eigennamen zeer ligt met elkander zou kunnen verwisselen. Zoo bezit schrijver dezes meer dan ééne handteekening van OLDENBARNEVELT, waaruit men even zoo goed *Oldenvarnebelt* kan lezen. Mede kan schrijver dezes in ons *Vecht* (twee rivieren heeten bij ons te lande aldus) niet anders lezen dan *beek*, waarbij de *b* en *k* geaspireerd worden uitgesproken en de *ch* wederom door *t* versterkt is. Dit laatste is mede het geval in *Eendracht*, voor *End-rak*, bij Tholen. De *b* (dus ook de *v*, en bij verdere verzachting ook de *w*, gelijk mede, bij verscherping, *p* en *f*) is de letter, die *afkomst*, *uitgang* te kennen geeft (בא, *abba*, *vader*); en daar de *r* de letter van *voortgang* is, laat zich zeer goed verklaren, waarom *baren*, *varen*, *waren* (in *rondwaren*), enz., woorden van den zelfden wortel zijn. Wanneer men *waren* neemt voor *zich geregeld bewegen*, en *al*, *ael* (ook *adel*) voor iets dat *uitsteekt*, laat zich het *aelwaerdigh*, bij CATS, zeer goed door *buitensporig*, *van den regel afwijkende* verklaren; zoo ook, waar dit woord (ofschoon met eenigzins andere spelling) bij v. D. VENNE, HOUWAERT, HOOFT, BREDERO en anderen voorkomt. Verg. *Aalwaardig*, door den Hoogl. M. DE VRIES (in Dr. DE JAGER'S *Archief*, V, 259 sqq.), en bovenal BENECKE en MÜLLER, *Mittelhochdeutsches*

in vreemde talen met Romeinsche letter, wordt deze laatste klank door *bh* aangeduid: *Bhotan*, b. v., (een vrije staat ten noorden van Engelsch Indië) leze men *Votan*. — De *ɶ* luidt als de *g* der Duitschers, Engelschen, Franschen, Italianen, Spanjaarden, Portugezen, enz., enz., in *gross*, *great*, *grand*, *grande*, enz.; de *ɶ* daarentegen als onze *g* in *groot*, *lag*, enz. (*) — De *ɷ* is onze *d*, doch de *ɷ* de zachte *th* der Engelschen, en bij verdere verzachting eenvoudig *z*. (*Dholagier*, en dergelijke plaatsnamen in Hindostan, leze men *Zolagier*, enz.) (†) — De *ɸ* is *k*, doch de *ɸ* *kh* of *ch*; want dit is 'het zelfde. (§) — De *ɹ* is *p*, terwijl de *ɹ* aan *ph* of *f* (hetgeen in de uitspraak geen verschil maakt) beantwoordt. — Eindelijk is de *ɺ* onze *t*, doch de *ɺ* de scherpe *th* der Engelschen.

Wörterbuch, op de woorden *alwaere* (*albern*) en *bir*. Verg. ook *aalmeer* en *aalstal*, Dr. DE JAGER's, *Archief*, I, 241.

(*) Ook de Nieuw-Grieksche *g* (*γ*) luidt als bij ons, terwijl de Oud-Grieksche *γ* de harde *g* was; om de harde *g* uit te drukken, schrijven de tegenwoordige Grieken *gk* (*γκ*). Onze tegenwoordige uitspraak van *gnat*, *goed*, *goud*, *groot*, enz., kan nog niet oud wezen. Om de geaspireerde uitspraak onzer *g* te kennen te geven, plaatste men vroeger er eene *h* achter, en schreef *gh*; men zal echter nooit *ghoed*, *ghoud*, enz. aantreffen. VONDEL plaatst ook geen *h* achter de *ng* in *dingen*, *zingen*, als strijdende met zijn fijn gehoor, daar men anders *din-gen*, *zin-gen* had moeten lezen. De *gh*, of onze tegenwoordige *g*, kwam, behalve aan het eind eener lettergreep (mits deze niet op *ng* eindigde, waarvoor dikwijls *nck* werd geschreven), vóór *e* en *i* voor; daar, waar hier de *h* niet werd aangetroffen, werd de *g* als *j* uitgesproken, gelijk in *angelier*, *genever*, *gicht*, enz.

(†) De *d* der Nieuw-Grieken luidt mede als de zachte Engelsche *th*. Moeten zij eene niet geaspireerde *d* uitdrukken, dan schrijven zij *nt*, b. v. *Ντόρντροςχτ* (*Dordrecht*). De *π* luidt namelijk, in het N.-Gr., na *μ* als *b*, en de *τ* na *ν* als *d*; van daar dat men in deze taal eene *μ* en *ν*, met eene er op volgende *π* en *τ*, te baat neemt om den *b*- en *d*-klank in vreemde woorden te kennen te geven.

(§) Vele woorden, in het Oud-Grieksch met *x* geschreven, hebben in het Nieuw-Grieksch *χ*.

Misschien zou men onder aspiratiën der *k* ook kunnen rekenen ons *gachelen* voor *kakelen*, *grollen* voor *krullen*, en meer dergelijken.

De Nieuw-Gr. θ luidt als de scherpe *th* der Engelschen, en bij verderen overgang eenvoudig *s*, welke laatste letter niets meer of minder dan eene geaspireerde *t* is. (*)

Behalve deze zes consonanten, heeft ook de *r* tweederlei uitspraak, namelijk *r* (ratelende met de tong) en *rh* (schrappende uit de keel). In het Oud-Grieksch wilde men de laatste uitspraak algemeen *voorschrijven*; van daar de *spiritus asper* boven de *r* (ρ): hieromtrent kan echter niets worden voorgeschreven, daar ook hier ieder vogel zingt zoo als hij gebekt is. De Nieuw-Grieken hebben de ' boven de ρ nog wel behouden, doch laten ieder deze letter uitspreken zoo als hij kan of verkiest. Onze *h* in *Rhijn*, *Rhemen*, *Drenthe* enz. is even zoo doelloos en overbodig.

Om op onze taal terug te komen: wij spreken de *b* altijd hard uit, en hebben den *bh*- of geaspireerden *b*-klank, met de Franschen en eenige andere natiën, reeds sedert lang aan onze *v* gegeven, ofschoon deze eigenlijk een *oe*-consonant, d. i. *w* is. Van de *g* hebben wij alleen de geaspireerde uitspraak; en de *h* er achter, die deze in sommige gevallen moest te kennen geven, is sedert lang onnoodig geacht. De geaspireerde *d* en *t* zijn in onze taal onbekend, en wanneer men Joden van *sabbes* (*sabbath*) hoort spreken, wordt dit door ons (ofschoon ten onregte) als een soort van *patois* beschouwd. (†)

De *ph* voor den *f*-klank komt nog voor in namen, aan het Grieksch ontleend, en alleen de *ch* ook nog in echt Ne-

---

(*) Dit verklaart de declinatie van *ars*, *artis*. enz., als ook waarom men op speelkaarten *judic* voor *judith* leest. De *c* aan het eind van een woord in vele vreemde talen is *s* (waarschijnlijk ook in *haec*, *hic*, *hoc*), en de *th* even zoo, of ten minste weinig anders. Zoo is de verkorting van *Jhesus*, in oude handschriften, meestal *Jhc*. De *c* verving soms de *t*, b. v. in *Mencz* (zoo als men *Ments* in de uitgaven van GUTENBERG gespeld vindt), *czar* voor *tsaar*, en zoo meer anderen.

(†) Taalkundig-juist is het schrijven van *Goth*, *sabbath* enz. in het enkelv., en *Gotten*, *sabbatten*, in het meerv.

derlandsche woorden. Over het verdubbelen nu der *ch* is in den laatsten tijd veel geschreven. Het invoegen der *g* er voor, bij verdubbeling (*gch*), is geen uitvindsel tje van SIEGENBEEK, gelijk velen meenen, maar afkomstig uit den tijd der kunstgenootschappen in de vorige eeuw, en door S., bij zijne *Verhandeling*, behouden. (*) De laatste lezing onder onze taalkundigen (die van Dr. L. A. TE WINKEL) is *chch* te schrijven (b. v. *lachchen*). (†) Maar het een is zoo min aannemelijk als het ander. Wij hebben de *ch* (altijd geaspireerde *c*, met den *k*-klank) uit het Latijn overgenomen, gelijk ons geheele alfabet, behalve enkele wijzigingen. Nu werkt de *h* als teeken van aspiratie, waar dit noodig is, op de beide voorafgaande *cc* terug; van daar *Bacchus*, *saccharum*, en zoo velen meer: *lacchen*, *pocchen*, enz., zou dus taalkundig onberispelijk wesen. (§) Maar eene verdubbeling der *h*, als zijnde slechts een aspiratieteekeu, schijnt men reeds eeuwen geleden onnoodig te hebben geacht; van daar *menschheid* voor *menschheid*, enz. (**) Dit is met de *c* evenzoo het geval in woorden, als *lachen*, *pochen*, zoo als VONDEL spelt. Wij zouden er voor zijn om (wanneer men eens aan het herzien onzer orthographie komt) deze laatste spelling te volgen, en dergelijke woorden na de *ch* af te breken. Het zelfde zou men dan (gelijk reeds in den tekst hierboven gezegd is) mede kunnen doen met woorden, die op *ng* uitgaan.

Men vergelijkte hiermede voorts het opstel van den Leuvenschen hoogleeraar J. DAVID, getiteld: *Over de Bilderdijk-*

(*) FEITEMA schrijft reeds *wigchelaar*, *ontzagchelijk*, enz.

(†) Men vindt de spelling *lachchen* reeds voorgesteld door FRANS DE HAES. Zie zijne *Nederduitsche Spraakkunst*, blz. 114. — MOONEN breekt af *lach-e*.

(§) Dit is ook in het Grieksch met de ρ het geval, die, bij verdubbeling, $\rho\rho$ (*rrh*) geschreven wordt.

(**) De *c* werd namelijk in dit en dergelijke woorden reeds geaspireerd uitgesproken: *mescnen* luidde als *mescnen*. Onze uitspraak *mescnen* is eene verdere afslijting, en ons *vleezig* gaat nog verder.

echte afwijkingen van het gewoon schrijfsgebruik in Holland, en voorkomende in Dr. DE JAGGER'S Archief vòor Nederlandsche Taalkunde, Deel IV, blz. 305 en verv.

In het behouden der beide *gg*, met eene *h* achter de laatste (b. v. *brugghe*, in den *Roman van Walewein*) schijnt men vroeger minder zwaarigheid dan in de *cch*-spelling (b. v. *lacchen*) te hebben gezien. (*)

Blz. 62. De Hebreeuwsche *sjwa*.

In de Hebreeuwsche taal volgen in eene lettergreep geen twee consonanten op elkander: het woord *krak*, b. v., zou in die taal in twee syllaben worden verdeeld — *k-rak* — waarbij echter de uitspraak van *krak* blijft. De spelling met Hebr. letters zou קֶרַק wezen, en de ך, onder de eerste ק voorkomende, wordt *sjwa* (שׁוּׁ) genoemd. De Latijnsche spelling van dit teeken is *scheva*, welk woord doorgaans, geheel verkeerd, uitgesproken wordt, alsof er van eene *scheeve a* sprake is. De overgangs-*s* in *vondeling*, *afhankelijk* enz. zou men ook onder de *sjwa's* kunnen rekenen.

Blz. 65. Misschien is het niet vruchteloos, eens te onderzoeken, of er ook verwantschap bestaat tusschen de eerste lettergreep in de plaatsnamen *Ostende*, *Ootnarsum*, *Oestgeest*, *Uitgeest* en *oest* (tak, uitsteeksel).

Ook behoort op deze bladzijde ingevoegd te worden: *TR* en *TZ*, en daarbij opgegeven *kat-rol* en *kat-zwijn*. Het *kat* in beide woorden is, onzes inziens, het zelfde als in *Kat-wijk*, *katerveer*, *kad-zand*, de geslachtsnaam *ten Kate*, het Fransche *côte*,

---

(*) De *h* achter de *j*, in *Jhesus*, *Jherusalem*, *Jheronimus* enz., in oude handschriften en drukken, komt alleen vòor *e*, en schijnt te willen aanduiden, dat men hier de *ie* niet als een verlengde *i*, maar als *je* hebbe uit te spreken. Welligt geeft het *IHS* (soms met een kruisje boven de *H*) alleen den naam *JHESUS* te kennen. Dat voorts de *ch* in *Christus*, *Christophel*, hard, als *k*, en niet als *ch* in *lach* behoort uitgesproken te worden, blijkt uit de vroegere spelling *Cristus*, *kersten*, *kerstmis*, enz.

ons *kade*, *kust*, *kant*, en misschien zelfs het *kud* of *kat* in *kad-aster* of *kat-aster*.

Blz. 70. Men volge vooral de Franschen niet na, in het plaatsen van een •• boven de *e* in *Robinson Crusoë*.

Blz. 72. *Aphaeresis*. Onder de voorafnemingen, die men zonder ' schrijft, behooren mede *stadij* voor *gestadij*, *hoort* voor *behoort*, *hoeft* voor *behoeft*, *voegelijk* voor *gevoegelijk*, en derg.

Blz. 73. *Syncope*. Hiertoe behooren ook *balling* voor *banneling*, *mejuffrouw* voor *mejonkvrouw*, *thans* voor *te hands*, *vransche pad*, *vransche laan*, *vransche tuin* (te Amsterdam), *vransche gat* (aan den mond van de Eems), *vransche titel* (voortitel, *fauz-titre* bij de Franschen), voor *voorhandsche*, en meer dergelijken, die door » dom onverstand », zoo als BILDERDIJK zich zou uitdrukken, met *f* (*Fransche*) geschreven worden.

Blz. 74 (in de noot). » In het midden van een versregel vindt men bij VONDEL ô. » Voeg hierbij: Bij HOOFT en anderen heeft men hier slechts *o* zonder *^*.

Voor HUYGHENS (op deze bladzijde) leze men HUYGENS.

Blz. 85. Over de *ij* en *y*.

Is *ei* een tweeklank? Alleen omdat deze klank uit twee verschillende vocalen bestaat, kan dit het geval niet wezen; want dan zouden onze *ie* en *oe*, en zoo onze vroegere *ae*, *ai* (of *ay*), *ei* (of *ey*), *ue* en *ui* (of *uy*) ook tweeklanken zijn, en toch is dit het geval niet. (*) Is nu onze tegenwoordige *ei* een

(*) De vroegere uitspraak der *ae*, in *haer* (*sua*), was naar de *o* trekkende, gelijk nog in het Vlaansch; die van de *ai* of *ay*, in *hair* of *hayr* (*coma*) was de zuivere *a* (*the Italian a* der Engelschen). De *i* of *y* na de *e* was slechts eene verlenging van deze (even als de *i* in *hair*), en de *ei* in de woorden *heir*, *meir* (de *i* kon naar verkiezing *i* of *y* geschreven worden) luiden als de *e fermé* der Franschen. De *ee* daarentegen werd toen open

tweeklank, dan moet zij gevormd worden door de opene *e* met de slot-*i*, in één lettergreep uitgesproken, zoo als b. v. *aai* eene zamentrekking is van *aa-i* en *oei* van *oe-i*. Met *ei* wil dit er echter niet bij ons in, te minder daar eene enkele *e* in onze taal nooit open kan zijn, en wij houden den bekenden klank der *ei* bij ons dan ook slechts voor eene wijziging van den *i*-klank. (*)

Na dit te hebben laten voorafgaan, komen wij waar wij wilden wezen, namelijk op de *y*- en *ij*-spelling. De *y* gold vroeger, wat de *uitspraak* betref, voor eene enkele, en de *ij* voor eene dubbele of verlengde *i*. Wat de *figuur* der *y* betreft, doet het weinig ter zake, of die al of niet aan eene vreemde taal ontleend is. De Hoogduitschers noemen die letter *y-piilon* en de Franschen *y-grec*, waarmede eigenlijk niets gezegd is; want de eigenlijk Grieksche *i* is *ι*, terwijl de *γ* of *υ* van de *figuur* der *y* maar weinig heeft, en de *i*-klank dezer letter, die vroeger *oe*, vervolgens *u* luidde, van latere dagteekening is. (†) Wil men aan de *y*-figuur eene vreemde af-

---

(als in *père*, *zèle* enz.) uitgesproken, zoodat het toen juist het omgekeerde was van hetgeen men vermoedt dat met die *ee*- en *ei*-spelling de bedoeling moest zijn. De *i* voorts werd toen meest door zichzelf verlengd, d. i. *ii*, of *ij*, zoo als men schreef, om geen verwarring met de *u* te geven. *Oe* luidde voorts als ons tegenwoordig *eu*; *oi* was de geslotene d. i. korte en *oo* de opene, d. i. lange *o*. De rechte verlengster van de *u* was wederom de *i*, terwijl de *ue* genoegzaam als in het Fransche woord *leur* klonk. Op de Veluwe en in den zoogenaamden Achterhoek van Gelderland, doch op plaatsen die zooveel mogelijk van den grooten weg verwijderd zijn, is die *uitspraak* op dit oogenblik nog bewaard gebleven.

(*) Zoo wordt ook de Grieksche *ε* in het Latijn slechts door eene *e* of *i* teruggegeven, op enkele uitzonderingen na, *Poseidon* b. v. De Portugesche *ei* (*Almeira*, *Madeira*) luidt als eene geslotene *e*, met een flauwen *i*-klank achteraan, en tusschen de Fransche *ei* in *vein* en de *i* in *vin* bestaat, wat de *uitspraak* betreft, geen onderscheid.

(†) In de negende eeuw onzer jaartelling bestond de *i*-klank der *υ* reeds. CYRILLUS, de dusgenoemde *Apostel der Slaven*, die met zijnen broeder METHODIUS fragmenten van den bijbel in het Slavisch vertaalde, en in die eeuw leefde, heeft voor het alphabet, dat hij schiep, vele Griek-

komst toekennen, dan hebben wij haar niet onmiddellijk uit het Grieksch, maar uit het Latijn ontleend, in welke taal de *y*, oorspronkelijk onze *u* in uitspraak, al vóór de tiende eeuw onzer jaartelling, gelijk wij reeds aanmerkten, den *i*-klank moet ontvangen hebben. Wij zullen nu eens nagaan, welk gebruik in de talen der voornaamste staten van ons werelddeel van de *y*-figuur gemaakt wordt.

In Scandinavië (Denemarken, Zweden, Noorwegen) luidt zij als onze *u*. In Rusland als *oe*; doch de tegenwoordige Russische *y* is eene modernisering van de Oud-Slavische *ѣ*. In Polen spreekt men haar als *i*, in Boheme als *u* uit, terwijl zij in het Magyarsch (Hongaarsch) slechts in zamenstelling met enkele voorafgaande consonanten voorkomt, en alsdan de waarde eener *j* heeft: zoo luidt de *gy* in deze taal b. v. als *dj*, de *ly* als *lj* en de *ny* als *nj*. In alle moderne Slavische talen voorts wordt de *υ* of *y* in Grieksche namen slechts door eene *i* teruggegeven. In het Hoogduitsch behoudt men haar in Grieksche namen, en spreekt haar dan als *i* uit, doch bezigt haar ook in echt Duitsche woorden, zoo als in *seyjn* (*estere*), ter onderscheiding van *sein* (*suus, eius*). In het Engelsch bezigt men haar in woorden van al en niet Grieksche afkomst, en spreekt haar, vocaal zijnde, al naardat er al of niet de toon op valt, als *ai* of *i* uit; ook bezigt men haar als *i*-consonant, of onze *j*. De Franschen en Portugezen zijn hierin één met de Engelschen, behalve dat de *y* als vocaal slechts den *i*-klank heeft. In het Spaansch is zij steeds *i*-consonant (*j*), behalve alleen in het voegwoord *y* (*en*), waarin zij als *i* luidt; en in het Italiaansch komt zij niet voor, zelfs niet in namen uit het Grieksch afkomstig, in welke men er de *i* voor in de plaats stelt.

Tot zoover over de *figuur* van de *y*. Hoe men deze letter

---

sche letters overgenomen, en onder anderen de Grieksche *η* voor de Slavische *ѣ* (de lange *i*). Voor de *Υ* (*υ*), die hij ook uit het Grieksch overnam, stelde hij mede dikwijls de *η* in de plaats.

in het Hoogduitsch en Fransch *noemt*, is reeds gezegd. In het Engelsch heet zij *oeai*, d. i. *oe* (8), als *i* (*ai*) uit te spreken (als er de toon op valt, namelijk). In het Russisch heet zij *oe*, in Noordsche of Scandinavische talen *u* (de Scand. *u* is en heet *oe*), en verder *i*, behalve in het Magyarsch, waar zij, met den consonant, waar zij aan hangt, *dj*, *lj* of *nj* heet. De Hollanders noemden haar *ei*, van het oogenblik af, dat men er den *ei*- of gewijzigden *i*-klank aan begon te geven.

Hoe de *i* of *y* in onze taal aan den *ei*-klank gekomen is, doet hier niets ter zake. In de provinciën Noordbrabant, Holland en het sticht Utrecht is deze klank het eerst opgekomen. Andere Nederlandsche gewesten hebben den oorspronkelijken *i*-klank zoo lang mogelijk trachten te bewaren. Wat den *tijd* betreft, waarin de *ei*-klank der *i* hier wortel heeft gevat, dit moet, dunkt ons, even na **VONDEL** zijn geweest; want dat men in zijnen tijd de *y* in "t is om een uur of twee te doen, ten hoogsten *dry*," als *ei* zou hebben uitgesproken, kunnen wij ons naauwelijks voorstellen. Dat men voorts den *ei*-klank der *i* op hare verdubbeling overbragt, en *mijn*, *wijn*, *zijn*, als *mein*, *wein*, *zein* uitsprak, laat zich ook zeer goed begrijpen. (*)

Om nu op de *spelling* met *y* of *ij* te komen: het onderscheid hierin heeft nog gedurende de geheele zeventiende eeuw blijven voortduren, in weerwil dat de *ei*-klank voor *y* of *ij* toen waarschijnlijk reeds in Holland had wortel gevat; bij **CONSTANTIJN HUYGENS**, bij voorbeeld, vindt men *y* en *ij* van elkander behoorlijk onderscheiden. Wanneer men intusschen handschriften van dichters en geleerden uit die dagen in handen krijgt, ziet men dat het maken van het onderscheid tusschen *y* en *ij* aan den drukker werd overgelaten; immers **VONDEL** betitelde

---

(*) Wij zouden denken, dat wij deze *ei*-uitspraak van onze Hoogduitsche naburen hebben overgenomen; men denke aan hunne spelling en uitspraak van *mein*, *wein* en *sein* of *seyn*. De Vlamingen hebben al vroeg de *y* voor de enkele *i* aan het eind en de dubbele *i* in het midden van een woord aangenomen en reeds lang vóór ons *ei* uitgesproken.

soms een *y*, waar het niet behoorde, en vergat wederom dikwijls eene *ij* te betittelen. Eene proeve hiervan vond men reeds in de vóór veertig jaren door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen uitgegevene *Algemeen ophelderende Verklaring van het Oud Letterschrift in steenplaatdruk* (door JACOBUS KONING), en nu wederom treft men er verscheidene voorbeelden van aan in de door Mr. J. VAN LENNEP bezorgde uitgave van VONDEL's Werken. (*) De in gemeld door het Nut uitgegeven werkje (dat in geen bibliotheek van eenig letterminnaar behoorde te ontbreken) opgenomene voorbeelden van oud letterschrift (48 stuks, op 17 steendrukplaten) doen overvloedig blijken, dat schrijvers uit dien tijd reeds met het al of niet plaatsen van stippen boven *i*, *j* en *ij* hun hoofd niet braken, en ze weglieten waar ze noodzakelijk waren, doch ze integendeel soms daar plaatsten waar ze niet behoorden. Eens vindt men (in een verbondsbrief van FLORIS V, van 1291, dus vijf jaren vóór zijne vermoording) *Phylips* gespeld, met één enkele • boven de *y*.

Na dit te hebben medegedeeld, ziet men, dat de *y*-figuur, ofschoon in het Latijn de Grieksche *υ* vertegenwoordigende, thans in de tegenwoordige Europesche talen allerlei klankwaarde heeft, en er dus geen reden bestaat om de *y*, met den *ei*-klank, uit ons alphabet langer te weren. Dat niemand iets tegen de *ij* met den *ei*-klank zou hebben (zoo als wij nog onlangs lazen (†)), is eene volstrekte onwaarheid: de voornaamste

---

(*) Een doorslaand blijk, dat VONDEL geen drukproeven nazag, levert VAN LENNEP door eene vergelijking der eerste uitgave van den *Gijtsbrecht* met de latere of zoogenaamde *putjes-editie*. VONDEL schreef in het *Kersnachtlied*: „Hy [HERODES] tracht *d'onnoozle* te vernielen;” het kind JEZUS namelijk. In de *putjes*-uitgave leest men echter den onzin: „Hy tracht *onnoozlen* te vernielen.” Of die fout aan zetter, corrector of iemand anders te wijten is, blijft onbeslist; maar aan VONDEL's scherpzienenden blik zou zij niet ontgaan zijn, zoo hij eene drukproef onder de oogen had gehad.

(†) In eene verhandeling van Dr. W. G. BRILL, getiteld *Bijdragen tot de Klankleer der Nederlandsche Taal*, en voorkomende in Dr. DE

letterkundigen hebben er tegen, al laten zij zich er ook niet over uit; TOLLENS zelfs, een eerst Siegenbeker, heeft aan schrijver dezès meer dan eens gezegd, dat het eenige, wat hij op S's spelregels had aan te merken, was, dat deze de *y*, in de achttiende eeuw bijna algemeen in gebruik, had moeten behouden. De *ij* is en kan niet anders zijn dan eene dubbele *i*, van waar dan ook de regel bij dichters, dat de *ij* nooit op *ei* mag rijmen. Wat voorts de *ij* bij SIEGENBEEK betreft, deze kent aan haar niet alleen den *ei*-, maar ook nog de dubbele *i*-klank toe, in *fabriek* en *muzijk*, en voorts den enkele *i*-klank in *koffij*, *Junij*, en in het bekende *bloeyen* en *knoeyen*.

Deze *ij*-manie of *y*-phobie, om dit tot SIEGENBEEK's verontschuldiging te zeggen, is echter geen uitvindselteje van dezen hoogleeraar, zoo als BILDERDIJK de zaak wel heeft willen doen voorkomen, maar eene soort van gehoor geven aan het onderrigt van zijnen »leermeester,» gelijk S. den hoogleeraar KLUIT noemt, welke laatste, nog student zijnde, eene verbeterde en met belangrijke aantekeningen voorziene editie van HOOGSTRATEN's *Geslachtlijst* bezorgde, en daarin, op het alfabet, na de *x* aan de *y* gekomen, verklaart, dat geen grondwoorden in de Nederduitsche taal deze letter hebben, en vervolgens de *y*-spelling aan de *drukkers* wijt. Maar ook de door KLUIT voorgestelde *ij*-spelling voor den *ei*-klank was geen uitvindsel van dezen uitnemende geleerde, daar zij reeds vóór hem bestond.

Wat voorts de *ij* in *bloeyen*, *vloeyen* betreft, deze vinden

---

JAGER's *Archief*, I, 123 sqq., leest men blz. 137: »Zoo schrijft WAGENAAR zoowel *schryven*, *krygen*, *myne*, als *hy*, *zy*, *vyandig*; maar daarentegen de uitgevers der nieuwe psalmberijming, zoowel *hij*, *zij*, *vijandig*, als *lijden*, *mijne*, enz. Deze laatste regel, op welken niets gegronds is aan te merken, wordt thans algemeen gevolgd.» Wij begrijpen hier Dr. B. niet regt. Wordt de spelling *lijden*, of ook de *hij*-spelling algemeen gevolgd? De *hij*-spelling toch zeker niet, en de *lijden*-spelling niet bij de Vlamingen. Dat op beide *ij*-spellingen veel is aan te merken, hopen wij hierboven betoogd te hebben.

wij reeds bij HOOFT, en vervolgens bij FEITEMA; bij VONDEL vinden wij *bloeien* en *bloeyen*, bij MOONEN *kocienuier* en *vloeien*, bij ANTONIDES VAN DER GOES *groeien*, bij ROTGANS *loeyen* en *boeyen*. Men schijnt toen aan een overgang te hebben gedacht, en FEITEMA heeft den knoop misschien doorgehakt.

Na dit alles zullen wij er wel niet behoeven bij te voegen, dat wij den klank onzer *ei* als een enkelen en niet als een tweeklank beschouwen; terwijl wij, indien men dien klank door eene enkele letter wil vertegenwoordigen (om de afleiding of om andere redenen), daartoe de *y* kunnen aanbevelen, als beter aan de uitspraak beantwoordende dan de *ij*, die toch eigenlijk eene bij ons niet meer gebruikelijke verlenging zoo van de *i*-letter als van den *i*-klank is, en wij de *j* in *vloeyen* enz. overbodig achten. Alleen in woorden als *bloeyaren*, *strooijonker*, en dergelijken, is *ij* (hier bepaald twee letters) op hare plaats, even als in het Fransche *bijou* en het Spaansche *hijo*.

Wat eindelijk het in eigennamen schrijven van *ij* voor *y* betreft (b. v. *Leijden*, *Kuijper*, *Weyland*, enz., voor *Leyden*, *Kuyper*, *Weyland*), de zaak is zoo ontaalkundig, dat wij inderdaad niet begrijpen hoe wij op dit oogenblik nog in de noodzakelijkheid moeten zijn, om tegen deze verkeerdheid te waarschuwen. De gegrondheid van BILDERDIJK's uitval in zijne *Spraakleer*, ofschoon tegen SIEGENBREK gerigt, wordt door dezen zelf erkend in zijne *Taalkundige Bedenkingen*, waar men blz. 64 leest:

»Doch ik meen reeds meer dan genoeg gezegd te hebben, om iederen onpartijdigen te overtuigen, dat het geschil over het al of niet invoegen der *j* in *bloeyen*, *strooijen* en meer dergelijken, voor eene zaak van weinig belang te houden is, en dat hetgeen de Hr. B. tegen die invoeging heeft in het midden gebracht, van geene, of althans geringe beteekenis geacht moet worden. Ik zou derhalve van dit punt afstapen, ware het niet, dat het voorkomende op bl. 39 nog eene korte beantwoording scheen te vorderen. Men leest aldaar:

» Het was voor de domme Siegenbekery bewaard *Leyden* en » *Muyden* met *ey* en *uy* te schrijven, zonder te begrijpen, dat » in een difthong de langste of zwaarste vokaal nooit achter- » aan kan komen." In eene aantekening op deze plaats heeft B. hier nog iets bijgevoegd, dat waarschijnlijk voor eene geestigheid moet doorgaan. Dus luidt zij: » 't Is jammer, » dat de namen niet *Leyen* en *Muyen* zijn, zoo zouden zij ze- » kerlijk *Leijjen* en *Muijjen* schrijven; immers dit zou met » hun *bloeyen* en *knoeyen* overeenkomen." Wie kan, moge hier- over lagchen, en zich in deze dusgenaamde geestigheid ver- lustigen; ik voor mij gevoel mijne lachspieren veelmeer in beweging gebracht door 't geen de Hr. B. op de straks aan- gehaalde plaats onmiddellijk laat volgen; en, daar ik mij verbeelde, dat dit bij de meesten mijner Lezers mede het geval zal wezen, wil ik, om de dorheid dezer beschouwin- gen eenigzins te veraangenamen, hun zijne woorden niet ont- houden. Ziet hier dezelve: » Doch wat begrijpt zulk volk, » dat alle Goddelijk licht af heeft gezworen om hun brood- » dronken hoogmoed zonder kennis of verstand blindelings te » doen aanbidden!" Inderdaad, hier mag ik met de woorden van *Horatius* zeggen:

Auditum admissi risum teneatis amici?

» Ik zou intusschen deze plaats, als mij in persoon geheel niet rakende, onaangeroerd zijn voorbijgegaan, indien ik niet gevoelde, dat dezelve eenige waarheid behelsde. Het is mij, namelijk, meermalen voorgekomen, dat zij, die de door mij voorgestelde spelling tot rigtsnoer hebben aangenomen, *Leijden*, in plaats van *Leyden*, schrijven, in welk woord ik gemeend heb, met de achtbare *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, binnen die stad gevestigd, de oude schrijfwijze van *ey*, anders algemeen door die van *ei* vervangen, te moeten behouden. Schoon nu deze verwarring uit de algemeene verbanning der *y*, met uitzondering van enkele vreemde benamingen, gemakkelijk te verklaren is, blijft zij niet te min voor ieder kundigen en opmerkzamen eene aanstootelijke wan-

spelling; weshalve ik mij dikwerf beklaagd heb, niet liever ook in dezen aan het later aangenomene schrijfsgebruik toegegeven, en overeenkomstig daarmede de spelling van *Leiden* voor *Leyden* voorgesteld te hebben. In *Muiden* is, zoo ik mij niet geheel bedriege, het gebruik der *i* voor de oude *y* reeds lang gevestigd; ook kan ik mij niet herinneren, dit woord door iemand der Siegenbekeren immer *Muyden* te hebben zien schrijven."

De s'otsom van dit alles kan niet anders zijn, dan dat de *y*, in gevallen als de hierboven opgenoemden, geen Siegenbeeksche *ij*, maar de *i-finale* van eenen met twee vocalen geschrevenen klank is.

Blz. 89, in de laatste noot.

God is op zichzelf geen eigennaam, en wordt daarom ook in het Grieksch met eene kleine beginletter geschreven.

Het schrijven van het woord *god* met eene kapitale beginletter is ook in andere talen nog niet oud, en dit woord kan geteld worden onder die, welke men wenschte te onderscheiden, en waarvan op bladz. 88 is melding gemaakt. Dat de schoolmeesters in Boheme nog eerst in 1856 van hoogerhand last hebben ontvangen om het woord *B'uh* (*) (*God*) voortaan met eene kapitale beginletter te schrijven, hebben wij op blz. 87 medegedeeld. In VONDEL's *Lucifer* leest men (vs. 320, sqq.):

. . ieder draeght zijn' eigen naem,
Behalve ghy. Wie kan u noemen
By uwen Naem?

Blz. 90. De Franschen schrijven niet alleen *rue Vivienne*, enz., maar ook P. C. VAN DER MEERSCH spreekt in zijn werk over Belgische en Nederlandsche drukkers, die zich in den

(*) Er staat, bij vergissing, op blz. 87 *bu*y. De uitspraak is *boch*, de *o* als in *dof* uit te spreken.

vreemde hebben nedergezet, van *des imprimeurs Belges et Neerlandais*, van den *bibliophile Belge*, enz.

Blz. 91. Met kleine beginletter schrijve men mede *paaschmuur*, *pinksterbloem*, *heidensch leven*, en meer dergelijken.

Blz. 101. Het door T. OLIVIER SCHILPEROORT over de hier bedoelde zaak medegedeelde, vindt men in zijne *Proeve van Nieuwere Taalkunde* (Gron. 1806), waar men blz. 62 en verv. leest als volgt:

»Daarentegen hebben wij, hierboven blz. 58, *dezelve*, namelijk dat *dezelve*, hetwelk in de voorbeelden van den Heer WEILAND gebruikt wordt, onder de persoonlijke gerangschikt. Dan, hoezeer juistheid van begrippen ons voorkomt een allerwezenlijkst vereischte voor eene gezonde taalkunde te zijn, willen wij alle inschikkelijkheid hebben ten aanzien van bloote benamingen, wanneer anders het taaleigen en de regelen der spraakkunst daarbij geenen inbreuk lijden; en het aangevoerde wegens *dezelve* is dus bij ons nog op verre na niet van zoo veel aanbelang, als hetgeen ons nu ten aanzien van *de zelve*, en inzonderheid van *de zelfde*, te zeggen staat.

»Dat men, bij de algemeene onkunde van de eigenschappen onzer tale, *zelf*, *zelve* met *zels* verwacht, en ook *dezelve* en *dezelve* onverschillig geschreven hebbe, is bekend, en wordt ook door den Heer W. gewraakt; gelijk mede, in de *Ned. Spr.*, het onderscheid tusschen *dezelve* en *dezelfde*, hoezeer beide in eenen rang gesteld zijn, degelijk wordt in acht genomen. Dan de daarbij gemaakte onderscheiding komt ons voor, weinig geschikt te zijn om beide woorden in het ware oogpunt te doen beschouwen. (Verg. *Ned. Spr.* II, § 104, alwaar het aangewezen verschil, ten hoogsten genomen, gelijk staat met dat, hetwelk wij wegens de bezittelijke voornaamwoorden hebben opgemerkt.)

»Hoezeer wij *de zelve*, namelijk onderscheiden van het persoonlijke *dezelve*, onder de aanwijzende voornaamwoorden op-

nemen, bevroeden wij geene hoegenaamde reden, waarom *dezelfde*, het zij onder deze, of onder eenige der andere, voornaamwoorden te tellen zij, anders dan ten gevolge van het zoo even opgemerkt wangebruik in de spelling. Hoezeer ook vele achtbare taalkenners den heer W. hierin zijn voorgedaan, moeten wij erkennen dat wij het als eene gansch onbegrijpelijke verkeerdheid aanzien.

» Wij zullen er ons niet bij ophouden, of men *de zelve* en *de zelfde* al of niet afgescheiden te schrijven hebbe; het laatste, hoezeer overeenkomstig het gebruik in de *Verhandeling over de spelling*, zoude van zelve vervallen, indien onze stellingen goedkeuring mogten ontmoeten; alleenlijk moeten wij voorloopig aanmerken, gelijk wij straks nader zullen aantoonen, dat dit spelgebruik niet tegen dezelve bewijst.

» »*Dezelve*» leert de hr. W. II, § 104, »wordt alleen in betrekking tot een zelfstandig naamwoord gebezigd, *dezelfde* » ook bij een zelfstandig naamwoord gevoegd.» Hieruit schijnt te volgen, dat *dezelve* niet bij een naamwoord te gebruiken ware, en het vervolg der zelfde § verklaart nog duidelijker dat dit indedaad de meening des hrn. W. is. Dit is namelijk het *dezelve*, hetwelk wij persoonlijk voornaamwoord genoemd hebben. Het andere *dezelve* schijnt der *Ned. Spraakk.* vreemd te zijn.

» Niettemin lezen wij, in het voorberigt der zelve *Spraakk.*, bladz. XVI., in het besluit van den secretaris van staat: »dat copie enz. — ten einde te zorgen, dat *hetzelve* besluit » in de voorrede,» enz. En, verre van dit aftekeuren, meenen wij dat hier *hetzelve*, hetgeen, in den zelfden zin, door den hr. W. bladz. XII gebruikt wordt, veel minder gepast zoude zijn; immers, wij ontmoeten ook bladz. VII., in het berigt van de hoogleraren TYDEMAN, KLUIT en SIEGENBEEK, welker gezag hierin zeker voldoende zal geacht worden, »de regelen, in *dezelve* *Spraakkunst* voorgesteld.»

» Terwijl de hoogduitsche spraakkunst, in zoo vele gevallen, der onze ten gids verstrekt heeft, is het billijk dat wij ook hierin, in de eerste plaats, op *dezelve* acht geven. Het

hoogduitsch heeft de bijvoegelijke woorden, of bijvoegelijke voornaamwoorden *selber* en *selbiger*; terwijl echter het taal-eigen vordert, dat de eindletter *r* van de met het bepalende lidwoord gebezigde bijvoegelijke woorden weggelaten wordt, heeft men *derselbe* enz., bij wangebruik, aanéén geschreven, waardoor *deraelbe*, *dieselbe*, *dasselbe* en *derselbige*, *dieselbige*, *dasselbige*, als bijzondere woorden, en naar het schijnt, door den hr. W., als met ons *dezelve* en *dezelfde* gelijk staande, zijn aangemerkt geworden.

»De dus aanéén geschrevene woorden zijn, namelijk, in de hoogduitsche Spraakkunst onder de voornaamwoorden opgenomen, en wel nog van de aanwijzende (*demonstrativa*) door de benaming van *determinativa* onderscheiden. Dit is, wat men, op grond van derzelver schijnbare overeenkomst met ons *dezelve* en *dezelfde*, tot bekrachtiging van des hrn. W.'s schrijfwijze zoude kunnen aanvoeren. Doch letten wij op dezelve gebruik: *Derselbe* vereischt meestal het bijwoord *eben* tot versterking, en *eben derselbe*, *eben dieselbe*, is niets anders dan *eben er*, *eben sie*; in het nederduitsch, (niet: *even hij*, *zij*, of *even dezelve*; want dit ware een *germanismus*; maar:) *juist hij*, *juist zij*, of *juist dezelve*. Ook *derselbige* verschilt ten eenemaal van ons *dezelfde*; om dit slechts met een woord aantewijzen, kenners der hoogduitsche taal geweten, dat men, bij voorbeelden de door den hr. W. bijgebrachte spreekwijjs, *ik heb den zelfden vreemdeling gezien*, geenszins vertalen kan met: *ich habe denselbigen Fremden gesehn*. Daarenboven wordt ons *zelfde* niet, gelijk, in het hoogduitsch, *selbiger*, zonder lidwoord gebruikt, als: *selbige Saache ist mir wohl bekannt*, hetwelk alleen voldoende bewijst, dat het aanéén schrijven dier woorden met het lidwoord, ook in de hoogduitsche taal, verkeerd is. Den laatsten zin nu zouden wij in het nederduitsch uitdrukken met: *de zelve zaak is mij wel bekend*; even als: *um selbige zeit, ter zelve tijd*.

»Dit *de zelve* houden wij voor het lidwoord *de* met *zelf*, *zelve*, latijnsch *ipse*. Men sla Pitiscus op: bij *ipse*, *zelf*, vindt men: *ego ipse*, ik zelf. *istuc ipsum*, dat zelve; bij *is*,

EA, ID, hij, zij, die, dat, zij zelf, zij zelve; *induit se in id, ipsum quod timebat*; het zelve, daar hij voor vreesde, is hem overgekomen; bij IDEM, EADEM, IDEM, de zelve, de eigen, het zelve, het eigen.

»Hier wordt, wel is waar, *zelve* ook met *zelfde* verward; doch het voldoet ons, dat dit niet in alle de gevallen plaats heeft, om te besluiten dat *zelve*, hetgeen dan met het hoogduitsche *selber* of *selbiger* volmaakte overeenkomst zoude hebben, ook te gebruiken is, voorafgegaan door het lidwoord, en gevolgd van een zelfstandig naamwoord, als een *pleonasmus* namelijk, even als *zelf* en *ik zelf* enz.

»De vraag is nu, of *de zelfde* mede uit twee woorden, namelijk *de*, lidwoord, en *zelfde*, bijvoegelijk woord, besta, dan of het een enkel woord, en wel een voornaamwoord zij. Hoe wezenlijk deze onderscheiding is, blijkt hieruit genoegzaam, dat men in het laatste geval, met den hr. W., voor den tweeden en derden naamval zeggen zoude: *derzelfder vrouw*, en, volgens ons, *der zelfde vrouw*.

»Onwederlegbre grondbeginselen van algemeene taalkunde pleiten, onzes achtens, voor het eerste, en wij zouden meenen met eene bloote aanwijzing der misvatting te kunnen verstaan, ware het niet, dat zoo vele kundige taalbeoefenaars in het tegengestelde denkbeeld stonden.

»Terwijl het hier eigenlijk de zaak is, om aan zeker woord deszelfs plaats onder de taaldeelen aantewijzen, komt, in de eerste plaats, in aanmerking, hoe er weinige uitvindingen van het menschelijk vernuft zoo volkomen onberispelijk zijn, als die, door welke het middel gevonden heeft, om alle de ontelbare woorden der tale in een gering aantal soorten zoodanigerwijze te verdeelen, dat er geen enkel woord, in welke taal het ook zij, voorhanden is of zijn kan, zonder tot eene derzelve te behooren, en dat, men lette wel, *dese verdeling voor alle mogelijke talen de zelfde is*. (*) De bijzon-

*(*) Dat het lidwoord in sommige talen ontbreekt, bewijst alleen, dat het op zichzelf geen deel der rede is."

dere eigenschappen der taaldeelen kunnen wel in de onderscheidene talen verschillen, gelijk, bij voorbeeld, het grieksch voor zelfstandige en andere woorden een tweevoud, voor de werkwoorden eene wenschende wijze heeft, welke in de latijnsche en andere talen niet van het meervoud of van de aanvoegende wijze onderscheiden zijn; maar, *hetgeen in eene taal een zelfstandig, bijvoeglijk, werk- of ander woord genoemd moet worden, is het ook in alle talen.*

»Eene vertaling der spreekwijzen, in welke ons *de zelfde* te pas komt, moet dus, voor de bepaling van de eigenschappen des woords, eene beslissende proeve zijn. Wij nemen hiertoe de drie hier te lande meest bekende levende talen; de latijnsche gaan wij voorbij, omdat de bij eene vertaling te bezigen uitdrukkingen in dezelve, bij mangel van het lidwoord, met de onze minder overeenkomst hebben, en ook, nadien de daarbij te gebruiken woorden zoo wel *nomina* als *adjectiva* zijnde, dit minder opheldering zoude geven.

»Men vraagt, bij voorbeeld, (*Ned. Spr. I, § 241*) was het niet N. N., die gisteren met u sprak? en het antwoord is: *dezelfde*. Het zelfde antwoord is, in het fransch; *le même*; engelsch, *the same*; hoogduitsch, *der nämliche*. Even zoo in alle andere gevallen; men zie de andere voorbeelden, door den hr. W. bijgebracht: *het was dezelfde man; ik heb denzelfden vreemdeling gezien, welke* enz.; *hij is nog dezelfde, die* enz., waarbij ons *de* altoos met de bepalende lidwoorden *le, the, der,* en *zelfde* met de bijvoegelijke woorden *même, same, nämliche* vertaald wordt.

»*Ten tweeden* vestigt onze aandacht de onderscheiding, welke de hr. W. maakt tussehen de bijvoegelijke en voor-naamwoorden. »De voornaamwoorden (*Ned. Spr. I, § 211*) »duiden geene eigenschappen eener zaak aan, dewijl zij dan »bijvoegelijke naamwoorden zouden wezen, maar zekere toe- »vallige en veranderlijke betrekkingen, waarin dezelve zich »op het tijdstip der handeling bevindt. De gene [degene], »die thans spreekt, en derhalve *ik*, is, kan, in het volgende »oogenblik, de aangesprokene persoon, en derhalve *gij*, en,

»het daarop volgende oogenblik, de afwezende persoon, of »*hij, zij, het, zijn*. Het geen [hetgeen] tegenwoordig *mijn* is, »kan straks *uw* of *zijn* wezen. Dezelfde [de zelfde] zaak, »welke thans door *deze* aangeduid wordt, kan, een oogenblik »daarna, *gene* zijn." — Hoezeer wij ons hiermede niet in allen deele vereenigen, komt het ons echter te stade, gemerkt de eigenschap, door *zelfde* uitgedrukt, althans veel minder veranderlijk is, dan die der bijvoegelijke *regtsch, linksch, ander, eigen*, enz.

»*Ten derden*. Ware het ook, dat men de schrijfwijze van *dezelfde*, als door het gezag van achtbare schrijveren en taalgeleerden bekrachtigd, wilde verdedigen, wij zouden hetzelve, in dit geval, niet als beslissend kunnen erkennen. Wij hebben reeds opgemerkt, dat het verschil niet alleen op de schrijfwijze, maar zelfs op de buiging des woords eenen wezenlijken invloed heeft, en in dit geval, meenen wij, kunnen alleen taalkundige gronden beslissen. Ook is het gevoelen der schrijveren geenszins zoo zeer in hunne gedrukte werken blijkbaar, als men veelal schijnt te onderstellen: velen hunner hebben lust noch geduld om den arbeid des zeters van letter tot letter nategaan, en het zoo zeer geachte gezag van schrijveren is dus niet zelden het gebruik van drukkerijen, onkunde of onachtzaamheid des werkmans. Zoo vinden wij in de *Verh. over de Spell.*, bij voorbeeld, *het welk* (of meestal 't *welk*), hetgeen zonder twijfel zoo wel als het manlijke *deswelke* (*) een enkel woord is, alsmede *dat gene*, overal van een gescheiden, en in de *Ned. Spraakk.* komt, zoo wel met *het welk*, als met *de gene, dat gene*, enz. doorgaans de zelfde schrijfwijze voor, doch bij de optelling der voornaamwoorden (I, § 240) leest men *degene, hetgene, diegene, datgene*, onafgescheiden. Even zoo ontmoet men bij den hoogleeraar *zamengesteld* en soortgelijke; bij den hr. W. altoos *zamen gesteld*, enz. Intusschen zal iedereen met ons van meening zijn, dat wanneer men immer naauwkeurigheid.

»(*) En volgens den hr. W. in den tweeden naamval *deswelken*."

verlangen en verwachten kan, het in werken is, van aard als deze beide. Wij, zeker zoo min als iemand, willen den hr. W., als taalkenner, de verschuldigde hulde weigeren; ook zijn wij verre van in twijfel te trekken, of hij zich, in zijne Spraakkunst, naar pligt, op zuiverheid van taal en spelling toegelegd hebbe; maar moeten wij nu, om des kundigen opstellers gezag te eerbiedigen, het woord *deel* (*pars*) bij voorb. vrouwelijk keuren, omdat het den zetter behaagd heeft, ons (II, § 1) te laten lezen: »de woordvoeging, *eene* van de voornaamste en gewigtigste deelen der taalkunde?»

»Dan, om tot ons verschil terugtekeeren: wanneer men de uitdrukking *ten zelfden einde*, welke wij bij den hoogleeraar (*Voorb.* VI.) aantreffen, niet verwerpt, zal men innaers niet weigeren kunnen te erkennen, dat *zelfde* ook zonder het voorhangsel van *het of de* een op zichzelf bestaand woord zij.

»*Ten vierden.* Bij het opslaan van onderscheidene woordenboeken, van tijd tot tijd door geachte taalkenners zamengesteld, vinden wij niet alleen vele toelichting tot de geschiedenis van deze woordverwisseling, maar ook pleit het gezag van de meeste dezer werken, welke in hunnen aard bijna de eenige zijn, uit welke de meening des schrijvers met volkomen zekerheid is optemaken, ten voordeele van ons gevoelen. — Bij HOOGSTRATEN (*Ned. Latijnsch* van S. HAN-NOT) vinden wij op de letter D:

»DEZELVE: — op dezelve wijze, insgelijks; — van de zelve slag. NB. van een geschreven.

»Ik dezelve man, of de man zelf.
dus zoo wel met *de zelfde* als met voornaamwoord *zelf* of *zelve* verward, en de laatste spreekwijs inzonderheid alleen bijgebracht om het Latijnsche *idiotismus* bij PLAUTUS *ego ille ipse* en bij VIRG. *ille ego* te kunnen aanwijzen Voorts op de letter Z:

»ZELF, *etiam*.

»ZELF of (NB. ZELVIGE. — Wederom met het eerste *zelve*

verward: die iets van zich zelve doet, — van het zelve als, — meent gij dat ik dezelve man niet meer ben.

Dus verre tot de derde uitgave. Opmerkelijk is het, dat in de latere van VERHEYK nog ZELVDE als een bijzonder woord bijgevoegd, daarentegen het niet Nederduitsche *zelve* is weggelaten.

»Ook HALMA schijnt in het begrip geweest te zijn, dat *de zelve* met *zelf*, *zelve* (in *ik zelf* enz. *ipse*) eenerlei was. Dus vinden wij bij hem niet DEZELVE op de letter D, maar op de Z:

»ZELF, ZELVE, of ZELFS. Voornaamw.

»ik zelf &c. — van zelve.

»de zelve, *le même, le même*, ter zelve tijd.

»de zelfde, *le même, la même*.

»In den nog bij het leven des schrijvers uitgegeven tweeden druk van SEWEL's *Nederd. Engelsch Woordenboek*, vinden wij mede niet *Deselve* op de letter D, maar *de zelve* onder ZELVE, en, hoewel deze druk vroegeer dan HALMA's werk uitkwam, daarvan reeds als een bijzonder woord onderscheiden: ZELFDE, *the same*, hetgeen ook in de latere door Buys verbeterde uitgave onveranderd is gebleven. Dat hierbij de benamingen der taaldeelen niet aangewezen zijn, hetwelk den kundigen SEWEL, gelijk hij in de voorrede zegt, »van weinig belang toescheen, omdat zij, die latijn verstaan, »zulks van zelfs weten, en ongeletterden geen zonderling nut »uit zoodanige aanwijzing zoude kunnen trekken.» is ten dezen aanzien te meer te beklagen, omdat juist de latijnsche taal, gelijk hierboven gezegd is, in dit geval weinig opheldering geeft en ook geen lidwoorden hebbende, daarin met de onze niet kan vergeleken worden.

Latere lexicographen hebben deze naauwkeurigheid niet overbodig geacht. Men zie HOLTROP's (negende) uitgave van MARIN:

»ZELF (pron.)

»ZELFDE (adj.) als: de zelfde man, vrouw; het zelfde kind.

»ZELFS (adv.)

»ZELVE, zelve. *Voyez Zelf.*

»Bij geenen der genoemde schrijveren is *dezelfde* als een bijzonder woord, op de letter D, te vinden; daarentegen *dewelke*, waarvan het onzijdige *hetwelk* (bij den Heer W. *het welk*) meest in gebruik is, als een enkel woord onafgescheiden.

Dit zal, meenen wij, meer dan voldoende uitpluizing zijn, om te doen zien dat men *zelfde* als een bijvoeglijk woord, of, in allen gevalle, als zoodanig, onder de onbepaalde voor-naamwoorden, doch als afgescheiden van het lidwoord, te beschouwen en ook als bijvoeglijk woord te verbuigen hebbe. Men zegge dus: *ter zelfder tijd*, gelijk *ter gelegener tijd*, *ter goeder ure*; maar: *der zelfde vrouwe*, *der zelfde vrouwen*, even als *der goede vrouw*, of *vrouwen*."

Blz. 105. NYLÖE haalt in zijne *Aanleiding tot de Nederduitsche Taal* (3^e druk, Amsterd. 1723) de volgende woorden aan, die, zijns inziens, gevoegelijk aaneengeschreven kunnen worden:

Aaneen, achtereen, achteruit, alhoewel, alsof, byna, byeen, daaraf, daarby, daardoor, daarin, daarmede, daaronder, daarop, daarover, daaromtrent, daartoe, daarvan, daarvandaan, daaruit, doordien, dooreen, eerlang, eveneens, evenwel, hetzy, hieraan, hierby, hierin, hiermede, hierna, hiernamaals, hierop, hieronder, hierover, hiertoe, hiervan, hiervandaan, hieruit, hoewel, inderdaad, naby, nadat, naardat, nadezen, ondereen, opdat, overal, overlang, tenzy, tevoren, temeer, vanwaar, vandaar, vooraan, vooral, voorby, voordezen, vooreerst, voorheen, vooruit, waaraan, waarby, waardoor, waarin, waarmede, waaronder, waarover, waartoe, waarvan, waaruit, welaan, weleer, zodat, zodra, zoras, zowel, enz. In de Latynsche tale (laat hij er op volgen) vindt men een menigte van diergelyke woorden dus gepaart, als: *atque, enimvéro, etsi, etenim, utcunque, quasi, quamobrem, quomodo, quamprimum, quare, quemadmodum, sicut, attamen, etiamsi, postquam, posteaquam, posthac, præterea, quamdiu, tamdiu, antehac, etc.*

Ten slotte nemen wij nog over een artikel, *Taalverknoeying* getiteld, en voorkomende in het *Nieuw Nederlandsch Taalmagazijn*, verzameld door Dr. L. A. TE WINKEL, 2de Jaarg., blz. 104 en verv.

» Van een der burgerscholen in een onzer groote steden kwam onlangs — wij staan voor de juistheid van het feit in — een knaapjen naar huis, en deelde zijn vader, als jongste vrucht der gehoorde lessen, o. a. de vervoeging mede der werkwoorden: *wasschen* en *bakken*; » wasschen, waschte, *gewascht*,” zoo zeef hij, » bakken, bakte, *gebakt*.” De vader, die altijd van *gewasschen* en *gebakken* had hooren spreken, meende hem te verbeteren; maar het mannetjen zeide, niet zonder zelfvoldoening, dat hij ook wel wist, dat er veeltijds zoo gesproken werd, maar dat de meester hem had vroed gemaakt, hoe dat geheel verkeerd was. De vader hield zich daarmede echter niet tevreden, en ging den meester zelf opzoeken, van wien hij, tot zijne verbazing, hetzelfde antwoord kreeg, en, op de uitdrukking zijner verwondering over die nieuwigheid, zich nog triumfantelijk hoorde voorhouden, hoe men immers ook niet van *gekoken* en *gehopen* sprak, en dus, zoo goed als *gehoopt* en *gekookt*, ook *gewascht* en *gebakt* zeggen moest. — Tot zulke onzinnigheid vervoert eene waanwijze taal-verbetering, die zich niet op den aangeboren aard, de natuurlijke, eigen ontwikkeling der taal grondt, maar naar zekere eigengemaakte regels haar oorspronkelijken aangeleg verwringen en verdraayen wil; eene taalverbetering, die taalverknoeying is, omdat zij niet op grondige taalbeoefening en taalkennis berust, maar, met een halve taalwijsheid, alles op de leest wil schoeyen, ten onrechte op deze of gene eigene eigenaardigheid gegrond, maar geenszins op alles toepasselijk. Het aangevoerde voorbeeld is zoo sprekend, maar zoo waarschuwend tevens, dat wij het opzettelijk hier meenden te moeten vermelden, om op alle soortgelijke knoeyerij, als er helaas zeker hier en daar maar al te dikwijls voorkomen zal, de opmerkzaamheid der lezers van dit Magazijn te richten. Die knoeyerij toech, hoewel hier gewis tot een

niterste gebracht, als zich bijna niet voorstellen liet, ligt min of meer in het geheele spraakstelsel zelf, dat sedert den omwentelingstijd in den lande geldig is. Zij is slechts de doorgedreven toepassing van den willekeurigen dwang, sedert den aanvang dezer eeuw der Nederlandsche taal aangedaan, en van welke bijv., op het gebied der spelling, het vorige nummer van dit Magazijn nog eene proeve gaf, in de woorden door den Hoogl. SIEGENBEEK tot verdediging der wanspelling *ij* voor *y* in *bloeyen* en derg. geuit. Wij gunnen dien Hoogl. voorzeker, zoo lang hem de goede God nog 't leven gunnen wil, gaarne zich aan die spelling te houden, maar 't zou ons leed doen, wanneer zich anderen en jongeren op zijn voorbeeld mochten gedrongen voelen, haar evenzeer te huldigen. Wij hebben niet voor, er hier uitdrukkelijk uitvoeriger bij stil te staan, en verwijzen den belangstellenden lezer op hetgeen wij in de eerstvolgende aflevering van des heeren DE JAGERS *Archief* meer bepaaldelijk daaromtrent zeggen. De spelling met *ij* voor *y* is echter niet minder willekeurig en ongerijmd, dan de vervoeging van *gebakt* en *gewascht* voor *gebakken* en *gewasschen*, en zij kan ook op geen betere gronden verdedigd worden. Uit *vrouwen* en *douwen* toch mag men evenmin tot *bloeyen* en *knoeyen* besluiten, als uit *gekookt* en *gestoofd* tot *gebakt* en *gewascht*. Achter de *u* heeft de taal zelve in hare wording en ontwikkeling bij een volgende *e* een *u* [*w*?] gewild; achter de *i* daarentegen heeft zij van oudsher dat nimmer [l. nimmer eene *j*] noodig bevonden, en steeds zoowel *bloeyen* en *vloeyen* als *vyand* en *vryen* gezegd; en wanneer wij, door de latere uitspraak der dubbele *i* als tweeklank (*ei*) in beide laatste woorden, de daar allengs tot *ij* verdubbelde *y* als *ei* zijn gaan uitspreken, dan zouden wij, om ons aan de spellingswet des Heeren SIEGENBEEK te houden, uitdrukkelijk verplicht zijn ook *vijjand* en *vrijjen* te schrijven, of de beide eerste woorden als *bloe-ei-en*, *vloe-ei-en* uit te spreken. Nog eenige andere voorbeelden van taal-verknoeying uit den laatsten tijd, die mij inschieten, wil ik ter loops vermelden, of ik er misschien iemand voor bewaren mocht.

» Wij lezen thans dikwijls *te vrede*, voor *tevereden*, waarschijnlijk omdat men, niet zonder fijn overleg, is gaan bedenken, dat *te* en *vrede* twee woorden zijn, die te onrecht verbonden en met een opgedrongen *n* vermeerderd waren; men heeft daarbij echter niet tevens gevoeld of geweten, dat die *n* niet anders dan het teeken van den vroegeren datief der zwakke verbuiging was, welke datief daar evenzeer op zijne plaats was als b. v. in *ten huize*, *ter stonl*, enz. Nog erger echter is wat wij elders eens lazen: *met er daad* voor *metterdaad*, daar hier geene noodlooze besnoeying slechts, maar eene dadelijke verminking plaats heeft; *er* toch kan daar niets beteekenen, *metter* daarentegen is uit *met der* gesproten en dus geheel naar den oorspronkelijken eisch.

» Sommige schrijvers hebben, in de laatste halve eeuw, een vermeenden datief in 't meervoud van 't vrouwelijke bepalend lidwoord in zwang zoeken te brengen, door dit, tegenover het mannelijke *den*, als *der* te stellen. Dit was echter enkel willekeur; de derde naamval meervoud van 't bepalend lidwoord heeft van oudsher nimmer anders geluid dan *den*, en dat voor de drie geslachten. (*)

» Van *koopman* maakte de spreektaal onzer voorouders *koman*, *komen*, en van daar leidde zij *komenij* af (†); toen

-(*) Wij nemen tevens deze gelegenheid waar, om hun, die zich over de verbuigingen in 't Nederlandsch nauwkeuriger wenschen te onderrichten, het werkjen van den Belgischen navorscher DELECOURT aan te bevelen: *de verbuigingen der oud-, middel- en nieuw-Nederduitsche sprake* (door V. H. VAN DEN HOVE). *Brussel en Gent*, bij C. MUQUARDT. 1850.

-(†) En zelfs het werkw. *komenen*; verg. bijv. de klucht van *Claes Cloet* van C. VAN BIESTEN:

„Sou je soo koomenen juffrou, je me koomene achteruit.”

» *Komenij* vindt men o. a. in Asselijns klucht van *de stiefmoeder*, waar deze tot haar stiefdochter Klaertjen zegt: „Daar is een duit, haal een bolletjen uit de *komenij* om de pot uit te schrapen.”

men dit laatste woord niet recht meer verstond, voegde men er, om de neering van een kleinhandelaar aan te duiden, het woord *winkel* bij, en sprak van een *komenijswinkel*. Thans heeft men weten te verzinnen dat dit woord eigenlijk *kon-en-eisch-winkel* luiden moest, en van komen en eischen was saamgesteld! Het onzinnige echter van zulk eene verklaring loopt zeker genoegzaam in 't oog.

n Leiden, 23 Mei 1854.

V."

De schrijver van dit artikel is, zoo als later blijkt, Dr. J. VAN VLOTEN, die hetgeen hem, volgens het bovenstaande, nog op het hart lag, heeft medegedeeld in Dr. DE JAGER's *Archief*, IV, blz. 269 en verv., onder den titel van: Y en IJ. *Spellingsgrieven, bedenkingen en wenschen*. Hierin wordt de spelling van *Leijden, Meijboom, Kuijper*, enz. beschouwd (onzes inziens te regt) als gelijk staande met *Loenen, Leuven*, daar men de eerste nu, volgens SIEGENBEEK, *Le-ijden* enz. gelijk de laatsten *Lo-eenen* moet lezen.

Wanneer men alles, wat over *y* en *ij* al geschreven is, eens wilde bijeenzamelen, zou het te zamen al een lijvig boekdeel uitmaken. In beginsel zijn de meesten, die hierover schreven, het grootendeels eens; maar in toepassing loopen de meeningen nog al uit elkander. Maar daarom niet getreurd: *du choc des opinions jaillit la verité.*

UNIVERSITY OF MICHIGAN

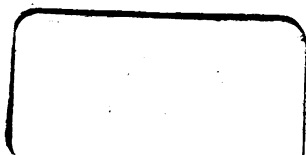

3 9015 03012 3791

BOUND

SEP 6 1930

**UNIV. OF MICH.
LIBRARY**

Bij H. FRIJLINK, te Amsterdam,
ziet het licht:

H. FRIJLINK, **Woordenboek voor de Spelling en uitspraak van Vreemde Eigennamen**. Voorafgegaan door eene Uitspraakleer der voornaamste Europeesche talen. Nieuw-Grieksch, Italiaansch, Spaansch, Portugeesch, Fransch, Hoogduitsch, Deensch, Zweedsch, Engelsch, Russisch, Illirisch, Serbisch (in vijf dialecten), Poolsch, Boheemsch, Hongaarsch. In één Boekdeel compleet. In moiré Band. . . . .

H. A. MANITIUS, **Grammatisch-Practische Leerboek der Italiaansche Taal**. Ingerigt zoo voor zelfoefeningen en gebruik op Gymnasiën en Instituten. Voor Nederland bewerkt en met eene uitvoerige Uitspraakleer vermeerderd door D. SLUYTER. *Tweede, verbeterde en zeer vermeerderde druk*. (1857.) . . . . .

L. HAKBIJL, **Grondbeginselen om het Engelsch te leeren**. *Derde, verbeterde en zeer vermeerderde druk*. (1855.) . . . . .

— **Handleiding tot het lezen en beoefenen der Engelsche Taal**, of regelen over de uitspraak en spelling van het Engelsch, toegepast in voorbeelden met hunne beteekenis. Volgens MURRAY'S *Leeslesjes* aangewezen. *Vierde, verbeterde en zeer vermeerderde druk*. (1855.) . . . . .

— **Gronden der Engelsche Spraakkunst**, in voorbeelden en toepasselijke Oefeningen, eenvoudig en bevattelijk voorgesteld. . . . .

— **Verzameling van Koopmans-brieven**, met een voorbeeld van krijging van eenen zuiver Engelschen koopmansstijl. Volgens HODGKING'S *Commercial Letters* bearbeid. . . . .

— **Verzameling van Engelsche Gesprekken**, over de voornaamste onderwerpen der Zamenleving, met aandacht voor de juiste uitspraak. *Tweede, verbeterde druk*. (1857.) . . . . .

GEDRUKT BIJ W. J. KRÖBER.